

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**№ 18 (205) ВЕРЕСЕНЬ
2010**

2010 вересень №18 (205)

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Заснований у лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено
до переліку наукових фахових видань України
(філологічні науки)

Постанова президії ВАК України
від 18.11.2009 р. №1-05/5

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 30 квітня 2010 року)

Виходить 2 рази на місяць

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**
Заступник головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор історичних наук, професор **Бур'ян М. С.**,
доктор медичних наук, професор **Виноградов О. А.**,
доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.**,
доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.**,
доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.**,
доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.**,
доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія

серії «Філологічні науки»:

доктор філологічних наук, професор **Єрмоленко С. Я.**,
доктор філологічних наук, професор **Загнітко А. П.**,
доктор філологічних наук, професор **Коваль В. І.**,
доктор філологічних наук, професор **Лисиченко Л. А.**,
доктор філологічних наук, професор **Мокієнко В. М.**,
доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.**,
доктор філологічних наук, професор **Глуховцева К. Д.**,
кандидат філологічних наук, доцент **Лєснова В. В.**

РЕДАКЦІЙНІ ВИМОГИ

до технічного оформлення статей

Редколегія “Вісника” приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) — 3,8 см; верхній колонтитул — 1,25 см, нижній — 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2010.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра — номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13–14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова „Література” або після слів „Література і примітки” (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 3 – 4 рядків українською, російською та англійською мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри; домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

<i>Babicheva A. S.</i> Stylistic characteristics of the English loans at the dawn of the XXIst century	5
<i>Балабан О. О.</i> Когнітивна лінгвістика сьогодення	9
<i>Балакина З. Ю.</i> Лексикографическое описание концепта «смех» в русском языке	16
<i>Кіреснюк К. В.</i> Відображення міфологічної ментальності у замовляннях	25
<i>Кобиленко Н. К.</i> Про деякі особливості значень слів-символів (на матеріалі текстів казок та пісень)	30
<i>Коломієць Н. О.</i> Колоратив-антропонім в різносистемних мовах	35
<i>Кравченко Н. К.</i> Межсубъектная природа интеракции или интерактивная природа субъекта? (субъекты versus интеракция или интеракция versus субъекты?)	40
<i>Окунькова Л. О.</i> Проблема способов языкового выражения пола животных в английских художественных сказках	49
<i>Пастернак Т. А.</i> Співбесіда як тип інституційного дискурсу	54
<i>Пашико О. В.</i> До історії перекладів віршів Миколи Клюєва українською	59
<i>Романовская Н. И.</i> Метафора и метонимия в рекламных текстах как средство манипулирования сознанием аудитории	65
<i>Саргсян А. Л.</i> Семантические типы простых дополнений в английском и русском языках	71
<i>Сазонова Є. О.</i> Лексико-граматичні характеристики нікнеймів (на матеріалі української та англійської мов)	76
<i>Санченко Є. М.</i> Лінгвокультурний типаж „Елітарна мовна особистість з діалектним субстратом”	80

<i>Ситникова Е. В.</i> Развитие словообразовательного гнезда с вершиной <i>есть</i> в XVIII – сер. XIX вв.	85
<i>Стрельцова В. Ю.</i> Межкультурное взаимодействие и общение как корреляты адаптации	91
<i>Туленинова Л. В.</i> О бистабильности концептов	96
<i>Фатеева Н. В., Матвеева С. А.</i> Комунікація в умовах інформаційної цивілізації	101
<i>Юган Н. Л.</i> Тема любовная и тема семейная в позднем художественном творчестве В. И. Даля.....	109

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМПТЕНТНИХ ФАХІВЦІВ У ВНЗ

<i>Коваль Л. В.</i> Розвиток комунікативних умінь викладачів та студентів (майбутніх викладачів) вищих навчальних закладів	116
<i>Мацько Д. С.</i> Діагностика мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи	122
<i>Одинцова Т. А.</i> Выразительное чтение на занятиях русского языка как иностранного (для первого года обучения)	128
<i>Осадча Т. Ю.</i> Засоби формування міжкультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови та культури	133
<i>Чужик А. С.</i> Комплекс вправ для навчання письмового мовлення в курсі «Іноземна мова для професійного спілкування»	139
<i>Шpileва Я.А.</i> Использование прилагательных формы в анатомических описаниях	145
Відомості про авторів	150

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

УДК 811.111'373.45

A. S. Babicheva

STYLISTIC CHARACTERISTICS OF THE ENGLISH LOANS AT THE DAWN OF THE XXIst CENTURY

Thus in the 90s of the 20th century the lexical–semantic system of Ukrainian language was profoundly affected by political, economic social and cultural changes introduced by the move of the country into the rank of independent states. The revaluation of the historical and moral standards the adoption of the western lifestyle and its cultural and scientific achievements provoked etymologically unstable situation in the Ukrainian language. All mentioned above predetermined the abundant influx of English loans which joined the Ukrainian word–stock at the dawn of the 21st century.

The first representative among Ukrainian scholars who investigated the Ukrainian lexical system of the 20th century was O.A. Stishov, whose work is also remarkable for a rather positive attitude towards the Americanisms. Another favourable view of the English loans boom is expressed by L. Matsko: the professor of the Kyiv national pedagogical University. Anyhow, the scientists approvingly judge the phenomenon of English words' boom and considerably prevail over those ones who are disposed critical of it [1, c. 16].

The given paragraph aims at outlining the stylistic peculiarities of English loans in Ukrainian within the last decade.

The literary and the colloquial layers fall into a number of subgroups with a property shared with all the subgroups within the layer. Among the late English borrowings in the Ukrainian language there are representatives of all layers of the target language. These English borrowings are characterized by heterogeneous origin, unequal frequency, stylistic and genre usage (bookish units are prevailing over conversational and slang). No doubt the vast majority of these words originates from scientific and professional style of speech. The more this or that branch of activities penetrates in the sphere of international collaboration and closer relations in this field, the more undisguised its vocabulary and terminology becomes for the perception of foreign language innovations.

The literary vocabulary consists of the following groups of the English borrowings: 1. Common literary. 2. Professional terminology. 3. Barbarisms. 4. Literary Coinages (Including nonce–words).

The colloquial vocabulary comprises: 1. Common colloquial words. 2. Slang. 3. Jargon. 4. Professional words. 5. Vulgar words [3, c.24].

Generally a term is very easily gained and accepted; new cognates easily replace out-of-dated ones. One of the most characteristic features of an English borrowed term is its direct relevance to the system or set of terms used in a particular science, discipline, art or sphere. It may be equivalental and non-equivalental [4, с. 187].

Economics appears to be the richest in English terminology. The first group is remarkable for its popularity in pre-election period because these borrowings are significantly involved in Ukrainian Mass Media language. They constitute the terminology and vocabulary of politics and economics:

самміт (англ. – *summit*), *імідж* (англ. – *image*), *спічрайтер* (англ. – *speech-writer*), *референдум* (англ. – *referendum*), *електорат* (англ. – *electorate*), *рієлтор* (англ. *realtor*), *дистриб'ютор* (англ. *distributor*), *сейлз* (англ. – *sale*), *трейдер* (англ. – *trader*), *фікс* (англ. – *fix*), *фіск* (англ. – *fisc*), *диверсифікація* (англ. – *diversification*), *концесіонер* (англ. – *concessionaire*), *консигнант* (англ. – *consign*), *ліцензіат* (англ. – *licentiate*), *оферент* (англ. – *offer*), *продуцент* (англ. – *produce*), *суброгація* (англ. – *subrogation*), *джобер* (англ. – *jobber*), *інсайдер* (англ. – *insider*), *депорт* (англ. – *Deport*), *лот* (англ. – *lot*), *ф'ючерсна угода* (англ. – *future*), *франчайзі* (англ. – *franchisee*)”.

The leading one in non-equivalental terminology has become the sphere of digital technologies and computers:

E.g. *драйвер*, *сканер*, *фрейм*, *принтер*, *файл*, *інсталяція*, *трафік*, *провайдер*, *Інтернет*, *сервер*, *клікати*, *сейвнути*, etc.

This terminology can occur in any functional style of Ukrainian language, among them: publicistic, newspaper style, emotive prose, scientific prose style, even in modern poetry.

Sometimes terms and terminological combinations become determinized and hard to state their terminological origin.

Barbarisms. Certain layers among English borrowings in Ukrainian are formed by barbarisms. These are borrowings that have not entirely been assimilated into the Ukrainian language. These words are also considered to be on the outskirts of the literary language:

e.g. *бунгало*, *леді*, *кантрі*, *банджо* [5].

Special colloquial vocabulary. Slang seems to mean everything that is below the standard of formal Ukrainian. It forms a particularly numerous group: e.g. *кайфолом*, *кайфоломицик* “людина, що перериває своїми діями стан кайфу у інших людей”, *рингофон* “телефон”, *гарбіджмен* “двірник”, *чікфаер* “запальничка” [6].

A special set of slang words comes of digital technologies. These are words that have ironical colouring: *геймер* – англ. sl. *gamer* – гравець в комп'ютерні ігри, *отруйник* – рос. струйний принтер; укр. струменевий принтер, *юзер* – англ. sl. *user* – користувач комп'ютера, *ламер* – eng. sl. *lummer* – людина, що погано розуміється на комп'ютерах.

Jargon. Is the recognized term for a group of words that exists in almost every language and which aims at preserving the secrecy within one or

another social group. Jargonisms are generally old words with entirely new meanings in posed on them. Among programmers jargonisms are used to convey concealed, hidden meaning: *квaker* – гравець в гру “Quake”, *думер* – людина, що грає в гру “DOOM”.

Vulgar words and vulgarisms. These are words of non-standard Ukrainian. Sometimes they are reduced to obscene words: e. g. *зруновуха під вінду* (*Windows for Work Group*), *анус* (*протокол Janus*), *блістер* (*Sound blaster*).

The stylistic analysis of English loans under consideration enabled the researcher to clearly state that the majority of words belonging to lower, colloquial layer and bordering on the neutral one while, eventually, easily transferring into it.

Conditioned by the linguistic and extra-linguistic factors which include:

- a) considerable extension of qualitative and quantitative number of the members of communication;
- b) substantial lax of censorship and self-censure;
- c) perceptible increase of the dialogic communicative volume in mass media (peculiar for the interview genre);
- d) wide spread of spontaneous communication, flagging of it officially;
- e) diversifying of genre palette which demands searching for unusual language devices, new situational usage (advertisements, political discourse, TV bridges, and shows),

English borrowings fill in the nominative insufficiency of the Ukrainian language. New referent, phenomena and conceptions, which peacefully or intrusively and imposingly have entered our life, require naming.

New English borrowings can really replenish Ukrainian synonymic ranks. By this way they contribute to a traditional Ukrainian notion a shade of the denotational meaning or fill in the expressive, emotive or stylistic efficiency. It's important to admit Ukrainians' starting for new emotional way of expressing themselves to oppose the standardized language of the Soviet times. They serve to perform the law of economy of speech effect.

English words make Ukrainian sound more international owing to the political, economic, cultural and scientific, terminology employed worldwide.

On the other hand Ukrainian is evidently overloaded with Americanisms for the sake of fashion, ridiculous aesthetic preferences and language snobbism.

The latest English loans have enriched mostly the neutral (terminology) and colloquial (slang, jargons) styles. The imposing intrusion of the American lifestyle and technologies recoiled on the English language by familiarity and unceremoniously pliant treatment Ukrainian speakers. Hence that it gave way to the negligence of phonic graphical nature of the English words numerous cases of Folk Etymology and their stylistic degradation.

The mentioned above conclusions and some other valuable observations made by the author suggests the necessity of further studies of

the problem. The practical importance of the work cannot be overestimated. It may contribute to the course of English and Ukrainian lexicology, the classes of conversational English and Ukrainian, school courses of native foreign language.

Literature

1. Мацько Л. Українська мова в кінці ХХ ст. (зміни в лексиці) / Л. Мацько // Дивослово. – 2000. – №4. – С. 15-20. **2. Стишов О.А.** Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. / О.А. Стишов // Мовознавство. – 1999. – №1. – С. 13–21. **3. Galperin I.R.** Stylistics / I.R. Galperin. – М.: High School, 1981. – 334 р. **4. Арнольд И.В.** Стилистика современного английского языка: Учебное пособие / И.В. Арнольд. – М.: Просвещение, 1990. – 300 с. **5. Англо–український словник** журналістських термінів та виразів. – К.: Освіта, 1993. – 234 с. **6. Суспільно–політичний журнал “Україна”.** – 2009. – № 11. – С. 23-29.

Бабічева Г.С. Стилiстичнi характеристики англiйських запозичень на початку ХХI сторiччя.

В поданій статті ми мали на меті встановити стилістичні особливості англійських запозичень в українській мові на початку ХХІ ст. Ми досліджували характерні ознаки англійських запозичень на літературному та розмовному прошарку української лексики та визначили складові кожного з таких стилістично маркованих угруповань.

Ключові слова: еквівалентне та безеквівалентне запозичення, стилістика, літературна та розмовна лексика, жаргонізми, варваризми, вульгаризми.

Бабичева А.С. Стилистические характеристики английских заимствований начала ХХI столетия.

В данной статье мы предприняли попытку установить стилистические особенности английских заимствований в украинском языке за последние 10–12 лет. Мы исследовали характерные признаки английских заимствований литературного и разговорного стилей украинского языка, а также выделили составляющие каждой из стилистически маркированной группы.

Ключевые слова: эквивалентное и безэквивалентное заимствование, стилистика, литературная и разговорная лексика, жаргонизмы, варваризмы, вульгаризмы.

Babicheva A. Stylistic characteristics of the English loans at the dawn of the XXIst century.

The given paragraph aims at outlining the stylistic peculiarities of English loans in Ukrainian within the last decade. We investigated significant characteristics of English borrowings in Ukrainian on the literary and the

colloquial layers of the vocabulary and singled the constituents of a number of subgroups within the layers.

Key words: equivalental and non-equivalental borrowing, stylistics, literary and colloquial vocabulary, jargonisms, barbarisms, vulgarisms.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81'1-119"312"(045)

О. О. Балабан

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА СЬОГОДЕННЯ

Починаючи з «дня свого народження» (50-ті роки ХХ ст.) когнітивна лінгвістика і до цього часу не сходить з арени лінгвістичних досліджень.

З початку це були просто спроби пояснити природу когнітивних процесів (див. праці Дж. Бруннера, Дж. Міллера) та проаналізувати універсальні мисленнєві процеси при оперуванні та опануванні мовою людиною. Потім було з'ясовано, що і категоризація людського досвіду пов'язана з когнітивною думкою людини (А.Н. Леонтьєв), а наприкінці ХХ ст. назріла необхідність подивитися на мову з точки зору її участі в пізнавальній діяльності людини. Тобто, можна говорити про певні етапи, які вже пройшла когнітивна лінгвістика з моменту її заснування до теперішнього часу. Це і обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою даної статті є встановити основні напрями дослідження когнітивної лінгвістики на сучасному етапі. Відповідно можна окреслити наступні завдання: 1) визначити етапи, що пройшла когнітивна лінгвістика як лінгвістична наука; 2) з'ясувати питання, якими займається сучасна вітчизняна когнітивна лінгвістика.

По-перше, дослідження пізнавальних процесів у мові сягають своїм корінням до антиномічного постулату В. фон Гумбольдта про єдність та внутрішнє протиріччя мови та мислення. Важко не погодитися з положенням і про те, що мова – це результат діяльності людини та попередніх поколінь, продукт та надбання людського колективу [1, с. 310].

По-друге, когнітивна лінгвістика виникла в межах сучасної антропоцентричної парадигми, що значно поширює обрії лінгвістичних досліджень. Про когнітивну лінгвістику говорять як про наукову парадигму [2, с. 146].

По-третє, когнітивна лінгвістика сформувалася в подолання структурного мовознавства, але вона не суперечить структурному підходу, більш того, вона його припускає та в деякій мірі використовує.

Злам у свідомості багатьох лінгвістів другої половини ХХ ст. наступив лише з появою ряду нових дисциплін, які показали неадекватність підходу до мовної системи, який ігнорує діяльну природу мови та її включення в процеси життєдіяльності людини та суспільства. Серед цих дисциплін, що виникли на зламі з лінгвістикою, опинилися психолінгвістика, етнолінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика та лінгвокультурологія.

Пересунувшись до пострадянського територіального простору, ідеї вивчення понятійних процесів у мові спонукали появлення таких шкіл, що займались проблемами дослідження концептуалізації як у МДЛУ, інституті мовознавства РАН (проф. О.С. Кубрякова), у Білоруському державному університеті (В.А. Маслова), у Черкаському національному університеті (О.О. Селіванова), у Черкаському державному педагогічному університеті (С.А. Жаботинська) тощо. Їх дослідження становлять теоретичну базу когнітивних досліджень наприкінці ХХ-початку ХХІ ст.

Слід також зазначити, що на цей час когнітивна лінгвістика, як кожна наука, що себе поважає, має свій понятійний апарат та метод дослідження. До ключових термінів когнітивних лінгвістики слід віднести: **розум, знання, концептуалізація, категоризація, ментальність, когнітивна база, національний культурний простір, константи культури, концептосфера, концепт** тощо.

Досить суперечливим для когнітивної лінгвістики залишається питання про визначення такого поняття як концепт, який до цього часу не має одноставного визначення. Це пояснюється тим, що період твердження даного терміну в науці пов'язаний з певною довільністю його вживання, розмитістю меж, змішенням з близькими за значенням або мовною формою термінами. На думку В.А. Маслової, у сучасній лінгвістичній науці існує три підходи до визначення концепту: 1) **культурологічний**, тобто вся культура розуміється як сукупність концептів та відношень між ними. Відповідно, концепт – це основний осередок культури в ментальному світі людини (Ю.С. Степанов, В.М. Телія); 2) **семантичний**, коли семантика мовного знаку представляється єдиним засобом формування змісту концепту (Н.Д. Арутюнова, Т.В. Булигіна, Н.Д. Шмельова та ін.); 3) **лінгвокультурологічний**, так вважається, що концепт не безпосередньо виникає зі значення слова, а є результатом зіткнення значення з особистим та народним досвідом людини, тобто концепт є посередником між словами та дійсністю (Д.С. Ліхачьов, О.С. Кубрякова) [3, с. 32-35].

Ми погоджуємося з думкою В.А. Маслової про те, що на даному етапі розвитку перед когнітивною лінгвістикою ставляться три головні

проблеми про природу мовного знання, про її засвоєння і про те, як його використовують. Тому дослідження проводяться в основному за наступними напрямками: а) різновиди та типи знань, представлених у цих знаках (гносеологія = теорія пізнання), механізми вичленення зі знаків знань, тобто правил інтерпретації (когнітивна семантика та прагматика); б) умови виникнення та розвиток знаків та закони, регулюючі їх функціонування; в) співвідношення мовних знаків та культурних реалій, у них відображених [3, с. 24-25].

Аналіз праць, присвячених когнітивним дослідженням засвідчив, що вітчизняна когнітивна лінгвістика акцентує увагу на:

а) *загальних проблемах понятійних процесів*: власних назв [6, 7]; префіксальних неологізмів [8]; назв осіб [9]; простого контактного повтору [10]; зоосемізмів [11]; субстантивних композитів [12]; поезики [13]; дискурсу преси [14]; еліптичного речення [15]; запозичень [16]; акту вибачення [17]; електронного дискурсу [18]; дитячого фольклору [19] тощо;

б) *описі окремих концептів*: радість [20], гра [21], влада [22; 23], Європа [24], кохання [25], білий/чорний [26], козацтво [27], степ [28], чоловік/жінка [29, 30, 31, 32], героїзм [33], дім/родина [34], шлях [35], вампір [36], добро [37], рівновага [38], час [39; 40], птах [41], Петербург [42], хитрість [43], політика [44], подорож [45], життя [46], юродство [47], людина [48], чистий [49], флористичних [50], виховних [51], доля [52], сім'я [53] тощо.

Література

- 1. Амирова Т.А.** История языкознания: учебное пособие / Т.А. Амирова, Б.А. Ольховиков, Ю.В. Рождественский. – М.: ИЦ «Академия», 2006. – 627 с.
- 2. Кочерган М.П.** Загальне мовознавство: підручник / М.П. Кочерган. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 464 с.
- 3. Маслова В.А.** Когнитивная лингвистика: учебное пособие / В.А. Маслова. – Мн.: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
- 4. Кубрякова Е.С.** Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.П. Панкрац, Л.Г. Лузина / под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М.: Издательство МГУ, 1996. – 245 с.
- 5. Жаботинская С.А.** Концептуальный анализ: типы фреймов / С.А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. Сер. філолог. науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
- 6. Співак С.М.** Власна назва в композиційно-смісловій структурі віршованих текстів американської поезії: комунікативно-когнітивний підхід: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / С.М. Співак. – Київ, 2004. – 19 с.
- 7. Карпенко О.Ю.** Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв: автореф. дис. на здобуття ступеня д-ра філол. наук: 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О.Ю. Карпенко. – Київ, 2006. – 33 с.
- 8. Сакал Т.М.** Історико-ономасіологічне дослідження префіксальних неологізмів у англійській

мові: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т.М. Сакал. – Львів, 2004. – 20 с.

9. Шиманович Г.М. Когнітивні чинники еволюції назв осіб в англійській мові ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г.М. Шиманович. – Київ, 2005. – 20 с.

10. Маліновський Е.Ф. Когнітивні, прагматичні та стилістичні характеристики простого контактного повтору в англійській мові: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Е.Ф. Маліновський. – Харків, 2006. – 20 с.

11. Кривенко Г.Л. Зоосемізи в англійській та українській мовах: семантико-когнітивний і функціонально-прагматичний аспекти: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.17 “Порівняльно історичне і типологічне мовознавство” / Г.Л. Кривенко. – Київ, 2006. – 20 с.

12. Васильєва О.Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврихі (на матеріалі антропосемічної лексики сучасної англійської мови): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.Г. Васильєва. – Київ, 2006. – 20 с.

13. Безребра Н.Ю. Лінгво-стилістичні та семантико-когнітивні аспекти поезії Е. Дікінсон: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Н.Ю. Безребра. – Київ, 2007. – 19 с.

14. Шкарабан І.В. Соціо-прагматичні та когнітивні аспекти сучасного дискурсу преси Іспанії: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.05 “Романські мови” / І.В. Шкарабан. – Київ, 2007. – 20 с.

15. Александрова В.Г. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.05 “Романські мови” / В.Г. Александрова. – Одеса, 2008. – 20 с.

16. Битко Н.С. Запозичення як спосіб адаптації концептуальної системи англійської мови до альтернативної реальності (на матеріалі запозичень в автохтонних мов у канадському і новозеландському варіантах): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.05 “Романські мови” / Н.С. Битко. – Одеса, 2008. – 22 с.

17. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англійській мові: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т.М. Буренко. – Харків, 2008. – 20 с.

18. Горіна О.В. Когнітивно-комунікативні характеристики американського електронного дискурсу республіканців: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Горіна. – Харків, 2008. – 20 с.

19. Левчук Я.М. Традиційний український дитячий фольклор: когнітивні можливості формування світогляду: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.01.07 “Фольклористика” / Я.М. Левчук. – Київ, 2008. – 17 с.

20. Шамаєва Ю.Ю. Когнітивна структура концепту «радість» (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. на здобуття ступеня канд.

філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю.Ю. Шамаєва. – Харків, 2004. – 20 с. **21. Старко В.Ф.** Концепт ГРА в контексті слов’янських і германських культур (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / В.Ф. Старко. – Київ, 2004. – 16 с. **22. Дроздова С.О.** Концепт «влада» у сучасному політичному дискурсі: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.02 “Російська мова” / С.О. Дроздова. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с. **23. Чорновол-Ткаченко О.О.** Вербалізація концепту ВЛАДА у сучасному британському газетному дискурсі: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.О. Чорновол-Ткаченко. – Харків, 2007. – 20 с. **24. Прихода Я.В.** Концепт Європа в українській публіцистиці і когнітивно-лінгвістичний аспект: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.01.08 “Журналістика” / Я.В. Прихода. – Львів, 2005. – 16 с. **25. Огаркова Г.А.** Вербалізація концепту кохання в сучасній англійській мові: когнітивний та дискурсивний аспекти: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г.А. Огаркова. – Київ, 2005. – 20 с. **26. Кузьміна О.Б.** Поетична семантика концептів «білий-чорний» (на матеріалі української лірики першої третини ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.Б. Кузьміна. – Харків, 2005 – 19 с. **27. Запольських С.П.** Концепт «козацтво» в історичному дискурсі: перекладознавчий аспект: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.16 “Перекладознавство” / С.П. Запольських. – Київ, 2005. – 20 с. **28. Єфіменко О.Є.** Концепт «степ» в українській мові: словникова, текстова і психолінгвістична парадигма: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 “Українська мова” / О.Є. Єфіменко. – Харків, 2005 – 19 с. **29. Бондаренко О.С.** Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / О.С. Бондаренко. – Донецьк, 2005 – 19 с. **30. Абрамова Ю.В.** Регулятивний потенціал британських прислів’їв засобів мовного втілення концептів чоловік та жінка: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю.В. Абрамова. – Харків, 2007 – 20 с. **31. Кисельова А.Л.** Концепт «жіночість» у вікторіанській лінгвокультурі: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А.Л. Кисельова. – Київ, 2007. – 20 с. **32. Яценко М.О.** Актуалізація аксіологічного змісту концептів маскуліність та фемінність у сучасному англійському мовному художньому дискурсі: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / М.О. Яценко. – Харків, 2008 – 20 с. **33. Шваб Т.О.** Еволюція концепту «героїзм» в англійській

мові (на матеріалі текстів давньоанглійського, середньоанглійського та ранньоанглійського періодів): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Т.О. Шваб. – Київ, 2006. – 18 с. **34. Сорока Т.В.** Концепти «дім» і «родина» в російській, англійській та французькій мовній свідомості: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т.В. Сорока. – Донецьк, 2006 – 20 с. **35. Пальчевська О.С.** Концепт ШЛЯХ в англійській, французькій та українській мовах: лінгвокогнітивний та етнолінгвістичний ракурси: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / О.С. Пальчевська. – Донецьк, 2006 – 20 с. **36. Онищук І.Ю.** Емоціогенність концепту ВАРПІР в англійській мові і мовленні (на матеріалі словників та англійських романів-трилерів): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.Ю. Онищук. – Одеса, 2006. – 20 с. **37. Змійова І.В.** Лінгво-когнітивні характеристики засобів вербалізації концепту ДОБРО в англійській мові: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.В. Змійова. – Харків, 2006 – 20 с. **38. Багацька О.В.** Концепт РІВНОВАГА в сучасних американських оповіданнях: лексико-граматичний та нарративний аспекти: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Багацька. – Київ, 2007. – 19 с. **39. Дем’янова Ю.О.** Мовне вираження концепту «час» у поезії Т.Г. Шевченка: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю.О. Дем’янова. – Запоріжжя, 2007. – 20 с. **40. Задорожна О.М.** Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.М. Задорожна. – Київ, 2008. – 20 с. **41. Казимир І.І.** Концепт ПТАХ у мовній картині світу українського народу: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.І. Казимир. – Харків, 2007 – 19 с. **42. Ніколаєва В.А.** Концепт «Петербург» у поетичному ідіолекті Осипа Мандельштама і Олександра Кушнера: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.02 “Російська мова” / В.А. Ніколаєва. – Харків, 2007 – 20 с. **43. Савицька Л.В.** Реалізація концепту «хитрість» у російській народній казці: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.02 “Російська мова” / Л.В. Савицька. – Харків, 2007 – 20 с. **44. Васильєва М.О.** Метафорична реалізація концепту ПОЛІТИКА в сучасному англійському політичному дискурсі: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / М.О. Васильєва. – Харків, 2008 – 20 с. **45. Каратаєва Г.М.** Текстовий концепт подорож у французькій постмодерністській прозі (на матеріалі творів Ле Клезіо): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.05 “Романські мови” / Г.М. Каратаєва. – Київ, 2008. – 20 с. **46. Краснобаєва-Чорна Ж.В.** Концепт життя в українській фраземіці: автореф. дис. на здобуття

ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Ж.В. Краснобаєва-Чорна. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

47. Маслій О.В. Дискурсивні парадигми концепту юродство як самобутнього феномена російської культури: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.02 “Російська мова” / О.В. Маслій. – Харків, 2008 – 20 с.

48. Пікалова А.О. Вербалізація концепту ЛЮДИНА в поетичних текстах М. Стельмаха: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 “Українська мова” / А.О. Пікалова. – Харків, 2008 – 20 с.

49. Потапчук С.С. Семантико-когнітивна структура концепту чистий в англійській та українській мовах: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / С.С. Потапчук. – Київ, 2008. – 20 с.

50. Рогальська І.І. Флористичні концепти української мовно-художньої картини світу (на матеріалі поетичного мовлення ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 “Українська мова” / І.І. Рогальська. – Одеса, 2008. – 18 с.

51. Ткаченко Л.В. Виховні концепти й особливості поетики української дитячої поезії початку ХХ ст. (на матеріалі творчості Марійки Підгірянки, Олександра Олеся, Миколи Вороного): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.01.01 “Українська література” / Л.В. Ткаченко. – Херсон, 2008. – 20 с.

52. Троць О.В. Вербалізація концепту ДОЛЯ у давньогерманських мовах: етнокультурний аспект: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Троць. – Львів, 2008. – 20 с.

53. Яковлева В.Б. Вербалізація концепту СІМ’Я в українській мовній картині світу: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 “Українська мова” / В.Б. Яковлева. – Харків, 2008 – 20 с.

Балабан О.О. Когнітивна лінгвістика сьогодення.

У статті розглядається сучасний стан такого актуального лінгвістичного напрямку як когнітивна лінгвістика. Проаналізовано етапи становлення та розвитку когнітивної лінгвістики з моменту виникнення до цього моменту. З’ясовано, що на цей час вітчизняна когнітивна лінгвістика займається описом загальних понятійних процесів та окремих концептів.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, понятійні процеси, концепт.

Балабан Е.А. Когнитивная лингвистика сегодняшнего дня.

В статье рассматривается современное состояние такого актуального лингвистического направления как когнитивная лингвистика. Проанализованы этапы становления и развития когнитивной лингвистики с момента возникновения до данного момента. Выяснено, что на этот момент отечественная когнитивная лингвистика

занимается описанием общих понятийных процессов и отдельных концептов.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, понятийные процессы, концепт.

Balaban O. Present-day Cognitive Linguistics.

The article views the present-day state of such a topical linguistic school as cognitive linguistics. There were analyzed stages of formation and development of cognitive linguistics from the onset period to this very moment. It was clarified that domestic cognitive linguistics is being preoccupied with the description of general conceptual processes and separate concepts.

Key words: cognitive linguistics, conceptual processes, concept.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.161.1'374

З. Ю. Балакина

**ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОЕ ОПИСАНИЕ КОНЦЕПТА «СМЕХ»
В РУССКОМ ЯЗЫКЕ**

Существует множество наук (культурология, лингвистика, философия, психология, когнитология, медицина, психиатрия), которые исследуют феномен *смех*, так как это и философская категория, и важнейший культурный концепт, и одно из центральных понятий искусства.

Понятие *смех* имеет свой терминологический аппарат – концепт смеха, смеховая культура, смеховой мир, смеховая ситуация, смеховая реакция и др. Но с аксиологических позиций данная категория еще недостаточно изучена.

Лингвистика – одна из первых наук, которая попыталась дать объяснение феномену *смех*. Во-первых, потому, что *смех* возникает всегда в коммуникации, во-вторых, человеческое общение – это, прежде всего, общение с помощью языка. Именно язык, осуществляя функцию хранения и передачи информации, предоставляет действительно объективный материал исследования *смеха*. Проблемой *смеха* занимались такие ученые как Т. Гоббс, И. Кант, Г.В.Ф.Гегель, А. Шопенгауэр, а также значительный вклад внес российский философ Л.В. Карасев с серией статей, объясняющих новую концепцию юмора и смеха.

Однако, при всем богатстве теоретического и иллюстративного материала, теоретики смеха и смеховой культуры едины во мнении, что «ни одному из исследователей... не удалось создать универсального и исчерпывающего определения» [1, с. 50].

Рассмотрим статус феномена *смех* в современной лингвокультурологии в лексикографическом аспекте, ведь *смех* до сих пор в полной мере не рассматривался как культурный концепт, отраженный в толковых словарях русского и других языков.

Понятие концепт является многозначным термином, который был описан в работах отечественных и зарубежных лингвистов, таких как Н.Д. Арутюнова, А.П. Бабушкин, А. Вежбицка, Е.С. Кубрякова, З.Д. Попова, И.А. Стернин, Ю.С. Степанов и др. Существует множество точек зрения и определений концепта, мы придерживаемся мнения ученых Волгоградской лингвистической школы, которые считают концепт трехмерным ментальным образованием: «Концепт имеет три важнейших измерения – образное, понятийное и ценностное. Образная сторона концепта – это зрительные, слуховые, тактильные, вкусовые, воспринимаемые обонянием характеристики предметов, явлений, событий, отраженных в нашей памяти, это релевантные признаки практического знания. Понятийная сторона концепта – это языковая фиксация концепта, его обозначение, описание, признаковая структура, дефиниция, сопоставительные характеристики данного концепта по отношению к тому или иному ряду концептов, которые иногда не существуют изолированно, их важнейшее качество – голографическая многомерная встроенность в систему нашего опыта. Ценностная сторона концепта – это важность этого психического образования как для индивидуума, так и для коллектива» [2, с. 10].

Лингвокультурный концепт отличается от других ментальных единиц, используемых в различных областях науки (например, когнитивный концепт, фрейм, сценарий, скрипт, понятие, образ, архетип, гештальт, стереотип), акцентуацией ценностного элемента. Центром концепта всегда является ценность, поскольку концепт служит исследованию культуры, а в основе культуры лежит именно ценностный принцип. Исследователи утверждают, что у каждого человека есть свой, индивидуальный культурный опыт, запас знаний и навыков, которые закрепляются в культурных концептах. В концепте концентрируются результаты освоения человеком мира.

Смех как культурный и художественный феномен является концептом. В качестве культурного концепта, *смех* отражает особенности миропонимания, а в качестве художественного концепта он является одним из основных элементов формирования смысла текстов.

В статье А.В. Сивковой мы находим мнение, что *смех* как «эмоционально спровоцированная физиологическая реакция, на первый взгляд, в категорию концептов не попадает, так как не имеет мыслительно-информационной основы, которая должна представлять

собой представления, понятия, знания, ассоциации, культурный опыт в сознании человека, а также с трудом вписывается в существующую типологию художественных концептов, не относясь по сути ни к предметным художественным концептам (соответствуют предметным денотативным образам), ни к топологическим (коррелируют с пространственными схемами), ни к эмоциональным (соответствуют сфере эмоционального «предзнания»), ни к гештальтам (соответствуют комплексам с понятийным содержанием, совмещающим чувственные и понятийные признаки)» [3, с. 22].

Однако *смех* бесспорно можно отнести к культурным концептам, так как присутствует обязательная культурная составляющая, этимологическая память и традиции народного словоупотребления концепта, благодаря которой он обнаруживает свою связь с историко-культурным контекстом. Эта «память», прежде всего, выражается в широкой представленности имени-концепта в многочисленных фольклорных текстах (поговорах, пословицах и т.д.). Например: Смех смехом, дело делом! Смехом веку не проживешь. И смеху не рад. Мал смех, да велик грех. Где грех, там и смех. И смех, и горе. И смех, и грех. Чужому смеху хорошо смеяться, посмейся-ка своему.

Также можно отметить большое число синонимов и производных, высокую частотность их употребления, а также семантическое взаимодействие с другими концептами и возможностью быть проанализированным с их помощью и наоборот.

В рамках приведенной типологии художественных концептов, *смех* оказывается ближе всего к эмоциональным концептам, так как *смех* связан с эмоциональной сферой человека, это психофизическая реакция, являющаяся выражением эмоциональных состояний, т. е., по словам В.И. Шаховского, эмоциональные концепты «...имеют в своем значении довольно яркий эмпирический компонент, в нашем сознании они прочно ассоциируются с теми и/или иными эмоциональными проявлениями... Поэтому вероятность актуализации ассоциативных виртуальных эмотивных сем, имеющих у каждого слова, у данной лексико-семантической группы более велика, чем у остальных единиц лексикона любого языка» [4, с. 100].

А.В. Сивкова определяет тип концепта *смех* – как эмоционально-реактивный, выступающий одним из ключевых понятий русской культуры и оказывающийся ближе всего к эмоциональным концептам, «но вместе с тем – за счет своей реактивной природы – не может полностью считаться таковым» [3, с. 23].

Рассматривая культурный концепт *смех* с позиций лексикографии, необходимо отметить, что в последние десятилетия активно обсуждается вопрос места современной лексикографии в лингвокультурологически ориентированных исследованиях, обосновывается лингвокультурологическая ценность лексикографического материала, в частности словарной статьи, для описания национальных концептосфер.

Многие исследователи указывают на то, что в словарной статье содержится не только лингвистическая характеристика слова, но и передается важная страноведческая и, в целом, культурологическая информация [5, с. 25], поэтому культурные концепты часто рассматривают через их толкование в различных словарях.

В словарных статьях находят отражение ценностные установки социума, идеология господствующей культуры. По этой причине словарные статьи можно считать культурологически релевантным материалом в изучении концептов культуры.

Словарная статья состоит из дефиниционной и иллюстративной частей. В дефиниционной части содержится информацию об объеме и содержании понятия. Изучение дефиниции слова выявляет понятийный компонент концепта, а исследование иллюстративной части словарной статьи (примеры употребления слова в художественной литературе, прецедентных текстах и т.п.) устанавливает образно-ценностную составляющую концепта.

В толковых словарях русского языка, мы находим следующие определения: *смех* – короткие характерные голосовые звуки, выражающие веселье, радость, удовольствие, а также насмешку, злорадство и другие чувства; *смех* – это короткие и сильные выдыхательные движения, сопровождающиеся характерными прерывистыми звуками, возникающие у человека, когда он испытывает какие-н. чувства (преимущ. при переживании радости, веселья, при наблюдении или представлении чего-н. забавного, нелепого, комического, а также при некоторых нервных потрясениях и т. п.).

В Новейшем философском словаре, мы находим следующее определение понятия *смех* – «культурно-психологический феномен как специфическая оценочная реакция человека на действительность» [6, с. 713]. В.И. Даль дает следующее толкование *смеха* – хохот, невольное, гласное проявление в человеке чувства веселости, потехи, взрыв веселого расположения духа; но есть и смех осмеяния, смех презрения, злобы и пр. [7, с. 1907].

Исходя из данных определений, *смех* рассматривают с 2-х сторон: с одной стороны существует *смех* формальный – *смех* как радость, удовольствие и энтузиазм здорового организма, т. е. дар природы, в нем нет оценки, нет отношения. С другой стороны, *смех* – это способ выражения отношения к действительности, ее оценка.

Концепт *смех* занимает срединное положение между лексемами хохот и улыбка, усмешка и участвует в создании как массовых, так и индивидуальных образов. Эта закономерность имеет экстралингвистические корни: хохот как явление заразительное в большей степени социален, улыбка (усмешка) – более индивидуальна.

В этом смысле он обладает нейтральным значением, однако отличается тем, что характеризует не только людей, но также «демонические» и «природные» образы.

Смех может иметь положительный и отрицательный оттенок.

В словаре эпитетов мы находим *смех* с отрицательным оттенком: беспощадный, беспричинный, бессмысленный, бесстыдный, вынужденный, глупый, горестный, горький, грустный, деланный, дерзкий, дикий, дурацкий, едкий, ехидный, желчный, животный, злобный, злой, злорадный, злостный, истерический, ленивый, лукавый, льстивый, мучительный, наглый, надменный, напряженный, напускной, натянутый, невеселый, недобрый, неестественный, нервный, обидный, печальный, подобострастный, пошлый, презрительный, принужденный, припадочный, притворный, пьяный, равнодушный, самодовольный, сардонический, саркастический, свирепый, угодливый, фальшивый, хитрый, холодный, циничный, ядовитый, язвительный, болезненно-нервический, ведьмовской, высохший, гортанно-гордый, дряблый, железный.

И с положительным: беззлобный, беззаботный, безмятежный, беспечный, благодарный, веселый, иронический, живой, бойкий, горячий, добродушный, добрый, доверчивый, довольный, дружелюбный, задористый, задорный, заразительный, здоровый, инфантильный, искренний, кокетливый, ласковый, ликующий, одобрительный, осторожный, откровенный, пленительный, простодушный, радостный, радушный, разудалый, робкий, сердечный, сладкий, старческий, старушечий, счастливый, тайный, торжествующий, увлекательный, чистый, шаловливый, щекочущий, бубенчиковый, васильковый, домашний, золотой, младенчески-живой, обнаженный, полный, свежий, светлый, спелый, сытный, сытый, уютный, частушечный [8, с. 181-182].

На основе материала иллюстративных примеров словарных статей русских филологических словарей, нами были выделены следующие ассоциативно-образные представления концепта *смех*:

1. «Смех – это смерть» (умереть со смеху, когда придет смерть, жена умирает, а муж со смеху помирает);

2. «Смех – это грех» (мал смех, да велик грех, где грех, там и смех, грех не смех, грехи не смешки, навели на грех, да и покинули на смех, и смех, и грех, тут не до смеху (не до смешков), в чем живет смех, в том и грех, сколько смеху, столько греха, и смех наводит на грех, смех как грех).

Следует обратить внимание на то, что слово *смех* систематически рифмуется со словом *грех*, что наглядно представлено на материале русских пословиц из толкового словаря В.И. Даля: грех – не смех, когда придет смерть; Много смеху, да не мало и греха и т.д.

3. «Смех – как демоническое начало», ассоциация с негативным началом (смех гомерический, неудержимый, неумолкаемый, сардонический, саркастический, мефистофелевский).

Громкий *смех* или *хохот* объективируется как признак массовости, в русской языковой культуре наделяется «демоническими» коннотациями. Это одна из причин, лежащих в основе русской

многовековой концептуализации *смеха* как неоднозначного – и даже скорее негативного явления. Несмотря на то, что некоторые исследователи настаивают на поощрении русской языковой картиной мира громкого *смеха* (В частности, А.Д. Шмелев считает, что «*хохот* всегда сопряжен с хорошим внутренним состоянием» и «русская языковая картина мира поощряет громкий *смех*») [9, с. 267], словари, напротив, фиксируют пейоративные значения лексем, обозначающих громкий *смех*.

Фиксирование словарем сочетания мифистофелевский *смех* напрямую свидетельствует о наличии у громкого смеха в русской языковой картине мира «демонических» коннотаций. О том же говорят и такие сочетания, как гомерический, сардонический и саркастический смех. Во внутренней форме указанных прилагательных заключены семы, связанные с эвфемизацией «демонического» начала.

Так, в работе Сивковой мы читаем: выражение гомерический смех имеет значение «неудержимый громовой хохот (выражение происходит от описания смеха богов в поэме древнегреческого поэта Гомера «Илиада»); выражение сардонический смех (лат. *risus sardonicus*) возникло от названия острова Сардинии, где росла очень горькая трава, искажавшая черты лица, и, наконец, сарказм заимствовано из гр. *sarkasmos*, где имело значение злобная, едкая, остро-язвительная насмешка. Эти выражения объективно отсылают их пользователя к языческой (античной) действительности, а закрепившиеся за языческими богами и реалиями в христианской концептосфере пейоративы актуализируют «демоническую» семантику» [3, с. 21-26].

Соматически *смех* выражается так: после вдоха следует не один, а целый ряд продолжающихся иногда долго коротких спазматических выдыханий при открытой голосовой щели; если голосовые связки приводятся при этом в колебательные движения, то получается громкий, звонкий смех – хохот; если же связки остаются в покое, то смех бывает тихим, беззвучным. Если смех усиливается, спазматические сокращения мышц диафрагмы переводят его в хохот: рот открыт, зубы обнажены полностью – они уже самая заметная, бросающаяся в глаза примета лица. Данное проявление удивительным образом совпадает с формой проявления чувств совсем иного свойства – гнева и ярости. *Смех* часто сравнивают с гневом, приписывая ему злые качества и элементы негативности. Смеховая реакция на зло демонстрирует, что зло преодолимо и неопасно, *смех* уничтожает зло, страх, насилие, сам по себе ничего не разрушая. Также *смеху* часто противопоставляют плач и страдания, но только на формальном уровне.

4. «Смех – это плач» (иной смех плачем отзывается (пословица), смех до плача доводит, посильна (под силу) беда со смехами, а не в мочь (не под силу) беда со слезами (пословица), из дурака (дуры) и плач смехом прет, смех сквозь слезы (печальный смех), смех и слезы, заливаясь смехом – заливаясь плачем, взрыв смеха – взрыв плача,

вызвать смех – довести до слез; «И долго еще определено мне чудной властью идти об руку с моими странными героями, озирать всю громадно несущуюся жизнь, озирать ее сквозь видный миру смех и незримые, неведомые ему слезы» (Гоголь. Мертвые души);

5. «Смех – это горе» (и смех, и горе, «Всё это глупо, может быть смешно, кому до смеху – но мне больно» Гончаров; тут не до смеху (не до смешков); и смеху не рад; вам смех, а нам и полсмеха нет; людям тын да помеха, а ему смех да потеха);

6. «Смех – это зависть (чужой смех (насмешка наша), семь лета у ворот стоит (выждет своей очереди). Смех завистников не худое дело. Чужому смеху хорошо смеяться, посмейся-ка своему.

7. «Смех и время» (смехом веку не проживешь; век на смеху живет; век посмеешься, словно проживешь; смех тридцать лет у ворот стоит, а свое возьмет; чужой смех (насмешка наша) семь лета у ворот стоит (выждет своей очереди).

8. «Градация смеха» (громкий, веселый, заразительный, истерический/истеричный, звонкий, злой, залиvistый, радостный, веселый, злобный, горький, торжествующий, саркастический, гомерический, неудержимый, неумолкаемый, сардонический, саркастический, мефистофелевский, задушевный. У него смех весьма простодушный);

9. «Поглощение человека смехом» (со смеху покатиться, лопнуть, лопнуть со смеху, надсадить бока смехом, подымать на смех, покатываться со смеху, прыснуть со смеху);

10. «Попытка избавиться от смеха» (подавить в себе смех);

11. «Человекоподобное действие смеха» (смех разбирает, душит кого-нибудь).

Данные изложенных выше семантических групп позволят выявить национально-культурные характеристики концепта *смех* в русском языке, основываясь на материале словарных статей. Мы определили, что концепт *смех* имеет две стороны: положительную и отрицательную, а также ассоциируется с грехом, радостью, плачем, бедой, горем, и это ярко выражено в иллюстративных примерах словарных статей русского языка. Из вышеизложенного становится ясно, что группа пословиц, где *смех* является выражением чувства радости, немногочисленна: веселися, смейся, на бога надейся, да сам не плошай, все со смеху покатились.

Рассматривая стереотипные представления о месте и функциях *смеха* в межличностной коммуникации, мы находим множество пословиц и поговорок, содержащихся, например, в «Толковом словаре живого великорусского языка» В.И. Даля. Данные пословицы основаны на языковой и контекстуальной антонимии, содержат разные типы противопоставлений, самыми важными из которых являются следующие: смех – горе, смех – грех, смех – слезы, смех – стыд, смех – смерть.

Мы можем говорить о том, что основная причина глубокого недоверия русского человека к *смеху* и внутреннего самозапрета на

него – это концептуализации *смеха* как весьма неоднозначного, и даже скорее негативного явления. В своем исследовании В.В. Колесов пишет: «...смех колеблется между добром и злом (ни то, ни другое не рождает смеха), живет «их взаимопритяжением и взаимоотталкиванием», чем обуславливается двойственная природа смеха. Он принимает то одну, то другую сторону, одновременно «является всем и ничем». Но главное, что в этом случае смех лишается нравственного начала. Другой же взгляд на смех состоит в том, что он обретает нравственный смысл, «противопологая себя полюсу зла. Подлинный смех рождается на стыке блага и зла, как ответ блага на зло» [10, с. 134].

В заключении мы можем сделать вывод, что лингвокультурный концепт *смех* представляет собой сложное ментальное образование, включающее в себя ряд компонентов (в том числе понятийный, образный, ценностный) и находящее реализацию в дискурсе. Многообразие лексических и фразеологических средств, используемых для вербализации концепта *смех*, указывает на общую значимость концепта для русской лингвокультуры. Анализ метафорических сочетаний имени концепта *смех* дает возможность исследовать образную составляющую концепта и выявить отраженные в ней специфические черты менталитета русского этноса.

Литература

- 1. Санников В.З.** Русский язык в зеркале языковой игры / В.З. Санников. 2-е изд., исправленное и дополненное. Серия: Язык. Семиотика. Культура. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
- 2. Карасик В.И.** Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград-Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3–16.
- 3. Сивкова А.В.** Концептуализация смеха как особенность идиостиля Н.В. Гоголя (на примере текста повести «Ночь перед рождеством») / А.В. Сивкова // Вестник молодых ученых. Серия: Филологические науки. – СПб.: Санкт-Петербургский научный центр РАН, 2006. – С. 21-26.
- 4. Шаховский В.И.** Текст и его когнитивно-эмотивные метафоры (межкультурное понимание и лингвоэкология) / В.И. Шаховский, Ю.А. Сорокин, И.В. Томашева. – Волгоград: Перемена, 1998. – 149 с.
- 5. Тульнова М.А.** Структура социокультурной коннотации слова в учебном словаре (на материале британских учебных одноязычных словарей): дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Маргарита Афанасьевна Тульнова. – М, 1996. – 157 с.
- 6. Новейший философский словарь** / [сост. А.А. Грицанов]. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
- 7. Даль В.И.** Толковый словарь живого великорусского языка / В.И. Даль. – М: ИД «РИПОЛ классик», 2006. – 2144 с.
- 8. Горбачевич К.С.** Словарь эпитетов русского литературного языка / К.С. Горбачевич. – СПб.: Норинт, 2001. – 224 с.
- 9. Шмелёв А.Д.** Сквозные мотивы русской языковой картины мира / А.Д. Шмелёв // Зализняк А., Левонтина И.Б., Шмелёв А.Д. Ключевые идеи русской

языковой картины мира. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 453 с.
10. Колесов В.В. Русская ментальность в языке и тексте / В.В. Колесов – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2006. – 624 с.

Балакіна З.Ю. Лексикографічний опис концепту «сміх» в російській мові.

Пропонована робота присвячена аналізу феномена *сміх* як культурного концепту, який є важливим елементом національної концептосфери. Як культурний концепт при лексикографічному описі *сміх* відображає особливості російського світобачення, опис даного концепту і його аналіз на матеріалі словарних статей в російських тлумачних словниках дозволяє виявити етнокультурну специфіку і цінності людей, що говорять на даній мові.

Ключові слова: лексикографія, словникова стаття, культурний концепт *сміх*.

Балакина З.Ю. Лексикографическое описание концепта «смех» в русском языке.

Предлагаемая работа посвящена анализу феномена *смех* как культурного концепта, который является важным элементом национальной концептосферы. В качестве культурного концепта при лексикографическом описании *смех* отражает особенности русского миропонимания, описание данного концепта и его анализ на материале словарных статей в русских толковых словарях позволяет обнаружить этнокультурную специфику и ценности людей, говорящих на данном языке.

Ключевые слова: лексикография, словарная статья, культурный концепт *смех*.

Balakina Z. Lexicographic description of the concept «laughter» in Russian language.

The article is devoted to the analysis of *laughter* as a cultural concept, that becomes one of the most important elements of national sphere of concepts. As a cultural concept in lexicographic description the *laughter* reflects some peculiarities of Russian contemplation of the world, the representation of this concept and the analysis of its entry in Russian explanatory dictionaries allow to single out the system of cultural values of the people who speak the language.

Key words: lexicography, entry, cultural concept *laughter*.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.111'32

К. В. Кіреєнко

ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ У ЗАМОВЛЯННЯХ

Сучасне мовознавство прагне розглядати мову в соціальному, культурному, когнітивному й психологічному контекстах її існування, вивчає її в тісному зв'язку з дійсністю. Актуальними стають питання про єдину сутність мови як знаряддя комунікації й пізнання, як форми існування когнітивних моделей та систем культурних цінностей. У центрі уваги лінгвістів перебуває мовне моделювання як онтологічно, прагматично та семіотично детермінований феномен, зумовлений одночасно суб'єктом, об'єктом, засобом і способом відображення.

Замовляння були протягом багатьох століть «серцевинною святинєю язичницького світогляду та життєвого укладу» [1, с. 8]. У них перед нами постає найархаїчніший шар язичницької свідомості та язичницької культури. Пропонована розвідка є частиною комплексного лінгвістичного дослідження і має за мету простежити відображення архаїчних уявлень, первісного світогляду у свідомості ворожитів усіх часів і народів, у тому числі й сучасних українських.

Важливими дослідницькими принципами парадигмального простору сучасної лінгвістики є антропоцентризм та етноцентризм. Згідно з принципом антропоцентризму людина розглядається як центр і найвища мета світобудови. У лінгвістиці він застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності, призначеного для потреб людини посередника спілкування, засобу зберігання її досвіду, знань, культури. При дослідженні мови й мовлення слід враховувати не тільки індивідуальну свідомість конкретної людини, але й антропну природу колективної свідомості. Співвідношення колективної свідомості етносу, імпринтованої в мові й культурі, й індивідуальної свідомості визначається за принципом нелокального поля, розробленого у фізиці. Етнос створює соціальне поле, а окремий мозок підключений до нього як приймач. К.-Г. Юнг назвав таке явище синхроністичністю, підґрунтям якого він вважав колективне позасвідоме [2, с. 38, 40].

Принцип етноцентризму передбачає розгляд мови як конвенційної символічної системи, яка фіксує риси характеру, ментальності та культури певного етносу, його світогляд, систему етичних й естетичних цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобонів тощо. Цей принцип був упроваджений ще у XVIII ст. німецьким ученим І. Гердером, який акцентував увагу на зв'язку мови, мислення й духу народу. Етноцентризм декларував і В. фон Гумбольдт та його послідовники. В американській антропологічній лінгвістиці

етноцентричні тенденції виявилися у гіпотезі лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа, у наукових працях її прихильників [2, с. 45].

Одним з головних завдань когнітивної лінгвістики є дослідження структур репрезентації знань і способів концептуальної організації знання у процесах породження та сприйняття мовлення. Структури репрезентації знань являють собою умовні й спрощені моделі свідомості, які представляють різнопланову інформацію, набуту на підставі різних пізнавальних психічних механізмів людини в її взаємодії з навколишнім світом й у процесі внутрішньої рефлексії. Однією з структур репрезентації знань у довгочасній пам'яті є ментальна модель, яка відповідає структурі представленої ситуації й інтегрує інформацію всіх сенсорних систем і загальне знання про те, що є можливим у навколишньому світі. Ментальні моделі ґрунтуються на сприйнятті людиною світу залежно від самого світу і від її знань і досвіду [2, с. 390, 402].

Когнітивний процес є не лише мисленнєвим, а й сенсорним, інтуїтивним і підсвідомим. Концептуальна система фіксує інформацію, яка надходить до неї в мовній і невербальній формі різним шляхом: від органів чуття, у результаті осмислення, на підставі інтуїції, позасвідомих процесів або у функціональному континуумі взаємодії різних пізнавальних механізмів [2, с. 405-406].

Фрагментом концептосистеми, який представляє інтеріоризований людиною або етносом світ, є концептуальна картина світу (когнітивна модель світу, ментальна репрезентація), яка являє собою універсальне концептуальне представлення дійсності в різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що існує у вигляді певної системи понять (час, простір, причина, наслідок, число, частина й ціле тощо) [2, с. 406-407].

Сучасний український лінгвіст А.С. Зеленько у своїй розвідці «Когнітивна лінгвістика і мовна модель світу», спираючись на філософські праці Х.-Г. Гадамера та інших герменевтів, розрізняє чотири основні моделі світу: повсякденно-побутову (мовну), художню, наукову і міфологічну (релігійну) [3].

Замовляння є компонентом первинної комплексної, чи синтетичної ритуалізованої повсякденно-побутової моделі світу. Ця картина ритмічна й позачасова стосовно історичного часу. Названа модель поєднує суму знань про природне докільля й суспільну та виробничу діяльність у їх взаємозв'язку, регульовану почуттєвим компонентом, закладеним в оцінних вербальних та невербальних формах свідомості людей [4, с. 27-28].

Виходячи з того, що замовляння являють собою складову частину зафіксованої у фольклорі традиційної й навіть архаїчної етнічної картини, чи моделі, світу, природно шукати в тих чи інших її рисах відповідну тематику відображення такого архаїчного різновиду ментальності, якою є ментальність міфологічна. Як слушно зазначає сучасний український мовознавець С.С. Єрмоленко, міфологічна

ментальність розглядає мову як частину дійсності, однопланову з цією дійсністю, й у деяких своїх аспектах безпосередньо співвідноситься з особливостями мовленнєвого мислення, характерними саме для мови повсякденного усно-розмовного спілкування, й через це знаходить своє пряме відображення в семіотико-репрезентативних рисах явищ і одиниць зазначеного мовленнєвого жанру [5, с. 65, 77]. Мовець (активний чи пасивний) у типовому випадку «не помічає» мови й слів, тобто, сприймаючи чи виражаючи свої думки й почуття, не звертає при цьому уваги на власне мовну форму відповідного змісту. Мовна, чи вербалізована повсякденно-побутова, картина світу ототожнюється з самим світом, а сама мова може сприйматися лише як та частина дійсності, яка є її (дійсності) структурою; інакше кажучи, задана тією чи іншою мовою категоризація й узагалі властива їй картина світу сприймається як приналежна самій дійсності [5, с. 72 – 73].

Появу первісних вірувань і культів науковці пояснюють особливостями мислення перших людей, що сприймали навколишній світ як живу, мислячу й уособлену істоту з власними почуттями, емоціями й волею, як одухотворене «ТИ», як своєрідного людського двійника [6, с. 19]. Ще не вміючи пояснити причини й наслідки всього, що відбувається в природі, первісна людина на підсвідомому рівні відчувала себе органічно пов'язаною з нею. Основою уявлень давніх людей про природу й створений ними матеріальний світ був сформований багатьма поколіннями народний (етнічний) світогляд, який виражався у формі колективних вірувань, обрядів і звичаїв.

Базовою особливістю первісного світогляду був аієрархізм – невідокремлювання органічної й неорганічної природи, живої й мертвої матерії, людського й нелюдського, відсутність характерної для світосприйняття сучасної людини ієрархії між «вищим» і «нижчим». Навколишній світ сприймався ранніми людьми як гармонійно організована сукупність взаємозалежних елементів, у якій людина посідала рівнозначне з іншими представниками природи місце [7, с. 181]. Таке розуміння світу як єдиного й живого цілого, в якому кожний елемент породжує інші та й сам є породженням іншого, зумовило ототожнення людиною себе з могутньою природною стихією, продуктивною життєдайною силою. У світі замовлянь все пов'язане з усім, але ніщо нічому не є ні причиною, ні наслідком – усе суміжне, ніщо не зникає і не з'являється: в космічному масштабі все лише перебуває безначально й безкінечно [1, с. 18, 290]. Тому й замовляння будуються за принципом аналогії, паралелізму, сусідства-тотожності: *... як невольники й невольниці плачуть за батьком та за матір'ю, за дітками маленькими; як корова за телям, як лошиця за лошам, як ослиця за ослям, як море за морем... щоб так за мною (ім'я) плакав* [8, с. 36]. Це не порівняння, бо порівняння породжують протиставлення, і як наслідок – розрив усього Суцього, що неможливо з точки зору архаїчної свідомості. Вся магія – це, по суті, вплив-діяння за аналогією: *Щоб тебе за мною*

так пекло, як пече вогонь той віск! Щоб твоє серце за мною так топилось, як топиться той віск... [8, с. 47]. На цьому принципі глобального детермінізму ґрунтується й магічна модель світу, основою якої є переконання, що все залежить від усього, що існує всезагальний взаємозв'язок як основний принцип світобудови. Тому магія не виділяє більш чи менш важливі зв'язки, оскільки всі зв'язки є однаково важливими. Ворожбити розглядають себе як органічну складову оточення, що пов'язана з Всесвітом мільйонами невидимих енергетичних ниток. Зв'язки ці вважаються взаємними, діючими безперервно через так зване минуле, теперішнє та майбутнє. Архаїчна свідомість сприймає навколишній світ не антропоцентрично (де людина є центром і найвищою метою світобудови) й не геоцентрично (де Земля уявляється центром Всесвіту, а Сонце, Місяць, зірки й планети обертаються навколо неї), а космічно (де центрування світобудови відсутнє). В світі первісної людини немає абсолютного центру, отже – абсолютного поділу на сторони світу, а з ним – й абсолютного протиставлення початку й кінця. В її світі немає часової послідовності подій, а є співіснування явищ у просторі буття. Звідси й граматична форма «теперішнього постійного» часу, що переважає у замовляннях [1, с. 22].

Отже, підсумовуючи вищесказане констатуємо, що сама форма існування мови є діяльністю, спрямованою на пізнання світу людиною й самої себе у світі, діяльністю, яка накопичує й постійно розвиває світогляд і самосвідомість. Когнітивна лінгвістика розглядає мову як пізнавальне знаряддя кодування та трансформації знань, однак мова є не лише внутрішньою здатністю людини, а й надана людині ззовні та створена незалежно від конкретного індивіда, нав'язуючи йому при засвоєнні свій спосіб категоризації й концептуалізації світу та внутрішнього рефлексивного досвіду етносу. Міфологія як система поглядів, заснована не на теоретичних доказах і міркуваннях, а на емоційно-художньому переживанні навколишнього світу. Тому для міфологічного мислення характерне нечітке розрізнення суб'єкта та об'єкта, предмета й знака, речі та слова, істоти та її ймення, речі та її атрибутів, одиничного та множинного, просторових та часових стосунків, початку й засади (тобто походження й сутності), якості й сутності. Архаїчне мислення допричинно-донаслідкове, дораціональне, наївно-прагматичне, операційно-доетичне. Йому притаманні довіра до світу, універсалізм, космічність, синкретичність, амбівалентність.

Література

- 1. Новикова М.** Прасвіт українських замовлянь / Марина Новикова // Українські замовляння / [упоряд. М.Н. Москаленко; авт. передм. М.О. Новикова]. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с. – С. 7-29, 199-306.
- 2. Селіванова О.О.** Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
- 3. Зеленько А.С.** Когнітивна лінгвістика і мовна модель

світу / А. Зеленько, С. Омельченко // Актуальні проблеми металінгвістики: науковий збірник. – К.: Брама, 1999. – 312 с. – С. 23-25.

4. Зеленько А.С. Рецензія на монографію: Єрмоленко С.С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць / А. Зеленько, В. Глущенко // Наукова думка й поетичне слово: збірник на пошану професора і поета Анатолія Кириловича Мойсієнка / за ред. Ю.Л. Мосенкіса. – К.: Альфа друк, 2008/2009. – 36 с.

5. Єрмоленко С.С. Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць: монографія / С.С. Єрмоленко. – К.: «Видавничий Дім Дмитра Бураго», 2006. – 384 с.

6. Кислюк К.В. Філософія. Модульний курс (Текст): [навч. посібник для студентів] / К.В. Кислюк. – Х.: Торсінг плюс, 2009. – 416 с.

7. Лучик В.В. Вступ до слов'янської філології: підручник / В.В. Лучик. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 344 с.

8. Українські замовляння / [упоряд. М.Н.Москаленко; авт. передм. М.О.Новикова]. – К.: Дніпро, 1993. – 309 с.

Кіреєнко К.В. Відображення міфологічної ментальності у замовляннях.

У запропонованій розвідці автор, аналізуючи замовляння, прослідковує відображення архаїчного світогляду в свідомості ворожбитів усіх часів і народів, у тому числі й сучасних українських.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, модель світу, замовляння.

Киреенко Е.В. Отображение мифологической ментальности в заговорах.

В данной статье автор, анализируя заговоры, прослеживает отображение архаического мировоззрения в сознании знахарей всех времен и народов, в том числе и современных украинских.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, модель мира, заговоры.

Kireienko K. Reflection of mythological mentality in spells.

The author of the article, analyzing spells, traces the archaic outlook reflection in the sorcerers' consciousness of all times and nations, including the contemporary Ukrainian one.

Key words: cognitive linguistics, world model, spells.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.14'06'374.4:398(045)

Н. К. Кобиленко

**ПРО ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗНАЧЕНЬ СЛІВ-СИМВОЛІВ
(НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ КАЗОК ТА ПІСЕНЬ)**

Як прояв національної самосвідомості народу мова зберігає і передає наступним поколінням етнічні особливості світосприйняття, картини соціального та культурного побуту, народні думки та почуття, звичаї та обряди, втілені у відшліфованих формах, що словесно виражають, здебільшого символізованих. Серед існуючих потреб є одна, яка виокремлює людину від тварини – це потреба в символізації, тобто людина живе не просто в фізичному середовищі, вона існує в символічному світі.

Символічні значення в різних їх проявах досліджуються у лінгвістиці, психології, філософії, мистецтвознавстві. Вивчення символіки фольклору розпочиналося працями О. Потебні [1], М. Костомарова [2], важливого значення символам надавав П. Чубинський [3]. Існують у мовознавстві класифікації символів М. Костомарова (генетична) [2], А. Лосева (за сферами функціонування) [4]. Вивченню проблеми символічності значень слів-назв тварин у народних казках присвячені наукові студії М. Костомарова [2], О. Потебні [1], О.В. Жайворонка [5; 6], В. Кононенка [7], Н. Сивачук [8].

У нашому дослідженні ми погоджуємося з таким визначенням символу – це «багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості, один з поетичних тропів» [9, с. 312]. Символами, крім слів, можуть бути предмети, відомі явища, ознаки предметів, дій тощо.

Символізовані слова-назви тварин відображають особливості культури, історію, звичаї, обряди етносу. В етнокультурних контекстах кожна тварина – це своєрідний вербалізований символ, що ґрунтується на порівнянні, співвідношенні предметів, явищ, якостей. У ньому приховано глибинний зміст, багатозначність, оскільки він є проявом образного бачення довкілля. На прикладі декількох асоціативних символів продемонструємо окремі явища обрядової фауносимволіки в етномовній картині світу як фрагменти загально мовної його моделі.

Метою даної статті є висвітлення і з'ясування особливостей використання слів-символів у творах та піснях. Тому нашими завданнями є по-перше: 1) проаналізувати тексти пісень, казок (українських), 2) розкрити художньо-естетичну функцію символів та їхнє значення у формуванні індивідуально-авторської картини світосприйняття.

В народних піснях опоетизовано найкраще людське почуття – кохання, особливо взаємне, вірне, щире. Символіка цих пісень давня і

традиційна, базується на міцній морально-етичній основі, якої українці дотримуються протягом багатьох століть. Лексема *вода* набирає символічного значення завдяки важливості води в житті людей та всього живого. Разом з землею, теплом сонця вона є основою життя. Відвіку кринична вода є чистою, прозорою. Таким має бути і кохання молодої пари. *Вода* виступає як свідок, як запорука правдивості слів, підтвердження вірності закоханої пари один одному. Вважаємо, що це ще давні язичницькі традиції, які зараз підтверджуються даними науки, що *вода* має пам'ять, тому їй можна доручати найбільші таємниці та найважливіші для людини почуття. Криниця – це символ стабільності, постійності й вірності. У пісні «*Копав, копав криниченьку*» розповідь ведеться від імені козака, що любив дівчину, надіявся на взаємність, а її видали заміж за іншого. *Пити воду* в фольклорі українців означає бути закоханим, крім того, *голуби* – символізують самих закоханих, вірних та відданих. Символіка пісні «*Ой у полі озерецько*» є різноманітною. Крім *відерця*, в яке мала б набиратися вода, щоб її пили закохані, тут ще згадується річка, до якої з туги за коханою їде козак, бо дівчину видали заміж за нелюба, дівчина названа *рибчиною* – тобто вона не має можливості відстояти своє право на кохання. Козак повертається до заміжньої коханої, яку досі називає дівчиною. Він зриває лист *калини* (символ кохання), щоб прикрити її слідочок (тобто залишитися їй вірним назавжди) [10, с. 312].

Дощ у народних піснях про кохання символізує сварки, непорозуміння закоханих, або невірну дружину. Отже, символіка *води* в українських народних піснях про кохання наповнена різноманітними проявами почуттів закоханих. А також покликана переконати молодь у перевазі, вірного кохання, що приносить щастя і примножує життя. У піснях про кохання зустрічаємо символіку, що представляє природу України. Зокрема, *калина*, *вишня* символ дівчини, – доброї, милої, ніжної; *дуб* – символ мужності. Тільки серцем можна відчутти, що говорять дуби, які шумлять біля річки. Цим підкреслюємо, що в образі дубів – є невмирущий народний дух, оскільки річка символізує образ дівчини, а дуби – мужніх парубків. В українців *дуб* – споконвіку поважне дерево, вірили, що це незвичайне дерево, тому що його нібито любили боги й жили на ньому. Порівняння *дуба* з позитивними героями засвідчує використання письменником національної символіки. Як усі дерева *дуб* символізував ось, яка поєднувала живих істот та померлих, верхній та нижній міри. Це дерево було присвячено верховним богам – громовержцям: у Греції – Зевсу, у Давньому Римі – Юпітеру, у Германії – Донару, у слов'ян – Перуну. Дуб символічно пов'язували з вогнем та блискавкою.

У народних піснях про кохання трапляється астрономічна символіка: *місяць*, *сонце*, *зорі*, що є свідками кохання молодої пари, допомагаючи їм зрозуміти щирість почуттів і прагнень. Отже символіка українських народних пісень про кохання представлена лексико-

семантичним полем води найчастіше, менше зоо- і фітосимволікою, зустрічаються і астрономічні поняття. Ця символіка допомагає відобразити романтичні стосунки закоханих, показати щирість, глибину, ніжність почуттів або зрадливість одного з партнерів, тужливі роздуми про долю. Народна мораль схвалює вірне кохання і засуджує обман та легковажність у почуттях. Чіткіше і зрозуміліше висловити думку допомагають численні символи, що є давніми, але зрозумілими всім, хто знає український фольклор. Лексема *вода* набирає концептуального і сакрального значення, стаючи символом самого кохання.

Що стосується народних казок, які відносяться до «епосу тварин», вони є історично найдавнішими. У цих казках в алегоричній формі розкриваються суспільні явища, побут людини. Вони пронизані сатирою, гумором. У них діють свійські (корова, коза, вівця, баран) та дикі тварини (вовк, лисиця, ведмідь), птахи (півень, качка, орел, сова, ворона, горобець), комахи, земноводні (жаба, черепаха). Символізовані слова-назви тварин відображають особливості культури, історію, звичаї, обряди етносу. В етнокультурних контекстах кожна тварина – це своєрідний вербалізований символ, що ґрунтується на порівнянні, співвідношенні предметів, явищ, якостей. У ньому приховано глибинний зміст, багатозначність, оскільки він є виявом образного бачення довкілля. Усні оповіді про тварин зародилися в праслов'янських племен у період зародження мисливства та рибальства. У давнину існувала велика кількість повір'їв про тварин, які, проникнувши у художню тканину казки, формували її тематику, проблематику та образну систему. Тварину спочатку обожнювали, поклонялися їй, але згодом, із зміною світоглядних уявлень, з набуттям навичок захищатися від хижаків, у зв'язку з прирученням диких тварин, з розвитком суспільних відносин, «ставлення людини до колишнього об'єкта обожнювання та пошани змінювалося в міру того, як тотемістичні уявлення поступалися місцем новим формам релігії, а визначальними у процесі розвитку образної основи казок про тварин ставали конкретні умови матеріального життя народу, реальні, повсякденні практичні запити людини. Різноманітні повір'я, міфи, оповідання надалі набували докорінного переосмислення. Усе це своєрідно поєднувалося з новим трактуванням образів, входячи потім до загальної казкової символіки як її органічний складник» [8, с. 186].

Образи-символи тварин активно увійшли в усне народне мовлення; багатий світ української фауни здобув нові образні втілення. Закріплюючись передусім через казку в типово-образному вираженні, слова-символи, що відтворюють тваринний світ, входять у звичні словесні формули, стійкі звороти, стають ключовими елементами тексту. Найбільш поширені в національному, переважно селянському, баченні образи диких і свійських тварин стають носіями певної домінуючої риси характеру чи вдачі людини і в цьому плані алегоріями: *вовк* – кровожерливості; *лисиця* – хитрощів, підступності, улесливості; *ведмідь* –

незграбності, тугодумності; *вівця* – беззахисності; *осел* – впертості; *засць* – боягузтва; *орел* – сили, волі; *черепаха і рак* – повільності; *кінь і віл* – працьовитості, покірності. Дуже популярним є образ однієї представниці української фауни – *лисиці*. У багатьох оповіданнях вона перевершує розумом усіх звірів, що оточують її, гумористично зображаються її розбійницькі витівки, вдалий обман, лицемірство. В алегоричних казках простежується двобічне ставлення до цього образу: симпатизування винахідливості, веселому характеру й разом з тим засудження шахрайства, підлості. Тотемістичне уявлення стародавньої людини про цей образ витіснене реалістичним. Етносимволічний зміст означеного образу вербально поєднує як світ правди, так і світ неправди (кривди).

Дуже популярним персонажем українських казок став образ *миші*. Саме ця образно-символічна асоціативна модель *кіт-миша* стає досить частотною в українських казках [8, с. 52].

Високою частотністю використання характеризується образ *жаби*. Український народ завжди шанував жабу як охоронницю криниць, джерел, животоків, водночас їх вважають символом хвастоців, завищеної самооцінки. Саме на основі традиційних поглядів на тварин як уособлення людських якостей і властивостей розвинулися символічні значення слів – назв тварин, досить широкого семантичного спектра. Дії цих тваринних казкових образів персоніфіковані: вони розмовляють, спілкуються, товаришують. Саме зміст цих казок близький і доступний дітям будь-якого віку.

Багато мовних одиниць своє значення, передусім символічне, розкривають у етнокультурних контекстах народних обрядових, у глибинах народної образності, продукту міфічного. Про це свідчать як численні приклади лексико-семантичних перетворень слів та висловів, так і сталі звороти у надрах народної фауносимволіки. В етнокультурних контекстах кожна назва – це своєрідний вербалізований символ, що ґрунтується на порівнянні, співвідношенні предметів, явищ, якостей, на їхніх асоціативних зв'язках. Слова на позначення конкретних предметів символізуються в процесі набуття ними значень, що впливають із властивостей самих предметів – їх призначення, використання, місця в житті людини, які зрештою узагальнюються, філософські переосмислюються і в старій формі – назві предмета виступають вже в новій якості образу-символу. Символіка предметів тісно пов'язана із побутом, довкіллям, переважно в тій групі переважають національно-специфічні слова-символи, які здобувають більшої або меншої міри символізації відповідно до міфопоетичного образу Світового дерева.

Література

1. Потебня А.А. Мысль и язык / Александр Афанасьевич Потебня. – М.: Лабиринт, 2007. – 248с. **2. Костомаров М.І.** Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства/

Микола Іванович Костомаров. – К.: Либідь, 1994. – 384 с.
3. Чубинський П. Мудрість віків: українське народознавство у творчій спадщині / Павло Чубинський. – К.: Мистецтво, 1995. – 224с.
4. Лосев А. Проблема символу и реалистическое искусство / А. Лосев. – М.: Искусство, 1995. – 320с.
5. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В.В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 704 с.
6. Жайворонок В.В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти дослідження / В.В. Жайворонок. – К.: Мовознавство, 2001. – 231 с.
7. Кононенко В.І. Концептологія у лінгвістичному аспекті / В.І. Кононенко. – К.: Мовознавство, 2006. – 125 с.
8. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: підручник / Н. Сивачук. – К.: 2003. – 288 с.
9. Кочерган М.П. Основи зіставного мовознавства: підручник / М.П. Кочерган. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – 424 с.
10. Войнович В. Українська міфологія / В. Войнович. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.

Кобиленко Н.К. Про деякі особливості значень слів-символів (на матеріалі текстів казок та пісень).

У статті відзначається актуальність дослідження, розкривається роль та значення фауносимволіки в етнокультурних контекстах. Це дозволяє простежити за функціонуванням деяких слів-символів та особливостями їх значень.

Ключові слова: слово-символ, образ-символ, фауносимволіка, етнокультурний контекст

Кобыленко Н.К. О некоторых значениях слов-символов (на материале текстов сказок и песен).

В статье отмечается актуальность исследования, определяется роль и значение фауносимволики в этнокультурных контекстах. Это позволяет проследить за функционированием некоторых слов-символов и за особенностями их значений.

Ключевые слова: слово-символ, образ-символ, фауносимволика, этнокультурный контекст.

Kobilenko N. Some meanings of symbol-words (on the material of fairy-tails and song texts’).

This article is devoted to the relevance of the investigation and it reveals the role and the importance of symbolism of fauna in ethnocultural contexts. It helps to study the operation of some words-symbols and to investigate the peculiarities of their meanings.

Key words: symbol, symbolism of fauna, symbol of image, ethnocultural context.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811'373.232.1

Н. О. Коломієць

КОЛОРАТИВ-АНТРОПОНІМ В РІЗНОСИСТЕМНИХ МОВАХ

Ономастична лексика різних мов має свої специфічні риси. Зібраний лінгвістами та культурологами багатий евристичний матеріал свідчить про особливості номінації людини у різних культурних традиціях та своєрідність семантичного ореолу прізвищ, продиктовану традиційним світоглядом народів світу.

О. Матвеев, Т. Ніколаєва, В. Топоров, Ф. Двинятін, О. Суперанська, П. Ханкс, Ф. Ходжес, Дж. Хьюз займались проблемою зіставного вивчення антропонімів різних мов, але вони небагато приділяли уваги висвітленню питання про місце прізвищ, які походять від колоративів, у різносистемних мовах. Актуальність статті зумовлена необхідністю вивчення національної специфіки функціонування антропонімів-колоративів різносистемних мов за відсутності комплексного дослідження прізвищ з колірною семантикою.

Основна мета полягає у встановленні національномовної належності базових основ прізвищ з колірним компонентом в українській, англійській та китайській мовах та визначити, що і коли спровокувало семантику твірних основ прізвищ у досліджуваних мовах. Також для порівняння лексико-семантичних особливостей онімичного шару, проаналізувати спільне і відмінне у відколоративному прізвищстворенні.

Прізвище – це вид антропоніму. Н. Подольська визначає цей термін як "успадковане офіційне найменування, яке вказує на приналежність людини до певної сім'ї. Прізвище додається до особистого імені для уточнення іменованої особи; історично ім'я особисте первинне, а прізвище – вторинне; відмінність між особистим ім'ям і прізвищем функціональне, соціальне і до певної міри структурне" [1].

Головні етапи соціально-економічного розвитку людства слугували необхідності виникнення й розвитку прізвищ як суспільно-історичної та мовної категорії.

На території України у XIV-XV столітті прізвища почали давали князям, які мали великі сімейні маєтки. Це пов'язано з оформленням документів для передачі власності у спадщину. Пізніше, у XVI – XVII столітті, виникла необхідність у прізвищах для ремісників і купців, бо вони повинні були оформлятися у спеціальні акти для оплати податків. Щодо іншого прошарку громадян, то їм достатньо було мати лише ім'я чи прізвисько. Від цих вуличних прізвищ з'явилися прізвища у новобранців у середині XVIII століття, коли було введено обов'язкову військову службу. У цих громадян значну групу складали прізвища, які

походять від імен, назв місцевостей, приналежності до якоїсь професії. Існують навіть прізвища, які були утворені від прізвищ і відображають ті риси, завдяки яким одну конкретну людину можна відрізнити від оточуючих, як-от: зовнішність (*Чорногубов, Жовтоніг, Білобороденко, Краснощок, Сіроух*), рід занять (*Чорногор, Чорнокнижна, Сірокупов, Золотаренко*) і навіть випадкові події (*Біловольська, Красножон, Чорнопикий*). Такі прізвища, як *Рудик, Білан, Білоус*, указують на колір волосся. А той, хто вважав себе пупом землі, сміявся, надриваючи пуп, одержував прізвище *Золотопуп* [2, с. 14]. Значну кількісно і типову для української мови групу прізвищ складають ті, які утворені синтаксично-морфологічним способом. Тут можна звернути увагу на композиційні особливості прізвищ з колоративними компонентами та основами типу -*морець* – (*Чорноморець*), -*вус* – (*Біловус*), -*кінь* – (*Рябокінь*), -*ніс* – (*Червоніс*), -*губ* – (*Синьогуб*). Українській і російській мовам властиві форманти -*ов/*, -*енко/*, -*иков/*, -*ик/*, -*овський/*, -*ицький/*, -*юк/* (*Біляков, Черненко, Рижиков, Білик, Малиновський, Красницький, Синюк*) [3, 4].

Завдяки впливу спорідненої з українською російської мови, виникло багато варіантів прізвищ з однаковою колірною лексемою, які зазнали різночасних або різнодіалектних змін. Прізвища *Біла, Білий, Білан, Білашова, Белей, Белова* є наявним прикладом цього. Лексеми *чорного, білого та червоного (красного)* кольорів є найбільш поширеними з тих, які зазнали таких змін в українській мові.

Відомо, що багато людей на Україні, які мали справу з сільським господарством, збереглися прізвища-колоративи, в основі яких є назви тварин: -*кінь* (*Білокінь, Білоконев*), -*кобила* (*Сивокобильський*), -*віл* (*Черновіл*), -*крис* (*Рябокрис*), -*корова* (*Рябокорова*) [3, 4].

Як на території сучасної України, так і Англії, люди вдавалися до прізвищ, з допомогою яких намагалися індивідуалізувати різних членів мовної спільноти. Згідно зі свідченнями першого англійського перепису у "*Doomsday Book*" (*Книзі судного дня*) у 1085-86 роках багато прізвищ було закріплено документально. Те, що було привілеєм для великого панства у XII столітті, стало необхідним для інших громадян у XVII столітті [5].

Етимологія тих прізвищ, завдяки яким утворились сучасні англійські прізвища, дала можливість поділити їх на ті, в основу яких лягли антропоніми, місце проживання, рід занять чи описові прізвища.

Щодо простих описових прізвищ з колірним компонентом в англійській мові, слід відзначити ті, які можуть розказати про колір волосся родоначальника сім'ї: *Black* (варіант *Blake*) – чорне, *White* (варіанти *Hoar, Whiteman, Blunt*) – світле; *Grey* (*Grissel, Grizzle*) – сіре, *Brown* (*Brunet, Brunell*) – коричневе або русе. Володарі рижого волосся дали основу для прізвищ *Reid, Reed, Read, Redman, Rouse, Russell* чи *Ross* [5]. На цьому прикладі ми бачимо, що в англійській мові одночасно існують об'єднані спільністю походження історично складені орфографічні варіанти прізвищ.

А. Рибакін у "Словнику англійських прізвищ" зазначає, що існує багато прізвищ, які неможливо зарахувати до якої-небудь з зазначених категорій [6, с. 11]. У антропонічних прізвищах широко представлений суфіксальний формант *-son*, що засвідчує чиїм сином була особа. Антропоформант *-son* містять такі прізвища – *Blackson, Brownson, Whiteson (Whitson, Whitsun)*. Уживаним є суфікс приналежності *-ing (Browning)*, зменшені суфікси *-el, -et (Russel, Bluett)*. В англійській мові поширені прізвища з кольорним компонентом, утворені від антропонімів (*Brownjohn, Greyjohn*) і багатьох топонімів (*Blackborough, Blackford, Blackmore, Whitefield, Whiteway, Redpath, Redcliffe, Greystroke, Goldthorp, Greenham*) [6].

Онімізації колоролексем в англійській мові підлягають як одноосновні, так і двоосновні кольорні лексеми. Так, одним із найпоширеніших прізвищ у Англії і Сполучених Штатах Америки є *Smith* (коваль). Спочатку воно позначало "робітник з металу". Сьогодні вживаними є більш складні прізвища з цим коренем, у лексичне поле яких входять різні кольори, такі як: коричневий (*Brownsmith*), чорний (*Blacksmith*), зелений (*Greensmith*), білий (*Whitesmith*), червоний (*Redsmith*), золотий (*Goldsmith*). Носії таких прізвищ мали справу з міддю, залізом, свинцем, оловом і золотом [5].

Завдяки тому, що зміни у звуковому складі новоанглійського періоду розвитку мови з XVI століття до сьогодення майже не вплинули на написання слів, правопис деяких прізвищ-колоративів не збігається з сучасною вимовою та морфологічним складом (*Redmayne [ˈredmein], Greenough [ˈgri:n u]*).

У китайській мові, на відміну від європейських, існує традиція ставити прізвище на першу позицію, а ім'я на другу, бо для громадян Середньої імперії головним є збереження родового "коду". Саме тому жінки цієї держави не змінюють своє прізвище, виходячи заміж, щоб зберегти свій знак долі. Таким чином виходить, що особистість на Заході важливіша за цілий рід, що є незрозумілим на Сході [7, с. 164 – 170].

Незважаючи на те, що в Китаї нараховується близько 3600 родових знаків (ієрогліфів), лише сто з них поширені, що зафіксовано у книзі "百家姓" – "Сто прізвищ", відомій з X століття [8].

Так само, як і в українській та англійській мовах, китайські прізвищеві знаки найчастіше походять від топонімів, зокрема: назв князівств і феодалних наділів; професій. Вони також беруть свій початок від імен предків, назв чинів і титулів. У традиційному Китаї особове ім'я могло змінюватись декілька разів протягом життя. На відміну від імен, прізвище чи родове ім'я є найбільш сталим явищем у китайській антропонімії [8].

Прізвище 黃 *Wong* – дуже поширена в китайській мові. Це слово позначає жовтий колір, який, на думку жителів Середньої імперії, стосується землі. Лексема *Wong* трансформована в різних регіонах Китаю

та Азії у такі форми: *Huang, Hwang, Wone, Wong, Bong, Huynh, Hoang, Oei, Oi, Ooi, Uy, Wee, Ng, Ong*. Етимологія цього прізвища свідчить про те, що воно з'явилося у 648 році до нашої ери за часів династії Хіа від нащадку Жовтого імператора, *Wong Di*. Його нащадки отримали невеличке королівство, назвою якого було *Wong*. Саме тому люди з цього регіону взяли цю назву за своє прізвище на згадку про своє походження [9].

Прізвище 朱 *Zhu*, конотативне значення якого – яскраво-червоний колір, так само, як і *Wong*, позначало місцевість, державу і лише потім прізвища її мешканців. Для іменування населених пунктів у китайській мові, на відміну від інших мов, майже не вживались прізвища та імена людей, навіть якщо вони мали заслуги перед державою. Вимовляти імена імператорів, урядовців, людей літнього віку не можна було і заборонялось [10, с. 71].

Велику роль у розвитку людства і його історії та культури відіграють антропоніми. Ця розвідка показала, що у Китаї прізвища з'явилися раніше, ніж у багатьох інших країнах, зокрема у Англії та Україні. Проте, в основу українських та англійських прізвищ покладено прізвиська, топоніми, назви професій їх первісних носіїв.

Аналізовані прізвища з колірним компонентом засвідчують, що в українській, англійській та китайській мовах на зазначені класи онімів впливають інтра– та екстралінгвальні чинники. В українській мові, як флективній, кількість таких прізвищ значно більша завдяки приєднанню до простих відколотивних антропонімів одного чи декількох афіксів. У англійській та українській мовах для прізвищтворення з колірним компонентом вживаються також слова, виражені декількома основами. А для китайської мови характерна односкладовість та незмінюваність форм.

Етимологічний склад твірних основ прізвищ з колірною семантикою проливає світло на матеріальне і духовне життя суспільства, знакову систему та динаміку лексичних закономірностей у багатомовному просторі.

Література

- 1. Словарь** русской ономастической терминологии [Электронный ресурс] / Сост. Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1978. – 198 с. – Режим доступа: http://community.livejournal.com/ru_poliglot/14914.html.
- 2. Прибытко-Калюжный Ю.** О смысловом значении фамилий [Электронный ресурс] / Юрий Прибытко-Калюжный. – Донецк, 2005. – 54 с. – Режим доступа: http://narod.yandex.ru/100.xhtml?kgi.-narod.ru/kgi_family.pdf.
- 3. Прізвища** степової України. Словник. Наукове видання. / Сост. В.О. Горпинич. – Дн-ськ: ДДУ, 2000. – 408 с.
- 4. Довідник** українських прізвищ / Сост. Ю.К. Редько. – К.: Радянська школа, 1969. – 256 с.
- 5. Английские** фамилии [Электронный ресурс] – Режим доступа:

http://community.livejournal.com/ru_poliglot/14914.html. 6. **Словарь** английских фамилий / Сост. А.И. Рыбакин. – М.: Астрель, АСТ, 2000. – 576 с. 7. **Системы** личных имен у народов мира; под ред. Крюкова М.В. – М.: Наука, 1989. – 194 с. 8. **Завадская Е.В.** Культура китайских фамилий и имен [Электронный ресурс] / Е.В. Завадская. – Режим доступа: <http://teapoetry.com/forum/viewtopic.php?t=7491&sid=45a1a03c1b06e3af8f9aee9cbd87876b>. 9. **Family name: Wong.** [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.generasian.ca/roots/wong.html>. 10. **Ду Х.В.** Традиционное мировоззрение и лексические особенности названий населенных пунктов Китая // Наукове видання Мова і культура. – Серія "Філологія". – 2002. – Вип.4, Т.ІІІ(І). – С.67 – 72.

Коломієць Н.О. Колоратив-антропонім в різносистемних мовах.

В статті відображено дослідження ономастичної лексики з колірним компонентом в українській, англійській та китайській мовах на прикладах прізвищ. Також аналізуються причини, які спровокували появленню цього класу онімів, спільності і розбіжності у прізвищеворенні та його етимологічний склад. З'ясовується і те, як тип мови впливає на кількість прізвищ того чи іншого суспільства.

Ключові слова: ономастична лексика, антропонім, колоратив, прізвище, етимологічний склад, прізвисько, топонім, семантика, афікс, композиторна структура.

Коломиец Н.А. Колоратив-антропоним в разносистемных языках.

В статье отоброжено исследование ономастической лексики с цветовым компонентом в украинском, английском и китайском языках на примерах фамилий. Также анализируются причины, которые спровоцировали появление этого класса онимов, общие и различные черты в составлении фамилий и их этимологический состав. Выясняется и то, как тип языка влияет на количество фамилий того или иного общества.

Ключевые слова: ономастическая лексика, антропоним, колоратив, фамилия, этимологический состав, прозвище, топоним, семантика, аффикс, композиторная структура.

Kolomiyets N. Colour name as a proper name in languages that belong to different systems.

In the article a research of the onomastic vocabulary with the colour component in the Ukrainian, English and Chinese languages is represented. It is shown on the examples of surnames. Also the reasons that provoked the appearance of this class of onomastic lexemes, the general and different traits in the composing of surnames and their etymological structure are analysed. It

is clarified how the type of language influences the number of surnames of this or that society.

Key words: onomastic vocabulary, proper name, colour name, surname, etymological structure, nickname, toponym, semantics, affix, composite structure.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81'271

Н. К. Кравченко

**МЕЖСУБЪЕКТНАЯ ПРИРОДА ИНТЕРАКЦИИ ИЛИ
ИНТЕРАКТИВНАЯ ПРИРОДА СУБЪЕКТА?**

(субъекты versus интеракция или интеракция versus субъекты?)

Двуединая связь понятий «субъекта» и «интеракции» (т.е. межсубъектный характер интеракции и интерактивная природа личности) в той или иной мере является принципом анализа всех направлений современной дискурсологии (независимо от того, рассматриваются ли такие взаимосвязи на уровне макро– или микродискурсивных процессов). Ряд положений — о межсубъектной природе интеракции, о двойном/двуедином авторстве интерактивного значения, о статусно-ролевой структуре коммуникантов и ее связи со структурами дискурса в интеракции разделяется представителями практически всех направлений дискурсивных исследований.

Вместе с тем, если положение о межсубъектном характере интеракции представляется почти аксиоматичным для большинства дискурсивно ориентированных направлений, то понимание субъекта как продукта интеракции ставит перед современной дискурсологией ряд методологически значимых проблем. Большая часть этих проблем связана с дуализмом отношений между структурой и деятелем: свободен ли субъект в конструировании своей идентичности/субъектности либо такое конструирование зависит от интитуциализированных структур власти, и субъекты насильственно размещаются в пределах существующих дискурсов (например, клиент и врач в терапевтическом дискурсе). Определяющая роль дискурсивных интеракций в идентификации (самоидентификации) субъектов проиллюстрирована парадоксальным примером Н. Феркло, продемонстрировавшим, что в процессе медицинского опроса пациент может быть позиционирован научным медицинским дискурсом не как «личность», а как «случай» (case) [1]. Один из основных ракурсов изучения проблемы можно

представить в виде онтологической двухвекторной дихотомии: *субъекты versus интеракция или интеракция versus субъекты?*

Вектор анализа «от субъектов к интеракции» в большей степени характерен для конверсационных и этнометодологических исследований и связан с описанием микропроцессов в дискурсе. С другой стороны, критический дискурс–анализ, нарративный анализ дискурса и лингвистическая антропология в значительной мере ориентированы на изучение макропроцессов, направленных «от интеракции к субъектам» (личность как продукт дискурса, создаваемый в интеракциях).

Подход «интеракция versus субъекты»

Интерактивная природа субъекта заключается в том, что именно в интеракциях и посредством интеракций определяется и конструируется принадлежность к определенной социальной группе или статус в социальном институте: «женщина», «еврей», «студент», «учитель», «родитель», «банкир», «пациент» и др. Субъекты интеракции могут функционировать как комбинация этих ролей.

Идея интерактивной, интересубъектной природы личности восходит еще к «Феноменологии духа» Гегеля [2], в которой содержится гипотеза о том, что личность является «ответом» на деятельность других, и формулируется положение о личностной идентичности как «социальном статусе». Теоретические и методологические основы подхода «от интеракции к субъектам» восходят к конструктивистскому подходу, к теории перформантности, к концепции Э. Гоффмана, к постструктуралистскому пониманию личности как динамического, изменяющегося процесса.

Конструктивисты изучают личность как социально сконструированную категорию, которая является продуктом доминантных дискурсов, связанных с социальными практиками. В этом случае субъект нередко отождествляется с социальными ролями, которые меняются в зависимости от ситуации (за ролями скрыта реальная личность).

Понимание природы субъекта интеракции в таком ракурсе связано с главным положением постструктурализма о дискурсе как открытой системе, в которой социальные субъекты, объекты и связи между ними могут возникать в частично стабильных конфигурациях, существующих определенный отрезок времени. Дискурс определяется как упорядочивающая структура, доминирующая над человеческим фактором (human agency). Соответственно, субъект дискурса также «задан» формирующими правилами дискурса и характеризуется децентрированностью, фрагментированностью, «рассредоточенностью» (dispersed). Социальная идентичность субъектов приобретается в процессе погружения в дискурсивную практику и в зависимости от нее; конституируется в рамках дозволенного дискурсивными формациями и характеризуется нестабильностью (Мишель Фуко). Личность конструируется серией представлений, опосредованных семиотическими

системами — такими, как язык («нет ничего, кроме текста») [3]. Реальность — всегда представление, и именно язык конституирует «Я» субъекта и вводит его в действие посредством процесса сигнификации.

Несмотря на дискурсивную ориентированность, «классическая» конструктивистская модель является несколько односторонней, игнорирующей роль психики, духовной сферы личности. В современной дискурсологии такой принцип исследования субъектов интеракции характерен, прежде всего, для критического дискурс-анализа. Некоторые представители критической лингвистики стремятся преодолеть односторонность конструктивистского подхода, подчеркивая креативность и рефлексивность процесса приобретения «навязываемой» социальной роли: Д. Холл с этой целью вводит термин «идентификация», обозначающий объединение дискурсивной и психоаналитической сфер сознания субъекта дискурса, возможность личности к рефлексии в процессе распределения в ролевую категорию. «Субъект не просто «пассивно конструируется, а рефлексивно распознает и участвует в приобретении роли» [4, с. 43–45].

Разновидностью конструктивистского подхода является теория перформантности, согласно которой личность является не только дискурсивной практикой, но также и игрой (performance) со всеми соответствующими этому слову коннотациями: быстротечностью, разнообразием (адаптивностью), притворством [5, с. 33]. Каждая новая роль связана с вовлечением новых дискурсивных элементов. В сходном ракурсе выполнены ранее исследования Э. Гоффмана [6] относительно «поддачи себя» (impression management) и «презентации себя» (presentation of the self). Подобно Дж. Батлеру, Э. Гоффман рассматривает интеракцию как «перформанс / игру», оформленную требованиями окружающей обстановки и адресата и сконструированную с целью поддержания способа представления, согласующегося с целями участников интеракции. Ролевая декомпозиция говорящего обосновывается исследователем как когнитивный процесс изменения фреймов в ходе интеракции. В письменном тексте Гоффман [7] выделяет «главное лицо» (principal) (того, чья позиция воплощена в тексте), «автора» (того, кто складывает слова и отвечает за форму выражения) и «аниматора» (того, кто «озвучивает» и «make the marks) на бумаге). В подтверждение такой дифференциации Н. Ферло приводит собственный пример: автором новостей может быть журналист, в то время как основным лицом будет политик, чья позиция имплицитно поддерживается автором [8, с. 12].

В свою очередь, работы микросоциолога Э. Гоффмана о продуцировании личности и ее ролей в процессе интеракций основаны на более ранних исследованиях американского прагматика Г. Мида [9], который анализирует личность как «условный» продукт интеракций. Эта традиция продолжена символическим интеракционизмом [10], сосредоточенном на эмпирическом анализе проявлений социального «Я» в интеракциях.

Перформативное направление фокусируется на изучении таких личностных категорий, как «маскулинность», «фемининность», «национальность», «этническая или расовая принадлежность», «сексуальность», «возраст» («старик», «мужчина среднего возраста», «подросток» и т.д.), «религиозная принадлежность». Цель анализа — выявить то, как личность «исполняет» (perform — отсюда название подхода как «перформативного») свою категориальную роль в различных интеракциях. Так, для женщин и девушек актуален такой дискурсивный спектр ролей, как «материнство», «романтическая возлюбленная», «феминистка», а также роли, связанные с медицинскими, патриархальными и др. аспектами [11, с. 129]. К лингвистическим характеристикам «женских» ролей относится частое использование минимальных и уклончивых ответов, наложение реплик в разговоре, которое носит не прерывающий, а «поддерживающий» собеседника характер [11, с. 129] с целью укрепления взаимопонимания и дружбы; средства, выражающие эмоциональность и чувствительность; выбор тем разговора/рассказа (преимущественно «о личном»). «Мужская» роль будет характеризоваться наложением прерывающих реплик в секвенциях, а также сменой тем, фокусировкой на действии, отсутствием уклончивых формулировок, «конкурирующим» стилем, использованием табуированного языка [13, с. 110].

Недостаток перформативного подхода заключается в том, что, начиная анализ, исследователи заранее знают, какие именно признаки и какой социальной группы они будут изучать.

Подход субъекты versus интеракция

В соответствии с этнометодологическим подходом (от субъектов — к интеракции) субъекты интеракции исследуются в ракурсе обоснования практического значения определенных ролевых категорий для интеракционного анализа. Типология ролей участников интеракции основана на «механизме категории членства» Г. Сакса [13]. Членство в категории, которое конвенционально ассоциируется с действиями, признаками, мотивами, «приписывается (или отвергается), подтверждается (или опровергается), демонстрируется (или игнорируется), и все эти вещи происходят как часть интеракционной работы» [14, с. 2]. Релевантность той или иной роли выявляется непосредственно в ходе интеракции.

Выделяются 5 этнометодологических принципов исследования субъектов в интеракции [14]: 1) для личности идентифицироваться в интеракции означает «быть распределенной» в категории «ассоциированных характеристик или свойств». Согласно подходу Г. Сакса, для каждой категории существует перечень действий, убеждений, чувств и обязательств, которые обычно ассоциируются с ней; 2) такое распределение является «индексикальным и зависит от обстоятельств»; 3) практика распределения определяет релевантность той или иной роли для продолжения интеракции (говорящие

ориентированы на использование категорий, что обуславливает направление разговора); 4) соответственно, значение «приобретения роли» — в последствиях для интеракции; ролевая категоризация побуждает участников к дальнейшей интеракции или удерживает их от последующего общения; 5) все эти практики «выявляются в использовании людьми структур разговора.

В рамках этнометодологического подхода выделяются три группы ролей участников интеракций: 1) категориальные роли/идентичности; 2) оперативные роли/идентичности и 3) реляционные или «родственные» роли/идентичности. Термин «категориальные» роли является, на наш взгляд, наиболее условным: поскольку все типы ролей основывается на способах категоризации каждым из интерактантов себя и других в соответствии с «механизм категоризации членства», любая роль в интеракции является в определенной мере категориальной. Для отграничения категориальных ролей от оперативных и «родственных» мог бы использоваться, на наш взгляд, критерий «регулярности», «стабильности» и «социального статуса». Так, если оперативные роли конструируются и изменяются непосредственно в процессе интеракции, то категориальные роли характеризуются большей стабильностью и связаны с элементами социального статуса «распознаваемого» в интеракции субъекта. «Родственные» роли, указывающие на отношения родственников или близких друзей, могут рассматриваться, по нашему мнению, как разновидность категориальных ролей. Примером категориальных ролей в интеракции могут служить роли «демократ», «подросток», «знакомый», «коллега», «клиент», «служащий». В отличие от категориальных, оперативные роли многократно меняются в ходе интеракции задавая содержание речевых ходов интерактантов. Например, в процессе разговора двух женщин это могут быть такие роли, как «хорошая хозяйка», «заботливая мама», «модница», «обеспеченная/малообеспеченная», «экономная» и т.д. Примером родственных ролей в интеракции являются роли «мать–дочь», «друг–друг», «муж–жена». Анализ «родственных» ролей фокусируется, прежде всего, на описании эксплицитных средств, которые выявляют разделяемые участниками знания и оценки, функционирующие для установления или поддержания их принадлежности к категории «друг–друг» (принимая во внимание тот факт, что люди обычно не декларируют природу своих взаимоотношений эксплицитно («Я твой друг»)).

Обозначенные категории ролей участников интеракции позволяют описать взаимосвязи «субъекты *versus* интеракция» в спонтанной разговорной речи. Изучение институционального дискурса требует интегрированного подхода к изучению субъектов в интеракции, позволяющего выявить взаимозависимости между характеристиками конверсационной структуры и институциональным контекстом.

Роли субъектов интеракции в институциональном дискурсе

В отличие от спонтанной речи, формы интеракции в институциональной дискурсе ограничены институциональным контекстом, и участники интеракции должны выполнить институционально-специфические цели.

Принципы и методики анализа ролей субъектов в институциональной интеракции существенно отличаются в современной дискурсологии, что обусловлено различиями в понимании природы интеракции и институциональной речи. Так, для разговорного анализа институциональный разговор, как и любое другое речевое событие, является «локально управляемым событием», организация которого задана ориентацией участников на предыдущие и последующие ходы. По мнению исследователей, в такой речи используются практики «обычного разговора» (как «первичной организации»), которые адаптируются в «специализированных и ограниченных контекстах» [15, с. 406]. В институциональном разговоре участники должны выполнить институционально-специфические цели, и виды «вклада», который они способны внести, ограничены. Согласно разговорному анализу, институциональные субъекты, подобно субъектам интеракции в повседневной речи, обнаруживаются как характеристики разговора в интеракции (talk-in-interaction).

В противоположность такому подходу, представители критического дискурс-анализа и других направлений, ориентированных на макроструктурный подход к исследованию дискурса и интеракции, считают, что институциональная речь представляет собой проявление принципов «генеалогии» (М. Фуко), жанров (М. Бахтин), или «итерации» (Дж. Батлер) (повтора, цикла), заранее заданных скриптов и т.д. Следовательно, способ интеракции людей в социальных ситуациях отражает существующие макро-социальные силы.

Одно из основных отличий между макро- и микроподходом к изучению институциональной речи заключается в понимании характеристик участников как релевантных/нерелевантных для осуществления и описания интеракций. Так, согласно разговорному анализу, внешние характеристики участников (статус, доход, род занятий и др.) релевантны только в том случае, если становятся составной частью взаимодействия и выявляются вербальным кодом разговора. Для критического дискурс-анализа, интеракционной социолингвистики, этнографии речи и других направлений такие характеристики всегда релевантны как часть контекста интеракции.

Ряд характеристик институциональной речи, имеющих непосредственное отношение к выявлению субъектов интеракции и их институциональных ролей, признается как разговорными аналитиками, так и критическими лингвистами, а именно:

1) асимметричные права говорящих; 2) макроструктуры и ориентации на цели; 3) ориентирование субъектов на институты.

Асимметрия прав участников интеракции изучается конверсационным анализом на материале различных институциональных дискурсов: педагогического (Б. Бенвел); медицинского (Р. Френкел); медико-психиатрического (С. Антаки); судебного — (Дж. Аткинсон, П. Дру); на основе дискурса интервью (Д. Грейтбатч). Субъекты интеракции объединены в «стандартизованную реляционную пару», включающую «представителя института» и «клиента». Представитель института обычно имеет право «задавать вопросы». Если вопросы иницируются «клиентом», это воспринимается как нарушение имплицитных организационных правил.

В критическом дискурс-анализе асимметрия прав интерактантов рассматриваются в ракурсе отношений «власти и неравенства». Так, юристы, врачи, судьи, политики, преподаватели могут быть охарактеризованы как профессиональные и социально статусные группы с исключительным доступом к пространствам контекстуализации — праву, медицине, научным догматам. Не-члены этих групп не имеют или имеют недостаточный доступ к таким пространствам. Неравнозначные права участников интеракции рассматриваются также в ракурсе неравенства полов, этнических и классовых характеристик.

Следует отметить, что прикладной конверсационный анализ (изучающий институциональную речь) также связывает дискурсивные роли и типы речевых ходов участников с контекстом, то есть с макроструктурами. Более того, именно за такую ориентацию это направление является объектом критики со стороны «чистого» конверсационного анализа [16, с. 397].

Основное отличие в анализе институциональной устной речи представителями конверсационного анализа и критического дискурс-анализа заключается в направленности векторов анализа, соответственно, от микро- к макро структурам, и наоборот.

Критические лингвисты стремятся обнаружить в интеракциях на основе устной институциональной речи отношения власти и идеологии, связать локальное проявление институциональной субъектности с более широкими структурами политического, экономического и социального дискурса, в пределах которого оно позиционировано.

С другой стороны, конверсационные аналитики приходят к выводам об институциональных субъектах, распределении их обязанностях в секвенциях и об институционализированной власти одной категории участников над другой на основе анализа процедурной инфраструктуры локальной интеракции. Исследования фокусируются на анализе того, как институциональные задачи и субъекты «организуются» в процессе производства разговора-в-интеракции. Конечная цель прикладных конверсационных аналитиков заключается в том, чтобы в ходе анализа большого массива данных идентифицировать модели секвенций, посредством которых осуществляются регулярные действия. Исследования фокусируются преимущественно на интеракционной

организации, дискурсивных ролях и типах речевых ходов участников. Так, при анализе интеракции «доктор–пациент» в центре изучения оказываются различные способы формулировок секвенций типа «директива–реакция» мужчинами и женщинами-врачами (например, предложения раздеться для медосмотра, сообщить свой телефонный номер, рекомендации по лечению и др.). В результате исследователи приходят к выводу о том, что женщины-врачи используют более митигированные формы речевого поведения («Давайте поговорим о Вашем давлении»; «Возможно, Вам было бы лучше воздержаться от десертов»), а мужчины–врачи — подчеркнуто директивные («Подайте мне ваше пальто», «Вам надо будет растворить таблетку в стакане воды»), акцентирующие «различия между говорящим и адресатом» и доказывающие «приоритетное право говорящего подавать команды» [17, с. 108]. В конечном итоге «прикладной» конверсационный анализ предлагает основанные на фактах аналитические выводы с целью «улучшения социальной жизни».

Следующей характеристикой институционального разговора, имеющей отношений к ролевой дифференциации, является ориентирование субъектов на институты, что осуществляется различными способами. Среди средств категоризации ролей участников конверсационным анализом выявлены: а) способы обращения: «Sir/Miss» (к учителю), «M'Lord» (к судье); б) использование профессионального языка и личных местоимений, а также других средств «личностной референции» для индексирования институциональной роли («Мы — компания, известная как ведущий производитель...»); в) использование прагматического значения стандартных высказываний: при диалоге в процессе медицинского осмотра вопрос «Как Ваши дела?» теряет свой обычный статус «пустой» формулы и истолковывается буквально — как требующий ответа с подробным описанием симптомов; вопросы учителя в классе ориентированы скорее на действие «контроль», чем на «запрос информации» и др.

Перспективным направлением дальнейших исследований представляется разработка интегративного метода анализа субъектов интеракции и их коммуникативных ролей, который позволил бы обобщать методики макро– и микроподходов к изучению дискурсивной интеракции.

Литература

1. Fairclough N. Language and Power / N. Fairclough. — London: Longman, 1989. — 326 p. **2. Hegel G.W.F.** Phenomenology of Spirit / G.W.F. Hegel: [trans. A.V. Miller]. — Oxford: Clarendon Press, 1977. — 249 p. **3. Derrida J.** Of Grammatology / J. Derrida. — Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1976. — 254 p. **4. Hall D.E.** Subjectivity / D.E. Hall. — London: Routledge, 2004. — 136 p. **5. Butler J.** Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. — NY:

Routledge, 1990. — 158 p. **6. Goffman E.** The Presentation of Self in Everyday Life / E. Goffman. — Harmondsworth: Penguin, 1959. — 246 p. **7. Goffman E.** Forms of Talks / E. Goffman. — Oxford: Blackwell, 1981. — 184 p. **8. Fairclough N.** Textual analysis for social research / N. Fairclough. — NY: Routledge, 2004. — 270 p. **9. Mead G.H.** Mind, Self, and Society / G.H. Mead. — Chicago: University of Chicago Press, 1934. — 152 p. **10. Blumer H.** Symbolic Interactionism: Perspective and Method / H. Blumer. — Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1969. — 174 p. **11. Coats J.** Changing femininities: The talk of teenage girl / J. Coats // Reinventing Identities: The Gendered Self in Discourse. — Oxford: Oxford University Press, 1999. — P. 254-286. **12. Coats J.** Men Talk / J. Coats. — Oxford: Blackwell, 2003. — 276 p. **13. Sacks H.** Lectures on Conversation / H. Sacks. — Oxford: Blackwell, 1992. — Vol.1, 2. — 254 p. **14. Antaki C.** Identity as an achievement and as a tool / C. Antaki, S. Widdicombe // Identities in Talk. — London: Sage, 1998. — P. 542-549. **15. Heritage J.** Conversation analysis and institutional talk / J. Heritage // Handbook of language and Social Interaction. — Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2005. — P. 364-379. **16. Hester S.** Ethnomethodology, conversation analysis and «institutional talk» / S. Hester, D. Francis. — 2000. — Text 20 (3). — P. 391-413. **17. West C.** «Not just doctor's orders»: Directive-response sequences in patients' visits to women and men physicians / C. West // Discourse and Society. — 1984. — №1. — P. 85-112.

Кравченко Н.К. Міжсуб'єктна природа інтеракції або інтерактивна природа суб'єкту? (суб'єкти versus інтеракція або інтеракція versus суб'єкти?).

Стаття вивчає проблему інтеракційної природи суб'єктів та міжсуб'єктної сутності інтеракції, демонструючи різні підходи сучасних теорій та методів дискурсивного аналізу, в тому числі конверсаційно-аналітичні та методи критичного дискурс-аналізу.

Ключові слова: інтеракція, суб'єкти, дискурс, конверсаційний аналіз, критичний дискурс-аналіз.

Кравченко Н. К. Межсубъектная природа интеракции или интерактивная природа субъекта? (субъекты versus интеракция или интеракция versus субъекты?).

Статья изучает проблему интеракциональной природы субъектов и межсубъектной сущности интеракции, демонстрируя различные подходы современных теорий и методов дискурсивного анализа, в том числе конверсационно-аналитические и методы критического дискурс-анализа.

Ключевые слова: интеракция, субъекты, дискурс, конверсационный анализ, критический дискурс-анализ.

Kravchenko N. The intersubjective nature of Interaction and interactional nature of Identity (Subjects versus Interaction or Interaction versus Subjects?).

The article explores the problem of the interactional nature of Identity (subjects) and intersubjective properties of Interaction demonstrating the different approaches of current theories and methods of discourse analysis including conversation analysis and critical discourse analysis.

Key words: interaction, subjects, discourse, conversation analysis, critical discourse analysis.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.111'36

Л. О. Окунькова

ПРОБЛЕМА СПОСОБОВ ЯЗЫКОВОГО ВЫРАЖЕНИЯ ПОЛА ЖИВОТНЫХ В АНГЛИЙСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ СКАЗКАХ

Учение о категории рода имеет давнюю традицию. Этот вопрос интересовал еще античных грамматиков. Варран Марк Теренций, римский философ и грамматист, при объяснении грамматического рода у тех или иных существительных, обозначающих животных, исходил из их практического значения для жизни человека.

Сторонники морфологической концепции трактуют род как формальную категорию, суть которой заключается в классификации субстантивов, а не отражении внеязыковой реальности. А оппозиция по полу воспринимается как результат позднейшей рационализации именной морфологии [1, с. 53].

С развитием социолингвистики и психолингвистики возникли новые перспективы для исследования категории рода, в том числе его лингвистических средств выражения. Большинство ученых указывают на связь рода с полом. Сомнения по поводу того, что категория рода возникла для обозначения половых различий, носили односторонний характер. Грамматический род преимущественно рассматривался с позиций морфологии и синтаксиса. Однако отсутствие грамматической категории рода не отрицает наличия лексической (семантической) или “психической” категории рода для обозначения лиц (особей) мужского и женского пола [2, с. 17].

В наиболее распространенном варианте классификации биологически обусловленного типа (по признаку пола с использованием фактора прономинально-субстантивной соотнесенности) определение родовой принадлежности по указанию на пол нередко расходится с

определением рода существительного по соотнесенности его с тем или иным местоимением третьего лица единственного числа (*she, he* и *it*). Причиной этому служит способность одного и того же существительного к соотнесению более чем с одним местоимением, в то время как по условиям дифференцирования соотнесенность с местоимениями *she, he* и *it* выступает в качестве показателей женского, мужского и женского рода соответственно.

Отсутствие фиксированного порядка прономинально-субстантивной соотнесенности приводит к родовой подвижности существительных в современном английском языке.

Как правило, наиболее подробно объясняются причины выбора того или иного местоимения по отношению к зоонимам, существительным *child* и *baby*, названиям неодушевленных предметов. Большое значение при этом уделяется эмоциональной настроенности говорящего, его отношению к обозначаемому объекту реальности. Нередко употребление того или иного местоимения объясняется размером, формой, происхождением объекта, активностью или выполняемой функцией, если речь идет о представителе животного мира, родом занятий, близостью говорящего к природе, особенностями его или ее темперамента и другими факторами и мотивами. Таким образом, категория рода превратилась в современном английском языке в богатое и сильное средство для выражения разнообразных категорий культурно-исторического характера и поэтому она представляет интерес для социолингвистики.

Но до сих пор не имеется достаточно полных и обстоятельных списков или перечней названий животных, которые более или менее устойчиво соотносились бы с тем или другим из местоимений одушевленности.

Целью данной статьи является рассмотрение возможностей и способов перевода с английского языка на русский язык зоонимов, в первую очередь существительных, род которых не совпадает в двух языках, и анализ наблюдающихся при этом закономерностей.

В некоторых английских сказках животные (которые обычно относятся к категории неодушевленности) наделяются человеческими качествами и тогда выступают как лица мужского или женского рода, либо наоборот, слова, которые воспринимаются как нейтральные по отношению к роду и на который обычно указывает местоимение *it*, иногда персонифицируются и выступают с местоимением *she* или *he* так же для косвенного указания пола животного в английском языке возник целый ряд приемов. Так, на пример, желая дать понять, что данное животное является именно котом, а на кошкой, англичанин скажет *he-cat* или *tom-cat*, а если речь пойдет о кошке, будет сказано *she-cat* или *pussy-cat* [3, с. 173].

Однако при переводе, согласно А.Г. Минченкову, с английского на русский язык слов с выраженной категорией рода не всегда возможно

прийти к компромису, поэтому в большинстве случаев переводчик руководствуется нормами родного языка, согласно которым одни животные и птицы оказываются **женского рода** (*кошка, собака, сова*), а другие **мужского** (*слон, соловей, воробей* и др.). При этом в русском языке существуют пары слов для обозначения животных как мужского, так и женского пола (*петух-курица, бык-корова*), где на первый план выступает биологический род животного, а так же существуют такие пары слов в мужском и женском роде (*кошка-кот, собака-пес*), где оснополагающую роль играют морфологические показатели слов. Например, говоря: *у меня есть собака*, человек не обязательно подразумевает животное женского пола. Вместе с тем подобрать пару женского рода для существительного мужского рода (и наоборот) можно не всегда: *кошка-кот, но сова*.

При переводе зоонимов иногда происходит нарушение денотативной эквивалентности для достижения эквивалентного коммуникативного эффекта единицы перевода, приоритетной в таких случаях является динамическая эквивалентность. Это означает, что существует традиция, по которой то или иное животное представлено, например, в мужском роде, но в представлении носителей русского языка данное животное является существом женского рода, что представлено, например, в фольклорных и художественных сказках. Здесь целесообразно говорить о *полисистеме*. Согласно теории Таури, *полисистема* представляет собой систему, включающую в себя всю литературу в том или ином языке и которая влияет на восприятие окружающей среды человека [4, с. 34].

На практике переводчики предлагают несколько способов решения проблем с грамматическим родом. Одним из таких способов является избежание употребления местоимений того или иного рода (т.е. грамматическая трансформация опущения). Однако такая трансформация не всегда подходит для названий животных в сказках, где животные являются действующими лицами. В тех случаях, когда на животное постоянно указывает то или иное местоимение, оказывается невозможным постоянно его употреблять. В таком случае можно заменить форму слова-эквивалента переводного языка на аналог нужного рода.

А В. Набоков в своем переводе вообще уходит от названий животных и птиц и передает название этого персонажа при помощи транслитерации, так у него появляется *Лори*. Этот прием кажется вполне правомерным, поскольку в английском языке не существует птицы под названием *Lory*, следовательно, и на русский его можно перевести «несуществующей птицей». При этом на указания на птицу *Лори* В. Набоков использует мужской род:

(1)...and as *the Lory* positively refused to tell *its* age, there was no more to be said. [5, с. 52] – ...*Лори* твердо *отказался* ответить на вопрос, сколько же ему лет [6, с. 176].

Особый интерес для рассмотрения представляет пример (2):

(2)...*at the last the Caterpillar took the hookah out of its mouth...* [5, с. 71] – Наконец Гусеница вынула кальян изо рта... [6, с. 198]

На первый взгляд кажется, что употребление автором местоимения *it* с *Caterpillar* дает переводчику свободу для интерпретации этого существа как представителя женского или мужского пола, то есть перевод словом *Гусеница* является вполне приемлемым, однако Алиса все время обращается к этому существу “*Sir*”: “*I can't explain myself, I'm afraid, Sir,*” said Alice [5, с. 72]. Но найти эквивалент мужского рода этого слова В. Набокову не удается, поэтому обращение “*Sir*” опускается. Хотя нам кажется, что можно было бы избежать опущения, если бы переводчик заменил обращение «*Сер*» на «*Мадам*». Поэтому опущение в этом примере скорее можно рассматривать как переводческая неудача, чем как закономерный прием при отсутствии эквивалента. Однако здесь также следует отметить, что одному переводчику «Алисы в стране чудес» все же удается сохранить отнесенность слова *Caterpillar* к мужскому роду. Писатель и переводчик Б. Заходер в своем переводе «Алисы» слово *Caterpillar* передает как *Червяк*, следовательно, у него получается:

(2)... *at the last the Caterpillar took the hookah out of its mouth...* [5, с. 71] – ...наконец Червяк вынул изо рта чубук... [7, с. 199].

Этот пример является свидетельством того, что род действительно является непростой категорией для перевода с языка, в котором она выступает в качестве «ущербной» категории, на язык, который сохраняет все характеристики этой категории. При этом очень большое значение имеет как лингвистический контекст данной языковой единицы, так и ситуативный (культурный) контекст, в котором устанавливаются свои рамки и нормы, игнорирование которых может привести к не совсем правильному пониманию текста.

Итак, род как грамматическая категория в современном английском языке не существует, эта категория была утрачена в процессе исторического развития. Категория рода в английском языке традиционно выделяется в связи с двумя явлениями: выражением различий пола и прономинально-субстантивной соотнесенностью. Родовая категоризация животных в английском языке существенно отличается от родовой категоризации животных в литературных сказках. Трудности перевода заключаются в несовпадении культурных концептов языковой среды. При переводе зоонимов должны учитываться как денотативная эквивалентность, так и динамическая эквивалентность, которые вместе должны участвовать в создании эквивалентного по содержанию и равному по ценности литературного произведения на языке перевода. В зависимости от авторских возможностей родовая категоризация животных трансформируется близко к оригинальному значению или близко к культуре родного языка, при этом переводчик прибегает к различным переводческим приемам (например:

трансформация, добавление, замена, слайд и др.). В большинстве случаев род животных в двух языках не совпадает. Однако есть и случаи совпадения рода, в таких случаях нет переводческой проблемы.

Исходя из данного материала можно проследить следующую закономерность: ни в одном произведении переводчик не пытается избежать использования местоимений, так чтобы было неясно, какого рода данный персонаж. Он может не передавать род вообще если есть факт несовпадения рода, давая возможность читателям понять значение слова согласно культуре родного языка.

Литература

1. Гин Я.И. Поэтика грамматического рода / Я.И. Гин. – Петрозаводск: Карельский гос. пед. ин-т, 1992. – 167 с. **2. Lakoff G.** Women, Fire and Dangerous Things. What categories Reveal about the Mind / G. Lakoff – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 203 p. **3. Quirk R.** University Grammar Of English / R. Quirk, S. Greenbaum, G. Leech, J.A. Svartvik – Moscow, 1982. – 391 p. **4. Toury G.** Translation Across Cultures / G. Toury – New-Delhi: Bahri, 1987. – 117 p. **5. Carroll L.** The Adventures of Alice in Wonderland / L. Carroll – Moscow, 2000. – 176 p. **6. Кэрролл Л.** Аня в Стране Чудес / Л. Кэрролл – М., 2000. – 303 с. **7. Кэрролл Л.** Алиса в Стране Чудес / Л. Кэрролл – М., 2000 (пер. Б. Заходер). 311 с.

Окунькова Л.О. Проблема способів мовного вираження статі тварин в англійських художніх казках.

Стаття присвячена особливостям перекладу з англійської мови на російську мову лексем, рід яких не співпадає в обох мовах. У зв'язку з цим був розглянутий факт розходження між граматичним родом і статтю. Також в роботі надаються наочні приклади перекладів зоонімів в англійських казках.

Ключові слова: зооніми, лексема, граматична категорія, трансформация, релевантний.

Окунькова Л.А. Проблема способов языкового выражения пола животных в английских художественных сказках.

Статья посвящена особенностям трансформации с английского языка на русский лексем, род которых не совпадает в двух языках. В связи с этим рассмотрен факт расхождения между грамматическим родом и полом. Также в работе представлены наглядные примеры перевода зоонимов в английских художественных сказках.

Ключевые слова: зоонимы, трансформация, лексема, грамматическая категория, релевантний.

Okunkova L. The problem of speech expression ways of animal gender in English fairy tales.

The article deals with peculiarities of transformation lexical units from English language into Russian language, gender of which is not alike in both languages. In this connection the fact of divergence between grammar gender and sex discerned. The visual examples of zoonim transformations in English fairy tales are presented.

Key words: zoonims, transformation, lexical unit, grammatical category, relevant.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 65.012.124 (045)

Т. А. Пастернак

СПІВБЕСІДА ЯК ТИП ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

Аналіз лінгвістичних явищ а аспекті їх дискурсивних характеристик, визначення й систематизація складників, параметрів та чинників різних видів дискурсів є одним з актуальних напрямів сучасного мовознавства, оскільки такі розвідки є певним внеском у розробку категорійних аспектів дискурсу, його типологію та структуру. Окреме місце в дослідженнях з дискурсології належить інституційному дискурсу як такому, що накладає певні формально-змістовні обмеження на мовну поведінку у різних соціальних сферах, опосередковано формуючи суспільну свідомість.

Значення інституційного дискурсу як об'єкта найсучасніших лінгвістичних досліджень підтверджується інтересом вітчизняної та зарубіжної лінгвістики до визначення його типологічних характеристик та опису окремих різновидів. Інституційний дискурс як специфічну сферу комунікації, його типи та структуру вивчали такі вчені, як Ф.С. Бацевич, В.І. Карасик, Г.Г. Почепцов, О.І. Шейгал, та ін. Детальніше дискурс за його інституційними типами розглядався різними вченими: міжнародно-правовий – Н.К. Кравченко, науковий – О.М. Гніздечко, рекламний – Н.Л. Волкогон, Т.В. Гулак, І.О. Лисичкіна, О.Є. Ткачук–Мірошниченко, судовий – Т.А. Скуратовська, політичний – Т.В. Весна, О.В. Горіна, О.С. Фоменко, І.А. Юшковець, Інтернет-дискурс – С.В. Заборовська, Н.В. Коломієць, медіа-дискурс – С.І. Потапенко та інші.

Узагальнення результатів таких досліджень дозволило нам визначити основні характеристики інституційного дискурсу:

1) обслуговування певного інституційно-заданого типу комунікації з використанням системи професійно-орієнтованих знаків, підмови (спеціальної лексики, фразеології) [10, с. 58];

2) жорстка структурованість як наслідок соціальних та ідеологічних обмежень на тексти, породжені у межах певного інституційного дискурсу;

3) фіксована міна комунікативних ролей, менша обумовленість контекстом, обмежена кількість глобально окреслених цілей [4, с. 99], орієнтація на структуру, а не процес;

4) динамічність як наявність інтертекстуальних зв'язків того чи іншого типу дискурсу з іншими типами дискурсу в синхронії та діахронії. Так, на думку М.Ю. Олешкова, інституційний дискурс не зводиться лише до одного типу дискурсу, а являє собою складну сукупність взаємопов'язаних та конфліктуючих між собою дискурсів в рамках заданої ситуації. Наприклад, Н.К. Кравченко, аналізуючи міжнародно-правовий дискурс, виділяє його інтертекстуальні зв'язки з політичним та юридичним дискурсами [3, с. 6], О.І. Шейгал знаходить дотичні політичного дискурсу з такими різновидами інституційного дискурсу, як юридичним, науковим, медійним, педагогічним, рекламним, релігійним, спортивним та побутовим [10, с. 35–45].

Для окреслення типу інституційного спілкування слід враховувати статусно-рольові характеристики учасників, мету комунікації, прототипове місце спілкування. В.І. Карасик наділяє інституційний дискурс такими ознаками: конститутивними (учасники, умови, організація, способи та матеріал спілкування, тобто люди в їх статусно-рольових та ситуаційно-комунікативних ампуа, сферу спілкування та комунікативне середовище, мотиви, цілі, стратегії, канал, режим, тональність, стиль та жанр спілкування та тексти і/або невербальні знаки), інститутивними (рольові характеристики агентів та клієнтів інститутів, типові хронотипи, символічні дії, трафаретні жанри та мовні кліше), концептуальними (специфічні ознаки типу інституційного дискурсу) та нейтральними (загальнодискурсивні, особистісно-орієнтовані та транспоновані). Для опису конкретного типу інституційного дискурсу він пропонує розглядати наступні його компоненти: учасники, хронотип (час і простір описуваних у тексті подій, місце реалізації діалогу комунікації), цілі, цінності (включаючи ключовий концепт), стратегії, матеріал (тематика), різновиди та жанри, прецедентні (культурогенні) тексти, дискурсивні формули [1, с. 200–208].

Одним з найменш досліджених дискурсивних зразків залишається співбесіда, що визначає актуальність та наукову новизну запропонованої статті. На нашу думку, співбесіда є різновидом або підвидом інституційного дискурсу, оскільки реалізує основні характеристики такого типу комунікації. Так, співбесіда відбувається в рамках спеціалізованої інституції (відділ кадрів, агенція з працевлаштування, тощо), тобто має місце така ознака інституційного дискурсу, як прототипне місце спілкування. Водночас, на відміну від інших типів інституційного дискурсу, співбесіді притаманна така специфічна особливість, як поліінституційність (співбесіда реалізується у будь-якому

закладі, де передбачені трудові відносини, незалежно від сфери комунікації: відділ кадрів, відділ трудових ресурсів, департамент праці або, за їх відсутності, відбувається безпосередньо між працедавцем та кандидатом. У цьому випадку слід виділити домінуючий фактор професійної мови, що виконує функцію диференціації за фаховою приналежністю, на протигагу співбесіди у власне «своїй» інституції: кадровій агенції, бюро з працевлаштування, рекрутинговій агенції, де цей фактор є менш вираженим).

Жорстка структурованість мовної поведінки учасників співбесіди підпорядкована основній адресантній стратегії такого жанру – здійснити процедуру вибору, виявити здатність виконувати роботу в майбутньому (future job performance) на основі усних запитань та відповідей кандидата [15, с. 600]. Така стратегія обумовлює примат глобальної організації співбесіди, тобто глобальний характер всіх цілей та мовленнєвих ходів, що здійснюються інтерактантами.

Як інституційний дискурс співбесіда відзначається фіксованою міною комунікативних ролей учасників та ієрархічним характером рольових відносин. Так, всі варіанти ролей в такому дискурсі реалізують головний ієрархічний зв'язок: начальник – підлеглий; той, хто має право ставити запитання – той, хто повинен на них відповідати; екзаменатор/експерт – той, хто складає іспит; покупець – продавець.

Інституційність співбесіди виявляється також у стандартних аспектах концептуалізації, пов'язаних із зміною фіксованих дискурсивних ролей. Ключові концепти спільного комунікативного простору учасників співбесіди – «відповідальність», «професіоналізм», «досвідченість», «перспективність», «відданість» підпорядковані концепту-ідеї «відповідність посаді».

Специфіка співбесіди, її відмінність від інших інституційних дискурсів проілюстрована перформанським характером цього дискурсивного зразка. Більшість дослідників [11–14; 16; 17] порівнюють співбесіду з грою, шоу, що має викликати бурхливі оплески (showstopper performance) [13, с. 11–12] та містить певну долю акторського мистецтва.. Джойс Лейн Кеннеді порівнює співбесіду з реаліті–шоу по телебаченню, що проходять начебто в реальності, але насправді граються за сценарієм. Тобто репетиція містить тренування як мови, так і постави, виразу обличчя, посмішки, емоцій, вміння налагодити взаємозв'язок, вміння слухати, вибирати інтонацію, тощо [13, с. 2].

Перформанський характер співбесіди обумовлює низку специфічних ознак, визначаючи унікальність цього жанру. Це, зокрема, гібридність та варіативність рольових відношень. Так, у співбесіди поєднуються елементи таких дискурсів як: діловий (елементи ділового функціонального стилю: *I would be very grateful, if ...; Could you ...?; On behalf of our company ...*), дипломатичний (мовні формули/кліше у жанрах супроводжувального листа (cover letter) та листа-подяки (thank-you letter): *Dear Sir/Madam; I look forward to hearing from you; Yours*

faithfully), рекламний (стратегії презентації у жанрі резюме, оголошенні про найм та у співбесіді: *ambitious young men who would like to travel abroad and wouldn't mind working irregular hours; I'm successful at what I do; I would hire someone who has depth of experience, clear goals, and a proven track record of performance. Without a doubt, I know I would hire me, myself*), побутовий (за тональністю спілкування), спортивно-гральний (за концептами: *перемога, невдача, перевага* і т.д.) та особистісно-орієнтований (маніпулятивні стратегії: *For now, I believe I should be paid what I am worth. I would think you would agree with that concept too, wouldn't you? If you hire me, I'll be able to contribute much more ...*). Варіативність рольових відношень реалізується у співвідношенні між статусними і особистісними компонентами. В залежності від інтенцій обох сторін, режими спілкування між представниками інституції, працівником/працівниками відділу кадрів, та клієнтом, кандидатом на посаду, можуть варіюватися у певних межах, обумовлюючи, поряд із статусними, позиційні ролі комунікантів [18].

Беручи до уваги викладене вище, спробуємо дати визначення співбесіди як лінгвістичного феномену, різновиду інституційного дискурсу, на яке ми будемо посилалися у подальших роботах. Отже, співбесіда – це складне структуроване комунікативне явище, що має діалогізовану форму, відбувається в рамках спеціалізованої інституції (відділ кадрів, агенція з працевлаштування і т.п.) між працівником цієї інституції (агентом) з одного боку та кандидатом на посаду (клієнтом) з іншого, опосередковане екстралінгвістичними факторами, і якому притаманні динамічність, поліінституційність, гібридність, варіативність рольових відношень та перформанський характер.

Література

- 1. Карасик В.И.** Языковой круг: личность, концепты, дискурс: монография / В.И. Карасик. — Волгоград: Перемена, 2002. — 477 с.
- 2. Клегг Б.** Как провести собеседование / А.Г. Штукенберг (пер.). — СПб.: Нева, 2003. — 187 с.
- 3. Кравченко Н.К.** Интерактивное, жанровое и концептуальное моделирование международно-правового дискурса / Н.К. Кравченко. — К.: Реферат, 2006. — 320 с.
- 4. Макаров М.Л.** Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. — М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. — 280 с.
- 5. Олешков М.Ю.** Основные параметры модели профессиональной коммуникации (на примере дидактического дискурса) / М.Ю. Олешков // Социокультурные проблемы в образовании. — М.: РИЦ МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2006. — С. 62–71.
- 6. Селіванова О.А.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.А. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
- 7. Серио П.** Деревянный язык и его двойник / П. Серио // Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса. — М.: Прогресс, 1999. — С. 12–22.
- 8. Слышкин Г.Г.** Дискурс и концепт (о лингвокультурном подходе к изучению дискурса) / Г.Г. Слышкин // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс. —

Волгоград: Перемена, 2000. — С. 38–45. **9. Хміль М.М.** Основні засади провадження співбесіди з особами, котрі звернулися до центру зайнятості в пошуку роботи: метод. рек. на допомогу фахівцям центрів зайнятості — особистим консультантам / М.М. Хміль, О.С. Іванчук, Г.І. Неборець. — Л.: УАД, 2008. — 34 с. **10. Шейгал Е.И.** Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. — М.; Волгоград: Перемена, 2000. — 368 с. **11. Nierenberg A.H.** Winning the Interview Game. Everything You Need to Know to Land the Job / A.H. Nierenberg. — U.S.A.: AMACOM, 2005. — 210 p. **12. Kador J.** 210 Best Questions to Ask on Your Interview / J. Kador. — U.S.A.: McGraw–Hill, 2002. — 197 p. **13. Kennedy J.L.** Job Interviews for Dummies / J.L. Kennedy. — Indianapolis: Willey Publishing, Inc., 2008. — 318 p. **14. Krannich C.R.** Nail the Job Interview! 101 dynamite answers to interview questions / C.R. Krannich, R.L. Krannich. — Manassas Park: Impact Publications, 2003. — 183 p. **15. McDaniel M.A.** The Validity of Employment Interviews: A Comprehensive Review and Meta-Analysis / M.A. McDaniel, D.L. Whetzel, F.L. Schmidt, Steven D. Maurer // Journal of Applied Psychology. — 1994. — Vol. 79. — №4. — P. 599–616. **16. Moreira P.** Ace the IT Job Interview / P. Moreira. — U.S.A.: McGraw–Hill, 2002. — 371 p. **17. Yeung R.** How to Succeed at Interviews / R. Yeung. — Oxford: How To Content, 2008. — 217 p. **18. Sacks H.** Two Preferences in the Organization of Reference to Persons in Conversation and Their Interaction / H. Sacks, E.A. Schegloff // Everyday Language: Studies in Ethnomethodology. — NY: Irvington Press, 1979. — P. 15–21.

Пастернак Т.А. Співбесіда як тип інституційного дискурсу.

У статті розглядається один з типів інституційно заданого виду спілкування — співбесіда. Досліджено основні характеристики інституційного дискурсу. Визначено основні дискурсивно–категоріальні характеристики співбесіди та її специфіку.

Ключові слова: інституційний дискурс, співбесіда, дискурсивно–категоріальні характеристики.

Пастернак Т.А. Собеседование как тип институционального дискурса.

В статье рассматривается один из типов институционально заданного вида общения — собеседование. Исследованы основные характеристики институционального дискурса. Выявлены основные дискурсивно–категоріальні характеристики собеседования и его специфику.

Ключевые слова: институциональный дискурс, собеседование, дискурсивно–категоріальні характеристики.

Pasternak T. Job interview as a type of institutional discourse.

Job interview, one of the types of institution-oriented form of communication, is considered. The main characteristics of institutional

discourse are investigated. The main discursive and categorical characteristics of an interview and its peculiarities are determined.

Key words: institutional discourse, job interview, discursive and categorical characteristics.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.161.1'255.4

О. В. Пашко

ДО ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДІВ ВІРШІВ МИКОЛИ КЛЮЄВА УКРАЇНСЬКОЮ¹

27 лютого 1930 р. Микола Клюєв повідомляв, що його вірші перекладено українською [1, с. 47], проте поет не вказав, про які саме тексти йдеться. У цій замітці ми намагаємося реконструювати історію питання.

Перший надрукований переклад вірша М. Клюєва «Є в Леніні керженський дух...» («Есть в Ленине керженский дух...») [2, с. 167–168] був зроблений відомим українським вченим Борисом Якубським, який включив його до «Антології російської поезії в українських перекладах» (1925). Але в архіві Всеукраїнського літературного комітету ми знайшли свідчення про те, що переклад книги М. Клюєва «Мідний кит» українською готував ще 1919 р. Володимир Ярошенко². За умовами укладеного з редакцією договору, В. Ярошенко мав виконати роботу до 1 вересня 1919 р. Внутрішня рецензія видавництва, написана Володимиром Кобилянським, свідчить про те, що В. Ярошенко передав до редакції частину матеріалів³. На жаль, ми не змогли знайти переклади В. Ярошенка в архіві Літкому; залишається також невідомим, чи закінчив поет роботу до 1 вересня 1919 р. Але навіть якщо так, публікації текстів була б неможливою — 30 серпня 1919 р. у Києв увійшли війська С. Петлюри. Проте у архіві Інституту рукописів НБУ ім. В. Вернадського зберігається переклад вірша М. Клюєва «Безголосим рабом...» («Безответным рабом...»), зроблений невідомим автором і датований 29 серпня 1919 р.⁴ Ймовірно, що цей непідписаний рукопис і є те, що зберіглося від роботи Володимира Ярошенка.

Ідея перекласти вірші М. Клюєва українською 1919 р. була закономірною. Зацікавленість творами російського поета в Україні посилюється. На шпальтах київської, харківської преси частіше за інших поетів Росії згадуються імена М. Клюєва, С. Єсеніна, О. Блока [3]. Творчість «революційних селянських поетів» обговорюється на засіданнях дискусійно-академічної комісії «Класова творчість та

диктатура пролетаріату в мистецтві» весною 1919 р.⁵. У липні-серпні 1919 р. відомий критик В. Рожицин готує «Програму курсу лекцій з пролетарської культури» («Программа курса лекций по пролетарской культуре»), яка була рекомендована Народним комісаріатом (відділом позашкільної освіти) як навчальна програма по літературі в Україні. Один з розділів мав назву «Культура революційного селянства» («Культура революционного крестьянства»)⁶.

Зацікавленість творчістю М. Клюєва бачимо й у колі українських поетів: В. Кобилянський вважав «переклади революційного російського поета... коштовним придбанням» для революційного мистецтва України⁷. Але висловлювалась і стурбованість її націоналістичними та месіанськими мотивами російської поезії того часу: так, Гнат Михайличенко писав: «Патріотично-націоналістична течія в теперішньому революційному мистецтві в Росії є тимчасовий намул на пролетарському мистецтві, принесений чужими пролетаріатомі, інтелігентськими дрібнобуржуазними елементами» [4, с. 24]. Проте планувалося, що саме за редакцією Г. Михайличенка виходитиме спільний українсько-російський журнал «Прийдешнє» («Грядущее»), серед учасників якого згадуються В. Елланський, С. Мстиславський, Іванов-Разумнік, О. Блок, С. Єсенін, М. Клюєв, А. Бєлий» [5, с. 34]⁸.

Тоді ж (1919 р.) у «Музагеті» був надрукований вірш П. Тичини «І Бєлий, і Блок, і Єсенін, і Клюєв...» Усвідомлюючи всю складність його інтерпретації, відсилаємо читачів до спеціальної статті [6]. Тут укажемо тільки на один позалітературний контекст: Павло Тичина у 1919 році очолював українську секцію Всеукраїнського літературного комітету, у той час як перекладач М. Клюєва — В. Ярошенко — був його заступником.

Невипадковим є й те, що 1925 р. Борис Якубський обрав для перекладу саме вірш «Є в Леніні керженський дух...». На початку 20-х років цей текст став дуже популярним в Україні. Його було надруковано у харківській збірці «Жовтень у поезії: революційний читець-декламатор» («Октябрь в поэзии: Революционный чтец-декламатор») (1921), виданої за редакцією В. Рожицина; також він з'явився у підготовленій Л.Н. Войтоловським у Києві 1923 р. книзі «Революційна поезія: читець-декламатор» («Революционная поэзия: чтец-декламатор»). У червні 1921 р. відомий критик Володимир Коряк пише, що в клюєвському тексті проступає ідеологія московських поетів-інтелігентів, які в революції бачать не саму революцію, а Росію [7, с. 2]⁹. 1922 р. невідомий журналіст у репортажі про вечір літературної групи «Плуг», де обговорювалась щойно написана поема В. Поліщука «Ленін», зазначає: «Леніна вже бралися змальовувати російські поети-інтелігенти, і в їх виходила карикатура <...> Зобразити Леніна якимось старовірським ігуменом, — далі йти вже нікуди» [8, с. 4]. Літературознавець Євген Перлін у січні 1925 р. визнає «виразність» віршів М. Клюєва про Леніна,

але наголошує: «дивно, коли В.І. Ленін у Клюєва змальований як новий релігійний реформатор» [9, с. 65–66].

Далі ми друкуємо переклади віршів М. Клюєва 1919 та 1925 рр. та рецензію В. Кобилянського 1919 р.

З Миколи Клюєва¹⁰

<«><Безголосим>, <Безотвітним> рабом

Я в могилу зйду,

Під сосновим хрестом

Свою долю знайду».

<Цюю> Таку пісню співав

<Мій> Вічний страдник отець

<І у> Й мені в спадщину дав

Доспівати кінець<.>

Та не зойком батьків

Моя пісня звучить<,>

А мов рокіт громів

<По землі полетить> Над землею летить<.>

Не <безгласим> покірним рабом<,>

І кленучи життя<,>

А <на волі> свободним орлом

Закінчу її я.

(29/VIII — 1919 р.)¹¹

Кобилянський Володимир. <Рецензія на переклад В. Ярошенком книги М. Клюєва «Мідний кит»>¹²

Подані т. Ярошенком зразки перекладів з Клюєва «Медный Кит» поки що не **оброблені, як слід**, одначе все ж таки й по цим зразкам можна з певністю сказати, що перекладач розуміє, відчуває Клюєва і при певній напруженості він зуміє дати гарні переклади **революційного російського поета**, що для революційного мистецтва України буде коштовним придбанням як засів «[1 слово нрзб.] живої» на нашу ниву. Хочеться тільки зауважити перекладачеві, що розпочата ним праця дуже важка і що слід було б йому більш уважно підшукувати українські «синоніми» на російські вирази. Такі «синоніми» треба перевіряти з живою та старими пам'ятками української мови і тільки переконавшись, що вони дійсно наші, своєрідні, — вводить їх у свій переклад. Нові словотвори т. Ярошенка дуже влучні, заховуючи український своєрідний характер, вони зовсім відповідають новим словотворам московським. Взагалі, задумана робота т. Ярошенка дуже [потрібна] і її треба придбати.

Микола Клюєв «Ленін» (переклад Б. Якубського)

Є в Леніні керженський дух,

В декретах — ігуменський розмах,
Немовби джерела розрух
Шука він в Поморських Відозвах.
Мужицька тепера земля,
І церква — не наймит державний.
Народні низи визволя
Червоний той дзвін стародавній.
Нам дзвін цей якраз по уму,
То полум'я квітне сап'яна;
То Чорного Рабства Басму
Попрала стопа Іоанна.
Борис — злотоордний Мурза,
Він дзвонить Іваном Великим,
А в Леніна — вихор, гроза
Стає наче ангельський лик.
Є в Смольнім трущоба сумна,
Де пахне хвойняк, косяника.
А там деревляна труна,
В труні тій — Росія велика.
«Куди поховати мерця?» —

Питається хлопців ватага...
Землею курить з Коневця
І хлюпа узмор'я — баклага.
Спитати б у хмар, чи у зір,
У зір, що рум'янять рокити.
Пустельний той цвинтарний двір,
Де царській барми зарито.
Їх доля, як крук, стереже
В могилах глухих та підземних...
А нарід сумує невже
І досі в піснях своїх темних? [2, с. 167–168].

Література і примітки

- 1. Клюев Н.А.** Словесное древо. Проза / Вступ. стаття А.И. Михайлова; сост., подготовка текста и примеч. В.П. Гарнина / Н.А. Клюев. — СПб.: ООО «Издательство «Росток», 2003. — 688 с.
- 2. Антологія** російської поезії в українських перекладах / Вступна стаття і редакція Б. Якубського. — Х.: ДВУ, 1925. — 283 с.
- 3. Киселева Л.А.** Восприятие и осмысление творчества Есенина в Украине: начальные этапы рецепции / Л.А. Киселева, О.В. Пашко // Есенин и мировая культура. Материалы Международной научной конференции, посвященной 112-ой годовщине со дня рождения С.А. Есенина. — Москва — Константиново — Рязань: «Пресса», 2008. — С. 152–173. — Режим доступу: <http://kluev.org.ua/academia/kiseljova_pashko.php>.

- 4. Михайличенко Г.** Пролетарське мистецтво (Тези Гната Михайличенка на доповіді Всеукрліткому) / Г. Михайличенко // Лейтес А., Яшек М. Десять років української літератури (1917–1927). — Т. II. Організаційні та ідеологічні шляхи української радянської літератури / за загал. ред. С. Пилипенка. — Х.: ДВУ, 1930. — С. 21–24.
- 5. [б.а.] «Прийдешнє» («Грядущее»)** // Мистецтво. — Київ, 1919. — №1 (травень). — С. 34.
- 6. Кисельова Л. О.** Інтертекстуальне тло вірша Павла Тичини «І Белий, і Блок, і Єсенін, і Ключев...» / Л.А. Киселева, О.В. Пашко // Магістеріум. — К.: НаУКМА, 2010 (у друці). — Режим доступу: http://kluev.org.ua/academia/kiseljova_pashko_tlo.php.
- 7. Блюмштейн В.** Національна культура / В. Блюмштейн // Вісті. — Х., 1921. — № 131. — 21 липня. — С. 2.
- 8. [б.а.] «Пролеткульт».** Літературний недільник // Вісті. — Х., 1922. — № 227. — 10 жовтня. — С. 4.
- 9. Перлін Є.** В.І. Ленін в російській художній літературі / Є. Перлін // Життя й революція. — К., 1925. — №1–2. — С. 65–68.

1. Текст доповіді було прочитано на Міжнародній науковій конференції «Російська література: рік 1925» (Даугавпілс (Латвія), 4–5 грудня 2008 р.).
2. ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 1. № 622. Л. 91: у цьому документі подано перелік угод «Літературного відділу». Під номером 19 іде договір з В. Ярошенком про переклад книги М. Ключова «Мідний Кит». В угодах Всевидава з авторами зазначено: «Препровождая при сем перевод Ярошенко — «Медный Кит» Ключова, сообщаем, что перевод этот к изданию подходит (8 липня 1919 р.)» (ЦДАВО України. Ф. 177. Оп. 1. № 4. Л. 27); «...перевод книги Н. Ключова «Медный кит» на украинский язык. Обязательство предоставит к 1 сентября» (ЦДАВО України. Ф. 177. Оп. 1. № 4. Л. 46); вказується також, що В. Ярошенкові гонорар за роботу виплатили (ЦДАВО України. Ф. 177. Оп. 1. № 4. Л. 48, 108).
3. ЦДАВО України. Ф. 177. Оп. 1. № 4. Л. 102.
4. Інститут рукописів НБУ ім. В. Вернадського. Ф. 1. № 12444. Л.1. Вірш «Безответным рабом...» ухорив до збірки «Мідний Кит», яку перекладав В. Ярошенко.
5. Протоколи засідань дискусійно-академічної комісії на тему «Классовое творчество и диктатура пролетариата в искусстве» (Протокол 4 засідання від 17 квітня 1919 р.) (ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 1. № 619. Л. 1–62)
6. ««Красный мост» между пролетариатом и крестьянством: специальная психология пролетариата и крестьянства (параллель). Роль станка и сохи, города и деревни в складе культурных устремлений пролетариата и крестьянства. Творчество пролетариата и крестьянское искусство в его прошлом. Современные революционные крестьянские поэты. Классовая идеология пролетариата и крестьянства. Пролеткульты и крестьянские культы. Грядущая всетрудовая культура» (ЦДАВО України. Ф. 166. Оп. 1. № 492. Л. 10–11).
7. ЦДАВО України. Ф. 177. Оп. 1. № 4. Л. 102.

8. На жаль, цей часопис так і залишився тільки проектом.
9. Блумштейн Волько — справжнє ім'я В.Д. Коряка (див: Українська літературна енциклопедія: В 5 т. / Редкол.: І.О. Дзеверін (відп. ред.) та ін. — К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1995. — Т. 3. — С. 10).
10. Інститут рукописів НБУ ім. В. Вернадського. Ф.1. № 12444. Л. 1. Текст вірша написан на звороті бланку «Журнал Екатеринославской городской управы» чорним чорнилом, є правки фіолетовим чорнилом.
11. Вірш М. Ключова «Безответным рабом...» датується 1905 р.
12. ЦДАВО України. Ф. 177. Оп. 1. № 4. Л. 102. Підкреслення належать авторові рецензії. Текст друкуємо відповідно до норм сучасної орфографії, пунктуація оригінала збережена.

Пашко О.В. До історії перекладів віршів Миколи Ключова українською.

У статті реконструюється історія перекладів українською віршів Миколи Ключова. Вперше друкується переклад вірша М. Ключова «Безголосим рабом...» (1919 р.) та робиться атрибуція авторства тексту. Також вперше публікується рецензія Володимира Кобилянського (1919 р.) на переклад книги М. Ключова «Мідний Кит», над яким працював Володимир Ярошенко. Републікується переклад вірша М. Ключова «Є в Леніні керженський дух...» Бориса Якубського (1925 р.).

Ключові слова: російська поезія, переклади українською, революційні поети.

Пашко О.В. К истории переводов стихотворений Николая Ключова на украинский язык.

В статье реконструируется история переводов стихотворений Николая Ключова на украинский язык. Впервые публикуется перевод стихотворения Н. Ключова «Безответным рабом...» (1919 г.) и делается попытка атрибуции авторства текста. Также впервые публикуется рецензия Владимира Кобылянського (1919 г.) на перевод книги Н. Ключова «Медный Кит», над которым работал Владимир Ярошенко. Републикуется перевод стихотворения Н. Ключова «Есть в Ленине керженский дух...» Бориса Якубского (1925 г.).

Ключові слова: русская поэзия, переводы на украинский язык, революционные поэты.

Pashko O. On the History of Ukrainian Translations of poems by Nikolai Klyuev.

The history of Ukrainian translations of poems by Nikolai Klyuev is reconstructed in the article. The Ukrainian translation of the poem by N. Klyuev «Bezotvetnym rabom...» (1919) is published for the first time, and the attempt of attribution is made. Also for the first time it is published the Vladimir Kobyljanskiy's review (1919) of the Ukrainian translation of the

collection by N. Klyuev «Medniy Kit», which was done by Vladimir Yaroshenko. And the Ukrainian translation of the poem «Lenin» by N. Kljuev, that Boris Yakubski did, is published.

Key words: Russian poetry, Ukrainian translations, revolutionary poets.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811. 161. 1'42:659.131

Н. И. Романовская

МЕТАФОРА И МЕТОНИМИЯ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ КАК СРЕДСТВО МАНИПУЛИРОВАНИЯ СОЗНАНИЕМ АУДИТОРИИ

Явление метафоры и метонимии привлекает пристальное внимание исследователей неслучайно. Это объясняется, прежде всего, общим интересом к изучению текста в широком смысле этого термина, стремление дать лингвистическое обоснование и толкование различным стилистическим приемам, которые создают экспрессивность текста. Привлекают исследователей и проблемы, связанные с экспрессивностью языка и речи в наиболее широком и популярном текстовом пространстве — рекламе. При современном подходе к анализу метафора и метонимия изучаются и рассматриваются не изолированно, а в рекламном контексте, так как именно в условиях рекламного контекста происходит насыщение слов смысловыми изучениями.

Объектом исследования являются метафора и метонимия в рекламных текстах.

Материалом для исследования послужили рекламные сообщения, представленные в журнальной публицистике, опубликованные в периодических изданиях последних трех лет таких, как «Космополитен міні», «Glamour», «Коллекция Караван историй», «Aura», «Натали» [1-5].

Целью исследования является выявление метафор и метонимий в рекламных текстах и исследование их функционирования.

Цель работы предполагает решение следующих задач:

- дать определение метафоры и метонимии;
- выявить специфику локализации метафор и метонимий в структуре рекламного текста.

Один из способов представления товара – установление ассоциаций с общественными образами. Используя метафору, мы берем характеристики одного предмета и ассоциируем их с неким другим [6, с. 52].

Метафора – это не только прием выразительной речи, но и эффективное средство убеждения. Как экспрессивное языковое средство,

метафора «удивляет своей необычностью, способствует преодолению пассивности восприятия, представляет информацию очень компактно, тем самым способствует ее лучшему запоминанию и усиливает воздействие» [7, с. 241]. На важнейшие свойства метафоры как средства речевого воздействия давно обратили внимание исследователи Дж. Лакофф и М. Джонсон. В своем труде «Метафоры, которыми мы живем» они отмечают, что метафоры проникают в наши мысли (мы мыслим метафорично) и наши действия (данный троп подсказывает нам определенный тип поведения) [8]. Вполне естественно, что язык рекламы интенсивно использует это средство воздействия на потребителя.

И адресант, и адресат имеют определённые ожидания, связанные с метафорическим посланием, которое, во-первых, должно быть понятно адресату, во-вторых, быть приемлемым с точки зрения адресата и адресанта, и, в-третьих, быть приемлемым в достаточной степени, то есть быть достаточно точным, и достаточно понятным. Эти ожидания связаны с тремя параметрами, «на которые опирается, судя по всему, понятие правильности речемыслительной деятельности. Это (1) эффективность (ясность, понятность, простота и т.п.); (2) адекватность (точность); (3) корректность (приемлемость)» [9].

Метафоричность рекламы является одной из возможностей создания экспрессии, ибо она, как правило, связана с семантическими сдвигами, что приводит к дополнительной экспрессивной насыщенности текста в целом. Метонимия, как яркий символический троп, остается категорией описательной. Она создаёт и усиливает зрительно осязаемые представления, будучи при этом способом не прямой, а косвенной характеристики явления.

Метонимия (от греч. *metonymia* — переименование) — перенос (часто с целью сокращения слов) наименования предмета или явления по смежности на ближайший предмет или явление, в результате одно и то же название получают два предмета или явления, соседствующие, тесно связанные друг с другом [10].

Ю.М. Лотман определяет акт метонимии как выделение существенно-специфического и элиминирование несущественного: "Эта часть женщины есть женщина" [11, с. 36]. В этом смысле метонимию действительно можно рассматривать как художественную "стенографию» [12, с. 10].

Необходимо отметить, что метафоры и метонимии в рекламе в основном возникают в результате сочетаемости. Метафора и метонимии для авторов рекламы — это инструменты, с помощью которых он строит композицию рекламы, передает ее смысл.

Метафора и метонимия в рекламе сама по своей природе осознается только общественной личностью, ибо она имеет социально — общественный характер, она сближает людей и является незаменимым средством в написании рекламы.

Сочетаемость слов нередко нарушают авторы рекламных текстов в поисках неожиданных образов экспрессии, оригинальных метафор. Чаще всего нарушение закона сочетаемости служит средством для создания тропов, употребленных в переносном значении.

Рекламные тексты составляют особую языковую сферу литературного языка, со специфическими целями и языковыми средствами. Использование метафоры и метонимии также имеет свои особенности.

В целом, часто употребляются типы, способные порождать метафоры и оценочные метонимии: «результат действия ==> объект как причина (в том числе возможная) этого результата», «состояние ==> источник состояния», «свойство => носитель свойства». Именно эти типы позволяют достичь максимального воздействия на потенциального покупателя и побудить его к покупке.

Так, перенос *«результат действия => объект как причина (в том числе возможная) этого результата»* представляет рекламируемый товар как средство для достижения известной цели: Бытовая техника Kaiser – *Мощь в действии*; Помада для губ Divinora. Guerlain Paris – Цвет и блеск [5].

В этом отношении, данному типу родственен перенос *«состояние ==> источник состояния»*: продукция позволяет достичь человеку определенного состояния, как в физическом плане (*Центр коррекции веса «Ideal Line» – технология совершенства; Центры косметологии «La Strada» – создание идеальной фигуры; Зиртек – абсолютный контроль над аллергией; Sally Hansen – имя № 1 в уходе за ногтями*), так и в социальном (*Видите перед собой практичный универсал Renault? Знайте наверняка: эта машина принадлежит молодому, динамичному человеку, ценящему комфорт и безопасность. Максимально рациональный выбор; Mercedes-Benz. Этот солидный внедорожник с комфортным салоном современного городского автомобиля однозначно заявит о высоком статусе и сильном характере владельца, перед которым открыты все дороги и все направления!*).

Как правило, рекламное произведение создает некий идиллический образ жизни, достичь которого очень легко – достаточно купить рекламируемый товар (метонимическая связь). *Пр. Курс на превосходство Автомобиля BMW. Имиджевый слоган в России, 2008; Представьте, что вы читаете новый рассказ Хемингуэя. Представьте, что вы за рулём нового BMW X5. Новый BMW X5. Икона своей эпохи. Автомобиль BMW X5. 2007; Лэтуаль. Культ красоты; Venus. Почувствуй себя богиней.*

Рекламируемый товар также может называться тем или иным свойством, которое ему приписывает рекламодатель. Автор «Рекламного конструктора», пособия для самостоятельного «изготовления» рекламы, отмечает необходимость убедить потенциального потребителя в наличии у марки (фирмы) тех свойств, которые он уже ценит и так [13, с. 22]. В

подобных случаях используется тип **«свойство ==> носитель свойства»**: *Что делает атлета чемпионом? Страсть. Техника сильных чувств. Автомобиль BMW 3 серии. Имиджевые слоганы в России, 2008; Обожаю сильных, нежных и стройных... Сильный, нежный и стройный? Конечно ...Bosch; Видите перед собой практичный универсал Renault? Знайте наверняка: эта машина принадлежит молодому, динамичному человеку, ценящему комфорт и безопасность. Максимально рациональный выбор; Мемория – отличная память, неограниченные возможности!*

Необходимая рекламному тексту положительная оценочность может создаваться на основе привлечения смежных понятий, использования имени знаменитого человека (тип **«производитель ==> продукт действия»**). Слова, имеющие определенные оценочные коннотации, могут метонимически связываться с рекламируемым товаром или деятельностью фирмы: *Техника AEG – абсолютная эффективность из Германии; Кофе Davidoff café. Шедевр, созданный ведущим кофейным сомелье мира; Ткани Recherché – изысканные ткани от лучших производителей Милана, Парижа, Лондона; Косметика Рира – итальянское искусство обольщения; Пицца РиМиО. Пицца Италии, пицца моя. Фирма: Торговая марка РиМиО.*

Рекламодатель, стараясь создать своему товару «кредит доверия», может использовать в своей рекламе имя знаменитого и (или) авторитетного человека: *Живи своей страстью. Часы Frederique Constant; Patek Philippe. Положите начало собственной традиции.*

Безусловно, в зависимости от вида рекламируемого товара могут использоваться разные общеязыковые метонимические типы. Так, в рекламе косметических товаров часто употребляется тип **«растения ==> экстракты этих растений»**: *Шампунь с экстрактом ананаса, роликовый дезодорант с алоэ (рекламный каталог «AVON»); туалетная вода «Орхидея», «Лаванда», в рекламе мебели — «комната ==> мебель для комнаты»: Бестселлер из Италии Фирма: Кухни Scavolini; Когда мебель искусство... Фирма: Мягкая мебель Mobel & Zeit; Лучшее из известных Вам мест Фирма: Berloni, кухни и мебель для дома; Stanley. В порядке вещей. Фирма: Встроенные шкафы Stanley; Мебель от ТОРа – ваша опора. Фирма: ТОР, фабрика по производству офисной мебели; Обыкновенное чудо Фирма: Кухни Eurocomfort.*

Часто используется и тип **«компания ==> работники этой компании»** (в рекламе особое значение приобретает название компании; известность той или иной фирмы – способствует быстрой продаже ее продукции): *Max Factor. Советуют профессионалы. Фирма: Декоративная косметика Max Factor; Diademine. Профессиональный подход к красоте.*

Нередко в рекламном тексте выражение гипотетического множества идет с помощью следующих слов: *Skittles. Радуга фруктовых ароматов. Фирма: Драже Skittles; Tic Tac. Изобилие свежести всего в*

двух калорий! Фирма: Освежающее драже Tic Tac; Рафаэлло. Вместо тысячи слов. Фирма: Хрустящие кокосовые конфеты Raffaello; Milky Way Crispy Rolls – мое большое открытие. Фирма: Шоколадный батончик Milky Way Crispy Rolls; "Чудо-йогурт" – больше чем йогурт. Фирма: Торговая марка Чудо-йогурт и т.д.

В заключение подчеркнем, что использование метафоры и метонимии подтверждает ту тенденцию рекламы, которая, по-видимому, составляет главную ее специфику и которая наиболее ярко проявляется в ее современном состоянии – тенденцию к манипулированию человеческим сознанием. Основная функция – убеждение потенциального покупателя (не на рациональном, а эмоциональном уровне) и привлечение его внимания. Метафора и метонимия расширяет в рекламе пределы применения слова.

Заполняя пространство рекламного текста, создаваемые метафорами и метонимиями образы позволяют судить о том, насколько богат язык рекламы и насколько она действенна.

Таким образом, можно сказать, что языковые механизмы, в частности, языковая метафора и метонимия, оказываются важными элементами рекламного дискурса: во-первых, эти механизмы могут обеспечивать высокую интенсивность воздействия на потребителя путем создания определенного эмоционального эффекта, а во-вторых – предоставляют возможности манипулирования сознанием аудитории. Именно сила эмоционального воздействия в конечном итоге определяет наш потребительский выбор.

Литература

1. Cosmopolitan январь-август, 2000-2005. **2. Коллекция** Караван историй № 1-6 (январь-июнь) 2002-2007. **3. Glamour** № 2-5, 2000. **4. Aura** № 7-8, 1998. **5. Натали** январь, 2003. **6. Ефимов Л.П.** Стилистика английского языка и дискурсивный анализ. Учебно-методическое пособие / Л.П. Ефимов, О.А. Ясинецкая. – Винница, 2004. **7. Зирка В.В.** Манипулятивные игры в рекламе: лингвистический аспект: монография / В.В. Зирка. – Днепропетровск: ДНУ, 2004. – 294 с. **8. Лакофф Дж.** Метафоры, которыми мы живем / Джонсон Лакофф, Марк Джонсон. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с. **9. Кукушкина О.В.** Речевые неудачи как продукт речемыслительной деятельности / О.В. Кукушкина [Электронный ресурс]. – URL: http://www.philol.msu.ru/~humlang/articles/ref_oka2.htm. **10. Метонимия** [Электронный ресурс]. <http://kinosemiotika.narod.ru/Termini.htm>. **11. Лотман Ю.М.** и тартуско-московская семиотическая школа / [отв. ред. А. Кошелев]. – М.: Гносис, 1994. – 560 с. **12. Way E.C.** Knowledge Representation and Metaphor. Studies in Cognitive systems / Eileen Cornell Way. – Holland: Kluwer Academic Publishers, 1991. – 270 p. **13. Власова С.П.** Рекламный конструктор / С.П. Власова. – Новосибирск: Науч.-издат. центр ОИГТМ СО РАН, 1998. – 173 с.

Романовська Н.І. Метафора та метонімія в рекламних текстах як засіб маніпулювання свідомістю аудиторії.

Ця стаття присвячена проблемі використання метафор та метонімії в рекламних текстах та дослідженню їх функціонування. Як приклад автор наводить типи, здатні утворювати метафори та оціночні метонімії. Саме ці типи дозволяють досягти максимального впливу на потенційного покупця та спонукати його до покупки.

Ключові слова: метафора, метонімія, маніпулювання, експресивний мовний засіб.

Романовская Н.И. Метафора и метонимия в рекламных текстах как средство манипулирования сознанием аудитории.

Данная статья посвящена проблеме использования метафор и метонимий в рекламных текстах и исследованию их функционирования. В качестве примера автор приводит типы, способные породить метафоры и оценочные метонимии. Именно эти типы позволяют достичь максимального воздействия на потенциального покупателя и побудить его к покупке.

Ключевые слова: метафора, метонимия, манипулирование, экспрессивное языковое средство.

Romanovska N. Metaphor and metonymy in the advertising texts as the means of manipulation of the audience conscience.

The following article deals with the problem of usage of metaphors and metonymies in the advertising texts and with the research of their functioning. As an example the author gives the types which are able to form the metaphors and the evaluative metonymies. These types help to achieve the highest possible influence on the potential buyer and to induce him to the purchasing.

Key words: metaphor, metonymy, manipulation, expressive language means.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2010.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81-115:[811.111+811.161.1]’367

А. Л. Саргсян

СЕМАНТИЧЕСКИЕ ТИПЫ ПРОСТЫХ ДОПОЛНЕНИЙ В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Категория дополнения по-разному трактуется различными лингвистами. До сих пор нет единой классификации структурных типов дополнений и многие лингвисты, говоря о дополнении, вообще избегают классификаций. Трудно назвать какой-либо иной, кроме дополнения, член предложения, суждения о котором были бы столь разноречивы. В этом, несомненно, сказывается сложность объекта изучения.

Цель статьи – проанализировать соотносительность форм различных типов дополнений в английском и русском языках и сопоставить структурные и семантические типы дополнений в предложении.

В английском языке по структуре дополнения традиционно подразделяются на простые и сложные. Простые дополнения в свою очередь подразделяются на прямые, косвенные и предложные. Однако, профессор А.И. Смирницкий, например, считает, что по внешним признакам дополнения подразделяются на предложные и беспредложные. Таким образом, согласно его концепции, беспредложные дополнения могут быть прямыми и косвенными. Особо выделяются случаи двойного дополнения [2].

Предложные дополнения делятся на следующие подтипы:

А) дополнения с “to”, эквивалентные косвенному беспредложному дополнению;

Б) дополнение, обозначающее орудие (с предлогом “with”);

В) дополнение с различными предлогами;

Г) агентивное дополнение с предлогом “by”.

В русском языке прочно укрепилось представление о наличии двух типов дополнений прямого (в форме винительного и родительного падежа) и косвенного (в форме винительного падежа с предлогом и других косвенных падежей с предлогами и без предлогов).

Сопоставительный анализ соотносительных форм в русском и английском языках позволяет выявить некоторые наиболее типичные функциональные (переводческие) соответствия. Он также необходим при обучении как английскому, так и русскому языкам в качестве иностранного, так как знание отличительных особенностей в различных языках помогут учащимся и студентам избежать явления интерференции.

Изоморфной чертой **прямого** дополнения в русском и английском языках является тот факт, что они употребляются только с переходными глаголами, например: “Я срубил дерево”, “He built a house”.

В а н г л и й с к о м языке отсутствует проблема выбора

падежа, так как у дополнений возможен только один падеж – *общий* (Common Case) у существительных и *объектный* (Objective Case) – у местоимений.

Например: I am reading a book.

a book – прямое дополнение в общем падеже.

I saw her.

her – прямое дополнение, выраженное личным местоимением she в объектном падеже.

В русском языке прямое дополнение может выражаться *винительным* или *родительным* падежом.

Винительный падеж употребляется в следующих случаях:

А) при названиях лиц, например: “Я не отвергаю преступную жену.” (Л.Н. Толстой);

Б) при указании на конкретные предметы: “Далеко ты! Не слышишь голос мой.” (М.Ю. Лермонтов);

В) часто при препозиции дополнения, например: “Журнал я этот не брал.” (И.С. Тургенев);

Г) иногда для того, чтобы избежать омонимичных форм родительного падежа единственного числа и винительного падежа множественного числа (ср: неясность конструкции “не читал газеты”, например: “И никогда не платите больше того, сколько получено вами дабы не поощрять в человеке чувство ростовщика.” (М. Горький) [2].

Родительный падеж употребляется в следующих случаях:

А) при усиленном отрицании, например: “Басни Крылова дойдут до потомства и никогда не потеряют своей силы и свежести.”;

Б) при существительных, обозначающих отвлеченные понятия, например: “Неужели это не дает тебе радости?” (Л.Н. Толстой);

В) после глаголов восприятия, желания, ожидания, например: не видел подписи, не слышал шагов, не хотел мяса.

Нередко выбор одного из возможных вариантов (не читал этого письма – не читал это письмо) связан со стилистическими условиями: в книжном стиле при подобной альтернативе предпочитается форма родительного падежа после глагола с отрицанием, в разговорном стиле – форма винительного падежа.

Таким образом, английскому **прямому** дополнению в русском языке соответствует прямое дополнение, которое употребляется либо в винительном, либо в родительном падеже.

Косвенное дополнение в английском языке характеризуется тем, что оно отдельно от прямого дополнения употребляться не может. Оно воспринимается отчетливо только тогда, когда рядом стоит прямое дополнение, которое при наличии второго беспредложного дополнения занимает обычно не первое, а второе место после глагола [1, с. 384].

Например: The teacher gave him a book.

a book – прямое дополнение;

him – косвенное дополнение, выраженное формой объектного падежа местоимения he.

Если по-русски можно сказать “Дай мне”, то дословный перевод на английский этой фразы (“Give me”) не представляется возможным!

Английскому косвенному дополнению в р у с с к о м языке соответствует косвенное дополнение, выраженное дательным падежом без предлога, который обозначает объект, к которому направлено действие: “Девушки с веселыми, смеющимися лицами дарили танкистам цветы.”

Кроме того, в а н г л и й с к о м языке, в отличие от русского языка, в известных случаях может быть два прямых дополнения, то есть из двух беспредложных дополнений не всегда одно является прямым, а другое косвенным. В качестве иллюстрации к данному утверждению рассмотрим предложение “I asked him a question” (“Я задал ему вопрос”). Хотя по внешнему виду эта конструкция аналогична конструкции “I gave him a book”, him является здесь не косвенным, а прямым дополнением, то есть в данной конструкции в наличии два прямых дополнения. Это утверждение подтверждается следующими обстоятельствами:

1. Косвенное дополнение имеет в большинстве случаев параллельные обороты с предлогами “to”: ср. I gave him a book и I gave a book to him. В случае же с конструкцией I asked him a question этого параллелизма не наблюдается. Нельзя сказать I asked a question to him.

2. Как было отмечено ранее, косвенные дополнения в английском языке характеризуется тем, что оно отдельно от прямого дополнения употребляться не может. В предложении “I gave him a book” опустить прямое дополнение (a book) невозможно, и это говорит о том, что “him” является здесь косвенным дополнением. В нашем же примере “I asked him a question” мы можем отбросить любое из дополнений (и от этого предложение не станет бессмысленным). Так, представляется возможным не только конструкция “I asked him a question”, но и “I asked him”, “I asked a question”.

Все это подтверждает тот факт, что him в этом предложении является прямым, а не косвенным дополнением.

Таким образом, в английском языке возможны внешне совершенно одинаковые построения, среди которых общие языковые закономерности, параллелизм с другими конструкциями заставляют нас выделить два различных типа построений: I - “косвенное дополнение + прямое дополнение: I gave him a book” и II - “прямое дополнение + прямое дополнение: I asked him a question”. Профессор Л. С. Бархударов считает, что порядок слов, с помощью которого в английском языке выражается различие между прямым и косвенным дополнениями, не является твердым, постоянным фундаментом. Он может нарушаться (местоимение “it” выражает прямое дополнение и стоит на месте косвенного).

Вышеупомянутое положение о том, что при наличии двух дополнений порядок их следования относительно свободный, по мнению

Вейхмана Г.А., нуждается в уточнении. Разный порядок следования дополнений в приводимых авторами примерах “I... explained to her what it was all about” и “And she explained the whole affair to Mrs. Spears” обусловлен потребностями актуального членения: в обеих парах дополнений в конце стоит рема. Порядок следования дополнений может быть также связан с различиями в значении предложений. Так, предложение “Last summer they taught arithmetic to children” означает: “Прошлым летом они учили детей арифметике”, а предложение “But they didn’t teach them anything” переводится: “Но они не научили их ничему”. Сравним также: “Mary unintentionally taught linguistics to John” (т. е. Мэри намеревалась научить Джона чему-то, но не лингвистике) и “Mary unintentionally taught John linguistics.” Второе предложение допускает двойное толкование: оно может означать то же, что и первое, или что у Мэри вообще не было никакого намерения обучать Джона чему-либо.

Место дополнения по отношению к приглагольному наречию также определяется прежде всего потребностями актуального членения. Рема обычно занимает конечную позицию. Следует сравнить: “He took up his suitcase где ремой является “his suitcase”, и “It annoyed me that Joanna had to sling the suitcase in”, где “the suitcase” – тема, а ремой является “in”. (Из этого правила есть два исключения:

1) Во фразеологических словосочетаниях порядок слов фиксированный и не зависит от актуального членения. Например: keep your hair on, don’t put yourself about on my account, to talk a person round, to see a thing through, to shout a person down, to throw up the sponge, to bring off a scoop и некоторые другие [2].

2) Рема может занимать неконечную позицию в случае ее выделения логическим ударением, например: take your shoes off, but keep your socks on, где ремами являются противопоставляемые словосочетания your shoes и your socks и логическими ударениями выделены shoes и socks. Таким образом, в известном правиле, гласящем, что существительные и более длинные дополнения обычно помещаются в конце, а местоимения и другие краткие дополнения занимают неконечную позицию, фактически отмечается не причина, а следствие. Причиной же являются потребности актуального членения. Конечная позиция существительных и более длинных дополнений вызвана тем, что они чаще являются ремами, а неконечная позиция местоимений и других кратких дополнений связана с тем, что они, как правило, являются темами. Но если существительное является темой, (что происходит при наличии у него связи с предыдущим контекстом, в том числе если благодаря своему абстрактному значению существительное выполняет функцию заместителя) оно занимает неконечную позицию. Например: Take your hat off. He seemed to be thinking the matter over. Соответственно, если местоимение является ремой, оно может занимать конечную позицию. Сравним: “Here is your hat; put it on” и “Our unknown murderer has got to think up something else”. В первом примере местоимение it

связано с предыдущим словосочетанием *your hat*, является темой и занимает неконечную позицию. Во втором примере местоименное словосочетание “*something else*” является ремой и поэтому стоит в конце предложения.

Критерий порядка слов подрывается также тем, что само различие между прямым дополнением и косвенным в английском языке не всегда представляется в достаточной мере чётким. По сравнению с русским языком прямое и косвенное дополнение стоят ближе друг к другу, границы между ними менее определены.

Большая близость между прямым и косвенным дополнением в английском языке по сравнению с русским проявляется также в следующем [3]. В русском языке существует определенная закономерность, при которой только прямое дополнение может стать подлежащим в соответствующем пассивном обороте. В английском языке положение иное. Здесь косвенное дополнение также может стать подлежащим пассивного оборота. В английском языке возможно как построение типа “*A boy was given a book*”, так и конструкция “*A book was given to the boy*”.

В данной работе автор предпринял попытку сопоставить структурные и семантические типы дополнений в английском и русском языках, что помогло выявить следующее:

- английскому прямому дополнению, находящемуся только в одном падеже (у существительных – в общем (Common Case), у местоимений – в объектном (Objective Case) в русском языке соответствуют два падежа – родительный и винительный;
- в английском предложении может находиться два прямых дополнения;
- в обоих языках прямое дополнение употребляется с непереходными глаголами;
- косвенное дополнение в английском языке не может употребляться отдельно без прямого;
- в русском языке только прямое дополнение может стать подлежащим в соответствующем пассивном обороте; в английском языке косвенное дополнение может стать подлежащим в пассивном обороте.

Литература

1. **Бархударов Л.С.** Грамматика английского языка / Л.С. Бархударов, Д.А. Штелинг. – М.: Высшая школа, 1973. – 423 с.
2. **Электронный ресурс.** Режим доступа: <http://works.tarefer.ru/29/100134/index.html#>
3. **Качалова К.Н.** Практическая грамматика английского языка: В 2-х т. – Т. 1 / К.Н. Качалова, Е.Е. Израилевич. – К.: Методика, 1995. – 368 с.

Саргсян А.Л. Семантичні типи простих додатків в англійській та російській мовах.

У даній статті автор зробив спробу здійснити порівняльний аналіз співвідносних форм різних типів додатків в англійській і російській мовах, а саме співставлення структурних і семантичних типів додатків, а також їх особливостей розташування у реченні, що допомогло виявити алломорфні та ізоморфні риси цих мов.

Ключові слова: аналіз, зіставлення, доповнення, аломорфи, ізоморфи.

Саргсян А.Л. Семантические типы простых дополнений в английском и русском языках.

В данной статье автор предпринял попытку произвести сопоставительный анализ соотносительных форм различных типов дополнений в английском и русском языках, а именно: сопоставление структурных и семантических типов дополнений, а также их особенностей расположения в предложении, что помогло выявить алломорфные и изоморфные черты этих языков.

Ключевые слова: анализ, сопоставление, дополнение, алломорфы, изоморфы.

Sargsyan A. Semantic types of simple objects in English and Russian.

In this article, the author attempted to make a comparative analysis of correlative forms of various types of objects in English and Russian languages, namely, a comparison of structural and semantic types of objects, as well as the peculiarities of their location in a sentence. That helped identify allomorphic and isomorphic features of these languages.

Keywords: analysis, comparison, object, allomorphs, isomorphs.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.111'373+811.161.2'373

Є. О. Сазонова

**ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НІКНЕЙМІВ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ)**

Сьогодні імена власні пильно досліджуються лінгвістами, оскільки будь-яке найменування незалежно від того, до якого об'єкту живої або неживої природи воно відноситься – це слово, що входить в

систему мови, утворюється за законами мови, функціонує за певними законами та уживається в мові.

Нині в працях багатьох вчених можна прослідити зростаючу тенденцію розвитку лінгвістичних досліджень мережі Інтернет (В. Беккер, М.Б. Ігнат'єв, Л.Ф. Компанцева, Е. Рейд та багато інших). Дослідження у галузі ономастики проводились та проводяться багатьма відомими лінгвістами (Г.Ф. Ковальов, Е. Курилович, Н.В. Подольська, Б.О. Унбегаун та багато інших). Так, Л.Ф. Компанцева проводить наукові дослідження російськомовного Інтернету, в яких торкається гендерного аспекту нікнеймів. Наукові праці М. Яффе та багатьох інших філологів описують роль псевдонімів в зменшенні гендерних розходжень під час віртуального спілкування. У своїй дисертаційній роботі А.В. Ходоренко підкреслює важливість та актуальність дослідження російськомовних найменувань у мережі Інтернет, тому що ця проблема ще не була об'єктом спеціального дослідження.

Слід додати, що на сьогодні ще також не існує комплексного лінгвістичного опису імен власних глобальної мережі Інтернет.

Отже, одним із засобів називання людини сьогодні є **нікнейм**. Розвиток Інтернету, як нової сфери спілкування, зумовило широке використання ніків (нікнеймів, від англ. nickname). Цей засіб вираження номінації посідає особливе місце в ономастичній системі будь-якої мови, оскільки, як зазначено вище, цей феномен знаходиться в стадії формування та його статус ще недостатньо вивчений. Це й зумовлює актуальність цієї роботи, метою якої є розкриття лексико-граматичних характеристик нікнеймів.

Нікнейм (або мережеве ім'я) – «особисте, переважно, вигадане, ім'я, яким називають себе користувачі інтернету в різноманітних чатах, форумах, меседжерах» [3].

«У процесі аутентифікації користувача в мережі Інтернет йому надається можливість створити про себе «враження на власний вибір» – зберегти максимальну анонімність, сховатися за віртуальним ім'ям або навпаки – добиватися популярності, вибираючи яскравий, помітний нік. Незалежно від мотиву, самопрезентація в Інтернеті дозволяє людині стати ким завгодно, приписати собі будь-які якості, як позитивні, так і негативні. Серед основних особливостей функціонування нікнеймів необхідно відзначити масовий характер їх використання, що обумовлене різноманітністю інтернет-спілкування, а також можливість створення різних мережевих імен залежно від ситуації спілкування, сайту, форуму, чату – а, отже, і різних віртуальних осіб» [2].

Інтернет-комунікація та ті феномени й процеси, які виникли безпосередньо в мережі Інтернет, є досить новими та маловивченими, тому кожне явище комунікації, опосередкованої Інтернетом, потребує нового підходу до його аналізу й нового наукового інструментарію. Але при цьому науковці, перш за все, намагаються провести паралелі з

явищами все відомими та вивченими, що дає базу для розуміння нового явища та подальшого його аналізу.

Як і будь-яка одиниця мови, нікнейм може бути розглянутий з точки зору його класифікації та належності до того чи іншого класу відповідно до лексико-граматичної ознаки, покладеної в основу певної класифікації. Досить цікавою та ґрунтовною, на нашу думку, є парадигма класифікацій нікнеймів, запропонована Б. Башаєвою [1]. Дослідниця пропонує сім класифікацій нікнеймів. В цій роботі ми дотримуємося такої класифікації для аналізу українських та англійських нікнеймів.

1. Структурно-граматична класифікація.

Нікнейми за структурно-граматичними особливостями поділяються на однослівні (*Друзьяка, Хірург, Вакса; Lady, Rose, Devil*) та багатослівні (*Заєць Банні, Кінь у пальті, Ясне Сонечко; Sweet Dreams, White Horse, Big Bug*). Однослівні нікнейми можуть бути похідними (*Волкодав, Чарівниця, Лялечка*) та непохідними (*Брат, Собака; Wolf, Friend, Pirate*). Похідні нікнейми, в свою чергу, можуть бути утворені від загальних (*Темна ніченька, Злий егоїст, Самосвал; Train, Love, Sugar*) або від власних імен (*Артеміда, Лоріель, ВитьОК, К@тюх@; Agillera; Harry Potter; Christian Dior*).

Однослівні нікнейми належать до різних частин мови. Це може бути іменник (*Радість, Цуценя, Кнопа; Angel, Destiny, Piano*), прикметник (*Солодка, Волохатий, Кароокий; Beautiful, Sweet, Tiny*), прислівник (*Пустельно, Сумно; However; Extremely, Quickly*). Деякі багатослівні нікнейми уявляють собою прості види словосполучень для найменування людини: прикметник + іменник (*Неслухняна дівчинка; Black Cat*), іменник + іменник (*Жіночка-Кокетка*), іменник + числівник (*Агент 007*), дієслово + займенник (*Мрію про тебе; Kiss me*). Серед нікнеймів також зустрічаються речення (*Зустрічай мене восени; I Love You, Rain*).

2. Класифікація нікнеймів за походженням.

Нікнейми за походженням можуть бути власне українськими (*Сірко, Паляниця, Брунька, Ненька, Зозуля, Кобзар*) та запозиченими (*Патріот, Бірюк, Геній*).

3. Класифікація нікнеймів за приналежністю до активного та пасивного запасу лексики.

Найчастіше нікнейми належать до активного запасу (*баНаН, Артикул, Отрута, Світла, Яблучко*). Пасивний запас лексики представлений історизмами (*Гайдамак, Sagajdak*) та інколи навіть архаїзмами, але вони використовуються досить рідко (*Jaskyne*). Також часто зустрічаються неологізми (*Лузер, @Sidirom*) та інколи okazіоналізми (*Кицеланотуля*).

4. Класифікація з точки зору приналежності літературній лексиці.

За такою класифікацією нікнейми можуть бути представниками літературної норми (*Ваніль, Ігор, Крапка*), жаргонної (*Макліно рулює, Блатний*) та просторічної лексики (*Петруха, Ванюха, Настюха*).

5. Метафора та метонімія.

Часто при називанні себе користувач переносить на себе найменування якогось предмету на основі його похідності на себе самого (метафора: *Тигр, Ахіллес, Мазохіст, Філософ*), а також на основі реального зв'язку цього предмету із собою (метонімія: *Роллс-ройс, Мозок, Дірка в зубі*).

6. Нікнейми нейтральні та експресивні.

Експресивний компонент нікнеймів є дуже поширеним в інтернет-спілкуванні: *Характер_Жесть, Вендетта, Наплювати_мені_на_Тебе; Evil; Cruel Man, Vampire, I hate everything BUT YOU*. Б. Башаєва пояснює частотність вживання експресивних нікнеймів так: «Називаючи себе тим або іншим нікнеймом, людина дає собі оцінку, хоче показати свої якості, а ім'я власне просто називає людину. При спілкуванні, наприклад в Інтернеті, люди часто змінюють свої імена з певною метою. Наприклад, назвавши себе Мазохістом, хлопець хотів здивувати людей та привернути їх увагу, а назвавши себе Довгоногою, дівчина явно хотіла показати свою гідність» [1].

7. Графіка як засіб створення незвичайного нікнейму:

- 1) латиниця: *Ice Baby; Chocolate, GoldGold;*
- 2) поєднання латиниці та кирилиці: *STERвозніца, Lady в kedaX, САТенок;*
- 3) ненормативне використання розділових знаків: *D.e.e.p., П,яниццО;*
- 4) використання кольорової палітри при написанні нікнеймів: *Червона Рута, Біла_Сніжка; BlueSky, Brown Bear, White Dove.*

Таким чином, розвиток інтернет-спілкування, постійне збільшення кількості користувачів мережі, а значить, поява нових нікнеймів дає основу для подальших досліджень в області розвитку лексичного складу мови. Так, в процесі утворення нікнеймів використовуються різні основи (імена власні та імена загальні), удосконалюються засоби словотворення (суфіксація, словоскладання, звуконаслідування). Система нікнеймів включає в себе різного роду явища за складом, походженням та за наявністю експресії. Все це дає основу для нових досліджень у галузі сучасної лінгвістики.

Література

1. Башаєва Б. Никнейм как явление ономастики: лексико-грамматическая характеристика [Электронный ресурс] // Среднерусский университет. Гуманитарный институт: [сайт]. – Обнинск, 2007. – URL: <http://www.sugi-obninsk.ru/index.php?set=cont&id=60> (04.12.08).
2. Никифорова Е.В. Сопоставительный анализ понятия «ник» и сходных ему языковых явлений / Е.В. Никифорова // Материалы докладов XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов» / Отв. ред. И.А. Алешковский, П.Н. Костылев, А.И. Андреев. [Электронный ресурс] – М.: МАКС Пресс, 2009. —

URL: <http://www.lomonosov-msu.ru/2009>. **3. Нік** [Електронний ресурс]. – URL: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Нік>.

Сазонова Є.О. Лексико-граматичні характеристики нікнеймів (на матеріалі української та англійської мов).

У статті розкрито лексико-граматичні характеристики нікнейму на матеріалі української та англійської мов. Визначено та проаналізовано класифікацію ніків та наведено приклади найуживаніших у інтернет-спілкуванні імен власних.

Ключові слова: ономастика, власні імена, нікнейм, класифікація, інтернет-спілкування.

Сазонова Е.А. Лексико-грамматические характеристики никнеймов (на материале украинского и английского языков).

В статье раскрываются лексико-грамматические характеристики никнейма на материале украинского и английского языков. Определены и проанализированы классификации никнеймов, приведены примеры наиболее употребляемых в интернет-коммуникации собственных имен.

Ключевые слова: ономастика, имя собственное, никнейм, классификация, интернет-коммуникация.

Sazonova Ye. Lexical and grammatical characteristics of nicknames (on the material of the Ukrainian and English languages).

The article deals with the lexical-and-grammatical characteristics of nicknames based on the material of the Ukrainian and English languages. There was determined the classification of the nicks in the article. The basic examples of the wide-spread proper names during the internet-communication were exposed.

Key words: name-study, proper names, nickname, classification, internet-communication.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.161.2'28'276.11

Є. М. Санченко

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ «ЕЛІТАРНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ З ДІАЛЕКТНИМ СУБСТРАТОМ»

В основі будь-якої культури лежить система цінностей. Цінності – „це специфічно соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, які виявляють їх позитивні або негативні значення для людини чи

суспільства... Зовнішньо цінності виступають як властивості предмета або явища, однак вони притаманні йому не зроду, не просто завдяки внутрішній структурі об'єкта самого по собі, а тому, що він є втягнутим у сферу суспільного буття людини" [1, с. 534].

Елітарна мовна особистість (ЕМО) має свої ідеальні цінності та свій метод їх відбору, що залежить і від її приналежності до певного типу мовленнєвої культури, і від її індивідуальних особливостей. Аналізовані нами представники еліти (42 особи) є носіями елітарної мовленнєвої культури, що переконливо підтверджує зібраний матеріал (віртуальна фонотека – фонофонд автентичного мовлення більше 37 годин звучання). Інформатори демонструють мовну майстерність: вільно створюють тексти різноманітного оформлення, оскільки володіють усіма функціонально-стильовими різновидами літературної мови; завжди дотримуються всіх етичних та ортологічних норм, обов'язково демонструючи поважне ставлення до співрозмовника.

Поняття „мовна особистість”, „ЕМО”, „комунікативний типаж”, „мовленнєвий портрет” перетинаються з поняттям „лінгвокультурний типаж”.

Метою статті є опис лінгвокультурного типажу елітарної мовної особистості з діалектним субстратом.

Поняття мовної особистості є найширшим, а вивчення лінгвокультурного типажу – це один із підходів до вивчення такої особистості. Розгляд ЕМО з діалектним субстратом як лінгвокультурного типажу української культури становить певною мірою „погляд збоку”.

Особистість як лінгвокультурний типаж – „узагальнений образ особистостей, чия поведінка та чії ціннісні орієнтації істотно впливають на лінгвокультуру в цілому і є показниками етнічної й соціальної своєрідності суспільства” [2, с. 9].

Узагальнені типи особистостей у межах певної лінгвокультури і певного історичного періоду втілюють у собі важливу інформацію про реальності комунікативних поведінкових норм, однак у науці про мову опис таких особистостей знаходиться тільки на початковій стадії. Отже, цим і зумовлено актуальність вивчення й опису лінгвокультурного типажу ЕМО з діалектним субстратом (елітарні мовці одночасно є носіями певного діалекту).

Використовуючи термін „лінгвокультурний типаж”, ми звертаємо увагу, по-перше, на культурно-діагностичну значущість ЕМО для розуміння відповідної культури, а по-друге – на вивчення такої особистості з позиції лінгвістики.

Моделюючи лінгвокультурний типаж ЕМО з діалектним субстратом, ми спираємося на роботи В.І. Карасика [3] та О.О. Дмитрієвої [2; 4], де й було закладено теоретичні засади такого моделювання.

На нашу думку, лінгвокультурний типаж ЕМО треба розглядати як „модельну особистість” (ідеальну, еталонну, у нашому дослідженні –

елітарну), яку можна наслідувати. Понятійні, образні й ціннісні характеристики цього типажу зафіксовано в мовленні. Розширено трактуючи це поняття, яке містить понятійні, образні й ціннісні компоненти, звертаємося до таких аспектів: 1) визначення дефініційних ознак об'єкта; 2) опис прояву об'єкта за допомогою його прямих або опосередкованих перцептивних характеристик; 3) з'ясування значущості об'єкта для певної культури (за О.О. Дмитрієвою).

Лінгвокультурний типаж ЕМО ми характеризуємо за типовими ознаками, запропонованими О.О. Дмитрієвою: асоціативність, рекурентність, хрестоматійність, широке упізнання, знаковість (символічність), яскравість, типовість, прецедентність [2, с. 13].

В.І. Карасик поняття „лінгвокультурний типаж” уточнює за ознаками яскравості та оцінки, що взаємодоповнюють один одного: „1) яскравий лінгвокультурний типаж (модельна особистість); 2) неяскравий лінгвокультурний типаж; 3) позитивний лінгвокультурний типаж; 4) негативний лінгвокультурний типаж” [5, с. 88].

Лінгвокультурний типаж ЕМО з діалектним субстратом вважаємо „яскравим лінгвокультурним типажем”.

ЕМО – це фахівець у сфері мови, який намагається постійно вдосконалювати свої знання та навички, це творець, захоплений інтелектуал, це певний образ мислення й навіть життя. ЕМО має такі ознаки: 1) людина; 2) освіченість; 3) володіння українською літературною мовою; 4) комунікабельність; 5) красномовність. Ключовою ознакою тут є „інтелігенція”.

Це доводить думку про те, що звичайний пересічний носій української мови поняття „ЕМО” сприймає в значенні, де домінує досконале володіння українською літературною мовою. Цей чинник значно впливає на образні та оцінні складники досліджуваного концепту.

Для виявлення ціннісних складників лінгвокультурного типажу ЕМО ми проаналізували вислови з оцінним контекстом, які тим чи тим чином зачіпають представників мовної еліти. Оскільки лінгвокультурний типаж ЕМО не є концептом традиційної української народної культури, його не зафіксовано в прислів'ях чи приказках (виявлені тільки ті, що стосуються мови людини).

Було складено паспорт лінгвокультурного типажу ЕМО:

1. Зовнішній вигляд. В українській колективній свідомості типаж ЕМО має такий зміст: охайно одягнута людина. Релевантною ознакою зовнішності цього лінгвокультурного типажу є окуляри (це, скоріше, пов'язано з тим, що представник мовної еліти – це начитана людина, що й може бути причиною носіння окулярів).

2. Вік. Середній або літній, що узгоджується з описаним рівнем освіти, досвідом та навичками. Саме тому вікові межі зсуваються в бік зрілості, коли й можуть виявлятися основні якості людини.

3. Стать. Для лінгвокультурного типажу ЕМО гендерна ознака є нейтральною.

4. Походження. Представники мовної еліти належать до різних суспільних класів, але вони усвідомлюють інтереси всього суспільства й висловлюють їх в ідейно-теоретичній формі.

5. Сфера діяльності. Більшість ЕМО працюють у соціальній (освіта) та духовній галузях.

6. Дозвілля. Генерування та поширення знань і культури.

7. Сімейний стан. Для лінгвокультурного типу ЕМО сімейний стан не є релевантною ознакою.

8. Оточення та стиль життя. Мовна еліта живе в оточенні освічених людей, тобто спілкується з представниками мовної інтелігенції, так званими однодумцями. Вони завжди працюють зі словниками, багато читають, надають перевагу інформаційно-насиченим джерелам.

9. Комунікативна поведінка, мовлення. Для лінгвокультурного типу ЕМО типовим є дотримання етикетних норм, а мовленнєвий етикет є ціннісною характеристикою представників еліти. Завдяки довершеності мовного матеріалу, його особливості, оригінальності та доцільності може бути виявлено їхній особливий спосіб мислення, досягнуто ефективного впливу на співрозмовника, і навіть розвинуто його мовний смак. Уточнімо, що для лінгвокультурного типу ЕМО з діалектним субстратом характерним є послуговування позанормативними, некодифікованими мовними засобами, частіше якщо вони відповідають вимогам доцільності. У спілкуванні цей типаж має такі характерні ознаки: неквапливість, лінгвістичні знання, грамотність, нормативність мовлення, комунікабельність, уміння чітко висловлювати свої думки, красномовність, ораторські здібності, великий словниковий запас, синонімічне багатство мовлення, правильна вимова, гарна дикція, мистецтво мовного етикету, тактовність, ввічливість, красивий голос. Уживання прислів'їв, приказок, афоризмів – це обов'язковий атрибут лінгвокультурного типу ЕМО з діалектним субстратом. Для більшості мовної еліти характерним є вживання термінів.

Отже, лінгвокультурний типаж „ЕМО з діалектним субстратом” характеризується грамотним мовленням, гарним стилем.

10. Інтелектуальні та духовні характеристики. Для лінгвокультурного типу ЕМО властиві такі інтелектуальні та духовні характеристики: розумна, досвідчена, обізнана людина з високопрофесійними знаннями, релевантними ознаками є активна розумова діяльність, неперервна самоосвіта та самовдосконалення, патріотизм та здатність до критичного самоаналізу, наприклад: [так само по^т'їно ма^ти пра^гнен':а до чи^етан':а л'ітера^турних т^вор'їу / тобто до спи^рїман':а з б'їл'ш талано^витих зразк'їу нашої мови / йа^к йа^краз / йа^к'ї й жи^евут' йа^к раз у ху^дож'н'їх т^ворах //].

11. Звички. До цієї ознаки як складника лінгвокультурного типу ЕМО відносимо творчу невтомність та прагнення до самовияву.

12. Місце проживання: місто чи село (наше дослідження було географічно обмежене територією Луганщини).

Лінгвокультурний типаж ЕМО з діалектним субстратом отримує тільки позитивну оцінку в суспільстві, навіть якщо їм властиві деякі порушення мовленнєвої норми. Це свідчить про те, що високий інтелект, глибокі знання, уміння є настільки важливими, що на їх фоні деякі діалектні ненормативні відхилення не є релевантними.

Опитування респондентів щодо їхнього ставлення до представників еліти засвідчило, що ЕМО поважають (за знання сучасної української літературної мови), ними захоплюються та намагаються бути схожими на них. Відповідей, які б містили негативну оцінку, не було. Описуючи ЕМО, респонденти-інформатори частіше вживали такі словосполучення, до складу яких входили прикметники та дієприкметники з оцінювальною функцією: *сп'раўжн'і україїн'ц'і*; *вихована л'удина*; *красива л'удина*; *сп'раўжн'ойі інте^л'ігентнойі л'удини*; *л'удинойу кул'турнойу / лойал'нойу / те^р'пимойу*; *зразкова моўна особис'т'іс'т'*; *грамотна*; *л'уди добр'і / л'уди мудр'і / л'уди мило^с'ерд'н'і / л'уди ла^г'ід'н'і / л'уди не^ввойоўнич'і*; *ш'чирий україїне^ц'і*; *духоўний інте^л'ігент* та ін.

Отже, лінгвокультурний типаж ЕМО з діалектним субстратом становить образ людини, яку можна розпізнати в суспільстві й основними характеристиками якої є освіченість, культурність, вільне володіння українською літературною мовою. Остання характеристика у свідомості сучасного носія української культури є домінантною й визначає образний складник цього лінгвокультурного типуажу.

Більшість оцінок лінгвокультурного типуажу ЕМО з діалектним субстратом марковані позитивно, побутує й негативне ставлення до тієї частини мовної еліти, яка не виправдовує своєї назви (наприклад, журналісти, теле– та радіоведучі, диктори та ін.): *[на пре^в'е^л'икий жал' / пре^д'стаўники нашого м'іс'цевого те^л'е^л'баче^н:а / рад'іо / ўзагал'і засоб'іў масовой інфор^м'ац'ійі / б'іл'шіст' із них до моўной ел'іти йа би не^в в'іднес'ла //]*.

Отже, лінгвокультурний типаж ЕМО з діалектним субстратом – це культурний феномен, який притаманний українській культурі; це носій елітарної мовленнєвої культури, безперечно, „культурна людина”, „цивілізована людина”, це особистість, яка володіє мистецтвом жити в суспільстві.

Література

1. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 588 с. **2. Дмитриева О.А.** Лингвокультурные типажи России и Франции XIX века: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.20 „Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание” / О.А. Дмитриева. – Волгоград, 2007. – 48 с. **3. Карасик В.И.** Лингвокультурный типаж „русский интеллигент” / В.И. Карасик // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи: сб. науч. тр. / под ред. В.И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 25 – 61. **4. Дмитриева О.А.** Лингвокультурный типаж „французский буржуа” / О.А. Дмитриева //

Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажи: сб. науч. тр. / под ред. В.И. Карасика. – Волгоград: Парадигма, 2005. – С. 74 – 88.
5. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж / В.И. Карасик // Язык. Текст. Дискурс: межвуз. науч. альм. / под ред. проф. Г.Н. Манаенко. – Вып. 5. – Ставрополь: Изд-во ПГЛУ, 2007. – С. 86 – 89.

Санченко Є.М. Лінгвокультурний типаж „Елітарна мовна особистість з діалектним субстратом”.

У статті розглядається елітарна мовна особистість з діалектним субстратом. Метою статті є опис лінгвокультурного типуажу „Елітарна мовна особистість з діалектним субстратом” та створення паспорту лінгвокультурного типуажу елітарної мовної особистості.

Ключові слова: елітарна мовна особистість, діалектний субстрат, мовна еліта, лінгвокультурний типаж.

Санченко Е. Н. Лингвокультурный типаж „Элитарная языковая личность с диалектным субстратом”.

В статье рассматривается элитная языковая личность с диалектным субстратом. Целью статьи является описание лингвокультурного типажа „Элитарная языковая личность с диалектным субстратом” и составление паспорта лингвокультурного типажа элитарной языковой личности”.

Ключевые слова: элитарная языковая личность, диалектный субстрат, языковая элита, лингвокультурный типаж.

Sanchenko E. Elite linguistic personality with dialectic substratum.

The concept of elite linguistic personality with dialectic substratum is analyzed in the article. The aim of the article is to describe linguo-cultural type „Elite linguistic personality with dialectal substratum” and to make the passport of elite linguistic personality.

Key words: elite linguistic personality, dialect substratum, linguistic elite, linguo-cultural type.

Стаття надійшла до редакції 06.12.2009.
Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 811.161.1'05'373.611(043)

Е. В. Ситникова

РАЗВИТИЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ГНЕЗДА С ВЕРШИНОЙ *ЕСТЬ* В XVIII – СЕР. XIX ВВ.

Важнейшей чертой современного словообразования стал системный подход к изучению явлений, связанных с образованием слов в

языке. В последние годы особенно интенсивно изучаются словообразовательные гнезда, которые выполняют систематизирующую функцию словообразовательного уровня языка.

Наблюдение за движением словообразовательной системы осуществляется путем сопоставления производных словообразовательного гнезда в пяти условно выделяемых временных срезах развития русского языка: праславянскую эпоху; период древнерусского языка (XI–XIV вв.); период старорусского языка (XIV–XVII вв.); XVIII – сер. XIX вв.; современный этап развития языка.

В данной статье дается обзор основных черт истории словообразовательного гнезда с вершиной *есть* в XVIII – сер. XIX вв.

В начале XVIII в. складывается новая языковая ситуация: становится явной противоречивость тенденций, связанных с характером употребления средств литературного языка. Намечается процесс разрушения системы средств церковно-книжной речи. Архаичные средства книжно-славянского языка становятся непопулярными, утрачивают былую употребительность в языке повествовательной, эпистолярной и научной литературы. Становится все более глубоким разрыв между средствами письменности, ориентированными на церковно-богослужебную и светскую литературу. В литературном языке одновременно используются традиционные церковно-книжные средства (правда, менее широко, чем раньше), элементы живого разговорного языка (которые значительно активизируются), а также появляются заимствования из западноевропейских языков. Доступность, понятность письменной речи способствует вовлечению в сферу литературного языка средств общерусской речи.

Все это обусловило значительное увеличение числа образований в словообразовательном гнезде в XVIII – сер. XIX вв. По имеющимся у нас данным в указанный период в состав словообразовательного гнезда входят 270 слов. От периода XV – XVII вв. унаследовано 75 слов (*ться, до ть, за ть, обь ди, при ться* и др.). Значительное увеличение числа производных связано с активизацией приставочных образований, которые в свою очередь стали производящими для синтаксических и грамматических дериватов.

В словообразовательном гнезде эпохи XVIII – сер. XIX вв. словопроизводство происходит на четырех ступенях деривации. Первая ступень представлена субстантивным, адъективным и глагольным блоками. В субстантивный блок входят существительные: 1) называющие действие как процесс: *да (яда, ядь)*; 2) обозначающие лицо, производящее действие, названное мотивированным глаголом: *докъ (ядца), дунь*; 3) обозначающие предмет, предназначенный для выполнения действия, названного мотивирующим глаголом: *дало, дальцы*; 4) обозначающие предмет, характеризующийся действием, названным мотивирующим глаголом: *ть, ства (яства, ястие)*; 5) со значением 'совокупность предметов, возникающих в результате

действия, названного мотивирующим глаголом': *недо дки* и т.д. Существительные образуются суффиксальным (*докъ (ядца), дунь, дало* и др.), префиксально-суффиксальным (*недо дки*) и бессуффиксальным (*да (яда, ядь), сть*) способами. Композиты характеризуются основосложением с нулевой суффиксацией (*зубо жа, коже дъ, коро дъ* и др.) и основосложением с суффиксацией (*всеядець, зв роядець, клещядець* и др.).

В составе глагольного блока выделяются глаголы со значениями: 1) 'многократно совершить действие, названное мотивирующим глаголом': *дать*; 2) 'совершить (довести до результата) действие, названное мотивирующим глаголом': *вы сть, за сть, по сть (поясти), при сть, разъ сть, съ сть (сн сти), у сть (уясти)*; 3) взаимно-возвратным: *сться*; 4) 'интенсивно начать действие, названное мотивирующим глаголом': *въ сться*; 5) 'углубиться, вникнуть во что-нибудь с помощью действия, названного мотивирующим глаголом': *въ сться* и т.д. В основном глаголы образуются префиксальным способом (*вы сть, за сть, по сть (поясти)* и др.). Однако в данном блоке встречаются слова, образованные суффиксальным (*дать*), постфиксальным (*сться*) и префиксально-постфиксальным (*въ сться, въ сться*) способами.

Прилагательные, характеризующие адъективный блок, употребляются со значениями: 1) 'склонный к действию, названному мотивирующим глаголом': *дкий, дучий*; 2) 'характеризующийся совершением действия, названного мотивирующим глаголом': *стовный*; 3) 'характеризующийся действием, которое обозначено глагольной основой и конкретизировано в первой основе': *все дный (всеядный), зерноядный, кровоядный, мясоястный, плотоядный, травоядный, чело коядный, чревообъядный, чревооъядный, чужеядный*; 4) 'производящий действие, названное глагольной основой и конкретизированное в первой основе': *чревообъядливый*. В образовании прилагательных *дкий, дучий, стовный* участвует суффикс. Все композиты создаются сложносуффиксальным способом (*все дный (всеядный), зерноядный, кровоядный* и др.).

Вторая степень деривации представлена субстантивным, адъективным, глагольным и адverbиальным блоками. Самым многочисленным является глагольный блок. В его состав входят: 1) глагол со значением 'многократно совершить действие, названное мотивирующим глаголом': *даться*; 2) имперфективы: *въ даться, вы дать, до дать, за дать, изъ дать (изъядати), надо дать, на дать, объ дать, отъ дать, пере дать, подъ дать, по дать (поядати), при дать, про дать, разъ дать, съ дать (сн дати), у дать (уядати)*; 3) глаголы страдательного залога: *вы сться, до сться, за сться, изъ сться (изъядтися), пере сться, подъ сться, съ сться (сн стися), у сться (уядтися)*; 4) глаголы с общезовратным значением: *на сться, объ сться, отъ сться,*

при сться, про сться, разь сться; 5) глаголы с косвенно-возвратным значением: *по сться (поястися)*. Глаголы образованы двумя способами: суффиксальным (*даться, взь даться, въ даться* и др.) и постфиксальным (*вы сться, до сться, за сться* и др.).

Вторым по численности составляющих является адъективный блок. Употребляющиеся в нем прилагательные имеют словообразовательные значения: 1) 'признак, относящийся к предмету, названному мотивированным существительным': *ядный, ядомый*; 2) 'обладающий в смягчительной степени качеством, названным мотивирующим прилагательным': *дковатый*; 3) 'характеризующийся действием, названным мотивирующим глаголом': *вы денный, до денный, за денный, изь денный (изьяденный), на денный, объ денный, оть денный, пере денный, подь денный, по денный (пояденный), при денный, про денный, разь денный, съ денный (сн денный), у денный (уяденный)*; 4) 'относящийся к действию, названному мотивирующим глаголом': *съ дный (сн дный), съ добный, съ стный*; 5) 'характеризующийся действием, которое обозначено глагольной основой и конкретизировано в первой основе': *мясо дный, зв роядинный*. Все прилагательные образуются суффиксальным способом: *ядный, ядомый, дковатый* и др. Композиты создаются сложносуффиксальным способом: *мясо дный, зв роядинный*.

Наконец, субстантивный блок включает существительные: 1) со значением уничтожительности: *дишка*; 2) со значением лица женского пола: *дунья*; 3) обозначающие явление, характеризующееся признаком, названным мотивирующим прилагательным: *дкость, дучесть*; 4) со значением отвлеченного действия: *въ дение, вы дение, до дение, за дение, (изьядение), на дение, объ дение (обьядение), подь дение (подьядение), по дение (поядение), про дение, съ дение (сн дение), уядение*; 5) обозначающие предмет, возникший в результате действия, названного мотивирующим глаголом: *про сть, про сти* и т.д. Существительные создаются как суффиксальным (*дишка, дунья, дкость* и др.), так и бессуффиксальным (*про сть, про сти*) способами. Композиты образованы сложносуффиксальным способом: *людодка, людодство, мышцеядие* и др.

В составе адвербиального блока одно наречие *дко*, обозначающее признак, названный мотивирующим прилагательным, и образованное суффиксальным способом.

Третья ступень деривации также представлена субстантивным, адъективным, глагольным и адвербиальным блоками. Однако самым многочисленным является уже субстантивный блок, в котором выделяются существительные: 1) обозначающие явление, характеризующееся признаком, названным мотивирующим прилагательным: *дковатость, съ добность*; 2) со значением отвлеченного действия: *вы даніе, до даніе, за даніе, изь даніе, надо даніе, объ даніе, оть даніе, пере даніе, подь даніе, про даніе,*

разь даніе, съ даніе (сн даніе), у даніе; 3) обозначающие лицо, производящее действие, названное мотивирующим глаголом: *вы датель, за дуга, обь дальщик, обь дала, обьядникъ;* 4) обозначающие совокупность предметов, появившихся в результате действия, названного мотивирующим глаголом: *вы дки, обь ди, обь дья, обь дки;* 5) со значением 'предмет, предназначенный для совершения действия, названного мотивирующим глаголом': *за дки* и т.д. Существительные образуются суффиксальным (*дковатость, съ добность, вы даніе* и др.) и бессуффиксальным (*обь ди, за ды, за дь* и др.) способами.

Меньшим количеством образований характеризуется глагольный блок. В него входят: 1) глаголы страдательного залога: *вы дасться, до дасться, за дасться, изь дасться (изьядатися), на дасться, обь дасться, оть дасться, пере дасться, подь дасться, по дасться (поядатися), при дасться, про дасться, разь дасться, съ дасться (сн датися), у дасться (уядатися);* 2) имперфективы: *за дасться, на дасться, обь дасться, оть дасться, по дасться, при дасться, про дасться, разь дасться;* 3) глагол со значением 'многократное, иногда поочередное действие, совершенное всеми или многими субъектами': *пооть сться.*

Глаголы создаются при помощи префикса (*пооть сться*), суффикса (*за дасться, на дасться, обь дасться* и др.) и постфикса (*вы дасться, до дасться, за дасться* и др.).

Двумя составляющими *въ дчивый, про дчивый* со значением 'склонный к действию, названному мотивирующим глаголом', образованными суффиксальным способом, характеризуется адъективный блок.

В состав адвербиального блока также входят два образования: *дковато*, обозначающего ослабленную степень признака, названного мотивирующим наречием, и *дконько*, обозначающего некоторое усиление признака, названного мотивирующим наречием. Оба они образуются при помощи суффикса.

Четвертая ступень деривации представлена субстантивным, адъективным и глагольным блоками. Субстантивный блок включает существительные *въ дчивость* ('явление, характеризующееся признаком, названным мотивирующим прилагательным'), *про динка* (уменьшительное значение), образованные суффиксальным способом, и *нена да* ('лицо, неспособное совершить действие, названное мотивирующим глаголом'), образованное префиксальным способом.

Прилагательные *за дчивый, обь дивый (обьядивый), (обьядливый), при дчивый*, употребляющиеся со значением 'склонный к действию, названному мотивирующим глаголом', и *нена дчивый* со значением 'неспособный совершить действие, названное мотивирующим глаголом' организуют адъективный блок. В их создании участвуют суффикс (*за дчивый, обь дивый (обьядивый), (обьядливый), при дчивый*) и сочетание префикса с суффиксом (*нена дчивый*).

В состав глагольного блока входит глагол *пооть дасться*,

который обозначает многократное, иногда поочередное действие, совершенное всеми или многими субъектами, и образуется при помощи приставки.

Обзор основных черт истории словообразовательного гнезда с вершиной *есть* в XVIII – сер. XIX вв. позволяет сделать следующий вывод: из 270 слов словообразовательного гнезда XVIII – сер. XIX вв. 120 являются существительными, 96 – глаголами, 51 – прилагательными и 3 – наречиями. Среди многочисленной группы существительных выделяются слова со значением отвлеченного действия (*деніе (яденіе), въ деніе, вы деніе, до деніе, за деніе, (изъяденіе), на деніе, объ деніе (объяденіе), подъ деніе (подъяденіе), по деніе (пояденіе), про деніе, съ деніе (сн деніе), уяденіе, вы даніе, до даніе, за даніе, изъ даніе, надо даніе, объ даніе, отъ даніе, пере даніе, подъ даніе, про даніе, разъ даніе, съ даніе (сн даніе), у даніе*) и композиты, обозначающие предмет, производящий действие, названное глагольной основой и конкретизированное в первой основе (*коже дъ, коро дъ, косто дъ, лубо дъ, людодъ, миродъ, муравье дъ, ногто да, рыбо дъ, хл бо дъ, всеядецъ, зв роядецъ, клещеядецъ, кровоядец, лютоядецъ, плотоядецъ, праздоядецъ, саранчяядецъ, сухоядецъ, сухоядникъ, сыроядецъ, таиноядецъ, тунядецъ, утробоядецъ, челов коядецъ, чревообъядникъ*).

Литература

1. **Даль В.** Толковый словарь живого великорусского языка / Под ред. проф. И.А. Бодуэна де Куртенэ: В 4 т. – М.: Цитадель, 1998.
2. **Словарь** русского языка XVIII в. / [Редкол.: Ю.С. Сорокин (гл. ред.) и др.]. Вып. 1–12. – Л.: Наука, 1974–2001.
3. **Словарь** церковно-славянского и русского языка, составленный вторым отделением императорской академии наук: Т. 1–4. – 2-е изд. – Санктпетербург: Типография императорской Академии наук, 1867.
4. **Соколов П.И.** Общий церковно-славяно-русский словарь. – М., 1834.
5. **Срезневский И.И.** Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 3 т. – Изд. Отд-ния рус. яз. и словесности имп. Акад. наук. – СПб.: Тип. Имп. АН, 1912.

Ситникова О.В. Розвиток словотвірного гнізда з вершиною *їсти* в XVIII – сер. XIX ст.

У статті подається огляд основних рис історії словотвірного гнізда з вершиною *їсти* у XVIII – сер. XIX ст. Семантичне наповнення вершини гнізда простежується у синтагматичному та парадигматичному аспектах.

Ключові слова: словотвірне гніздо, ступені деривації, похідне слово.

Ситникова Е.В. Развитие словообразовательного гнезда с вершиной *есть* в XVIII – сер. XIX вв.

В статье дается обзор основных черт истории словообразовательного гнезда с вершиной *есть* в XVIII – сер. XIX вв. Семантическое наполнение вершины гнезда прослеживается в синтагматическом и парадигматическом аспектах.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, ступени деривации, производные слова.

Sitnikova O. The Development of the Word-formative Word Family with the Top Element *to eat* in the XVIIIth -middle of the XIXth centuries.

The article gives a review of some basic historic traces of the word-formative word-family with the top element *to eat* in the XVIIIth – middle of the XIXth centuries. Semantic filling of the top element is observed in sintagmatic and paradigmatic aspects.

Key-words: word-formative word family, degrees of derivativeness, derivative words.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81'27

В. Ю. Стрельцова

**МЕЖКУЛЬТУРНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ И ОБЩЕНИЕ
КАК КОРРЕЛЯТЫ АДАПТАЦИИ**

Актуальность проблемы изучения адаптации связана с динамическими социальными процессами в изменяющемся обществе, которые происходят в последнее время и обуславливают изменение самосознания граждан. Характерным признаком новой экономической и социальной реальности является политика открытого бизнеса и образования в мировом образовательном пространстве, рост миграций, развитие туризма и других видов деятельности, связанных с межкультурным взаимодействием и общением. Вследствие глубоких перемен общества происходят изменения в массовом сознании, в отнесении себя к определенным социальным категориям. Социальные изменения создают противоречия в самосознании, как у каждого конкретного человека, так и между поколениями.

Сегодня проблема адаптация к новой культурной и языковой среде находится в центре внимания ученых разных стран. Проблему изучения адаптации в условиях межкультурного взаимодействия рассматривали такие ученые, как В.В. Грищенко, Л.М. Дробижева, Л.В. Ключникова, Г.У. Солдатова, Т.Г. Стефаненко и др. Вопросы комплексного изучения языковых средств, используемых в

определенных социальных условиях занимались В.В. Богданов, А. Вежбицка, Ю.А. Сорокин, И.П. Сусов.

В то же время важно отметить, что в современной науке вопросы влияния различных элементов культуры на процесс адаптации, изменения в структуре идентичности под влиянием адаптационных процессов, возможности формирования толерантного отношения к представителям иных культур средствами языкового общения остаются слабо изученными. Эти проблемы обуславливают важность изучения процессов межкультурного взаимодействия и общения в ходе адаптации в условиях иноязычной среды, что и является целью данной статьи.

Проблема адаптации связана, прежде всего, с поиском механизмов, которые помогают индивиду соотнести настоящее и будущее, интегрировать различные влияния культур, решить задачу использования различных языковых средств в конкретных коммуникативных условиях и найти свое место в сложном динамическом мире. Процесс „вхождения” индивида в новую культурную среду не может осуществляться без взаимодействия различных культур: его собственной, в которой он родился и вырос, и новой, которую он обретает и познает.

Взаимодействие как феномен анализируется в различных контекстах и подходах. На философском уровне этот термин отражает процессы воздействия различных объектов друг на друга, их взаимную обусловленность, изменение состояния, взаимопереход, а также порождение одним субъектом другого [1, с. 88]. Любая социальная и культурная группа – это продукт взаимодействия людей, поэтому формы взаимодействия могут быть очень сложными и разнообразными.

На социальном уровне выделяется взаимодействие межличностное, которое рассматривается в широком и узком смысле. В широком смысле это случайный или преднамеренный, частный или публичный, длительный или кратковременный, вербальный или невербальный личностный контакт двух и более человек, имеющих следствием взаимные изменения их поведения, деятельности, отношений установок. В узком смысле под взаимодействием понимается система взаимообусловленных индивидуальных действий, связанных циклической причинной зависимостью, при котором поведение каждого из участников выступает одновременно и стимулом и реакцией на поведение остальных [2, с. 52]. Особенности межкультурного взаимодействия определяются рядом факторов: особенности взаимодействующих культур, исторический, социальный контекст взаимодействия, поведенческий, индивидуально-личностные, эмоциональные характеристики личности.

Культурная дистанция положительно коррелирует с уровнем выраженности культурного шока и проблемами межличностного взаимодействия с представителями новой среды. Процесс адаптации будет более успешным, если культуры воспринимаются как более сходные, чем они есть на самом деле. Однако и при этом могут возникать

сложности: индивиду может только казаться что культуры близки, и его поведение может сильно расходиться с ожидаемым. Межкультурное взаимодействие в новой культурной среде, сильно отличающейся от привычной, будет проходить более сложно. Адаптация с новой культурной группой зависит также от политической, экономической, социальной ситуации в стране.

Сильное влияние на межкультурное взаимодействие оказывают индивидуально-психологические и языковые факторы. Многие исследователи считают, что оно зависит от таких особенностей личности как жизненный опыт, мотивация, когнитивные способности, тенденции к толерантности, языковые особенности. Так, Т.Г. Стефаненко отмечает, что для жизни в чужой культуре лучше всего подходит профессионально-компетентный, имеющий высокую самооценку, общительный индивид экстравертного типа; человек, в системе ценностей которого большое место занимают ценности общечеловеческие, открытый для самых разных взглядов, интересующийся окружающими, а при урегулировании конфликтов, выбирающий стратегию сотрудничества [3, с. 336]. Также, на адаптацию индивидов благоприятно влияет наличие доконтактного опыта – знакомство с историей, культурой, условиями жизни в данной стране. И, конечно же, первым шагом к успешной адаптации является знание языка, которое уменьшает чувство беспомощности в новой среде. Компетентность в чужом языке дает возможность уменьшить дистанцию в общении, и тем самым человек приближается к носителям той культуры, куда он попадает.

Межкультурное взаимодействие может иметь различные последствия. Так, С. Бочнер выделяет четыре возможных результата межкультурных контактов для индивидов: «перебежчик», тот который отбрасывает собственную культуру в пользу чужой; «шовинист» – чужую в пользу собственной; «маргинал» – колеблется между двумя культурами; «посредник» – синтезирует обе культуры [4]. Сходную концептуальную схему предложил Дж. Берри. По его мнению, у индивидов и групп имеется выбор из четырех стратегий, которые он назвал стратегиями аккультурации:

– интеграция, когда каждая из взаимодействующих групп и их представителей сохраняют свою культуру, но одновременно устанавливают тесные контакты между собой;

– ассимиляция, когда взаимодействующие индивиды или группы теряют свою культуру, но поддерживают контакты с другой культурой;

– сепаратизм, когда сохраняется своя культура и происходит отказ от чужой;

– маргинализация – теряется своя культура, но нет тесных связей с другой [5].

При этом нужно подчеркнуть, что приспособление к новой культуре и культурное взаимодействие – это не ассимиляция с чужой

культурой и языком, а достижение социальной, психологической, коммуникативной интеграции с еще одной культурой без потери богатств собственной.

Взаимодействие тесно связано с общением, под которым понимается сложный многоплановый процесс установления и развития контактов между людьми, порождаемый потребностями совместной деятельности и включает в себя обмен информацией, выработку единой стратегии взаимодействия, восприятие и понимание другого человека [2, с. 224].

Не вызывает сомнения тот факт, что язык является основой общения и зеркалом культуры, в котором отражается не только реальный, окружающий человека мир, но и менталитет народа. Успешное общение возможно только при наличии у индивида коммуникативной компетенции. Особое значение этот вид компетенции приобретает при изучении общения в иноязычной среде. Являясь набором норм и принципов, необходимых для успешного общения, коммуникативная компетенция национально специфична. Кроме того, процесс общения базируется также на энциклопедической и лингвистической компетенции. Для успешного обмена информацией, при помощи языковых средств, необходимо располагать некоторым набором знаний о том, как это необходимо делать. На практике этот вид знания проявляется в умении установить языковой контакт, поддерживать его, соблюдая при этом принципы и нормы, по которым осуществляется общение в данной культурной среде. Наиболее общим принципом, на основе которого строится эффективное языковое общение, по мнению Г. Грайса, является принцип кооперации, который он сформулировал так: «Твой коммуникативный вклад на данном шаге диалога должен быть таким, какого требует совместно принятая цель (направление) этого диалога». Г. Грайс также прибегает к категории «количества», которое выражается в том, что на данном шаге диалога, высказывание должно содержать не больше и не меньше информации, чем требуется. Следующая категория, категория «отношения» находит свое выражение в постулате «Не отклоняйся от темы». Категория «способа» раскрывается в общем постулате «Выражайся ясно». Чтобы достичь ясности высказывания, человек должен стремиться к соблюдению нескольких частных постулатов: «Избегай непонятных выражений»; «Избегай неоднозначности»; «Будь краток». [6, с. 217-238].

Другим важным принципом, регулирующим процесс общения, является Принцип Вежливости, сформулированный Дж. Личем. В отличие от вежливости как принципа социального взаимодействия, основанного на уважении к личности, вежливость в рамках прагматической теории рассматривается как особая стратегия речевого поведения, направленная на предотвращение конфликтных ситуаций. Принцип Вежливости конкретизируется шестью максимами: такта, великодушия, одобрения, скромности, согласия и симпатии. Соблюдая

первые две максимы, говорящий увеличивает выгоду для партнера и берет на себя максимум усилий. Максима одобрения рекомендует избегать неодобрительных высказываний об адресате. Максима скромности предполагает сведение похвалы в свой адрес до минимума; максима согласия советует избегать разногласий. Максима симпатии означает, что говорящий должен быть благожелателен к собеседнику и стараться избегать открытого выражения неприязни [7].

Для подчеркивания вежливого отношения к собеседнику, говорящий в своих высказываниях может использовать так называемые актуализаторы вежливости – грамматические и лексические средства языка, за которыми в определенных ситуациях закреплено значение уважительности, учтивости [8].

Следовательно, отбор языковых средств не может быть случайным, он должен быть ориентирован на лучшее понимание, взаимодействие и, как следствие, адаптацию индивида к новой культурной среде. Целью становится достижение координации, что возможно при взаимодействии понятном для его участников. Важно, насколько социальные, коммуникативные правила согласованы между собой в сознании каждого участника общения в новой среде.

Таким образом, адаптация – это сложный процесс со многими составляющими. В ходе этого процесса, индивид постепенно привыкает к новой обстановке и общению. Для успешной адаптации необходимо предполагать наличие у субъекта определенных навыков и способов межкультурного взаимодействия и общения, также установки на активное взаимодействие и совместимость с новой культурной средой.

Литература

- 1. Философский** энциклопедический словарь / [сост. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М.: Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
- 2. Психология:** словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
- 3. Стефаненко Т.Г.** Этнопсихология / Т.Г. Стефаненко. – М.: Институт психологии РАН, «Академический проект», 1999. – 320 с.
- 4. Bochner S.** The social psychology of cross-cultural relations // *Cultures in contract*. Oxford, 1982. – P. 5-44.
- 5. Berry J.W.** Immigration, acculturation and adaptation // *Applied psychology: An international review*. 1997. Vol. 46 (1). P.5–34.
- 6. Грайс Г.** Логика и речевое общение / Г. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1997. – Вып. 16. – С. 217–238.
- 7. Лич Дж.** Коммуникативная грамматика английского языка. Пособие для учителя / Дж. Лич, Я. Свартвик. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.
- 8. Формановская Н.И.** Речевой этикет и культура общения / Н.И. Формановская. – М., 1989. – 156 с.

Стрельцова В.Ю. Міжкультурна взаємодія і спілкування як кореляти адаптації.

У цій статті зроблена спроба дослідження чинників, що впливають на процес адаптації в умовах іншомовного середовища. освітлена домінуюча роль міжкультурної взаємодії і спілкування, як механізмів інтеграції з новою культурою.

Ключові слова: міжкультурна взаємодія, спілкування, адаптація.

Стрельцова В.Ю. Межкультурное взаимодействие и общение как корреляты адаптации.

В данной статье предпринята попытка исследования факторов, влияющих на процесс адаптации в условиях иноязычной среды. освещена доминирующая роль межкультурного взаимодействия и общения, как механизмов интеграции с новой культурой.

Ключевые слова: межкультурное взаимодействие, общение, адаптация.

Streltsova V. Cross-cultural interaction and communication as correlates of adaptation.

This article is about the factors affecting the adaptation process in the condition of foreign environment. Dominant role of cross-cultural interaction and communication, as mechanisms of integration with new culture had been highlighted.

Key words: cross-cultural interaction, communication, adaptation.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81'23

Л. В. Туленинова

О БИСТАБИЛЬНОСТИ КОНЦЕПТОВ

Наблюдая двойственную природу концептов «здоровье» и «болезнь» в своем исследовании [1, с. 21], автор этой статьи предприняла попытку построения топологии данных концептов, анализируя взаимовлияние концепта-системы и среды, в результате чего оказалось, что данным концептам присуща бистабильность, т.е. способность существовать в двух состояниях. Возник вопрос "является ли бистабильность свойством всякого концепта по имеющимся научным данным и чем это объясняется?", получение ответа на который и является целью статьи.

Ответ на данный вопрос потребует рассмотрения проблемы, так сказать, в нескольких плоскостях и под разными углами. Прежде всего попытаемся выяснить, **всякому** ли концепту свойственна

бистабильность. Бистабильность и даже мультистабильность концептуальных структур отмечается в современном философском знании: «В концепте всегда есть составляющие, которыми он и определяется. Следовательно, в нем имеется шифр. Концепт – это множественность, хотя не всякая множественность концептуальна. Не бывает концепта с одной лишь составляющей <...>. Всякий концепт является как минимум двойственным, тройственным и т.д.» [2, с. 26].

Итак, следуя упомянутой выше философской точке зрения, согласно которой любой концепт по своей природе двойственен, получаем положительный ответ: «концепт одновременно абсолютен и относителен — относителен к своим собственным составляющим, к другим концептам, к плану, в котором он выделяется, к проблемам, которые призван разрешать, но абсолютен благодаря осуществляемой им конденсации, по месту, занимаемому им в плане, по условиям, которые он предписывает проблеме. Он абсолютен как целое, но относителен в своей фрагментарности» [2, там же].

Другое дело, **что именно** подразумевается под термином «концепт». Если согласиться с точкой зрения когнитивистов, считающих, что каждому слову соответствует свой концепт [3, с. 30], мнение о бистабильности **любого** концепта вряд ли можно признать единственно правильным. К примеру, «столу» (как и большинству других номинаций артефактов культуры), который с точки зрения когнитивизма является концептом, по нашему мнению, с трудом можно приписать двойственность, а значит и бистабильность, т.к. содержательная сторона данного понятия только при особых усилиях может быть «подавлена» ценностными ориентирами (хотя мы и не отрицаем такую возможность в индивидуальной, авторской, интерпретации). Что же касается интерпретации концепта в лингвокультурологии, его бистабильность не требует отдельных доказательств, благодаря доминированию в **лингвокультурном** концепте **ценностной** компоненты, обуславливающей его **вариативность**: «Семантическое наполнение л-концептов как «смыслов мировоззренческих универсалий» (В.С. Степин), в которых фиксируются ценностные доминанты, обеспечивающие понимание мира и человека, меняется от культуры к культуре, от этноса к этносу, от одной социальной группы к другой и от одной личности к другой» [4, с. 4]. Примером лингвокультурных концептов, в которых данный признак проявляется наиболее отчетливо, являются телеономные концепты. Взаимовлияние концепта-системы и среды в них настолько велико, что может порождать лингвокультурную лакунарность (к которой приводит гипертрофированная «относительность в фрагментарности»): «тоска», «русская душа», и даже «русское счастье»: «самоотверженное, агонистичное («бойцовское»), предваряемое страданием, «русское счастье» с неизбежностью амбивалентно: вместе с радостью и восторгом содержит в себе муку и горечь» [5, с. 31].

Одним из первых в лингвистике двойственную природу смысла отметил С.А. Аскольдов-Алексеев. Он подразделяет концепты на познавательные и художественные, отмечая, что «... концепт как зачаточный акт к возможным операциям над конкретностями способен уже заключать в себе осуществление логических норм или отступление от них» [6, с. 35].

Если познавательные концепты объективны в рамках данной познавательной модели, художественные концепты – это «концепты познания общности, концепты искусства – индивидуальны» [6, с. 37]. Такая субъективность дает возможность более разнообразному развитию системы смыслов, хотя и ограниченной рамками познавательной модели и средствами вербального воплощения. Например, эмоциональные концепты на фоне комплексного исследования эмоционального, сюжетно-композиционного, тематического и других уровней текста можно определить как «прототипические модели поведения или сценарии, которые задают последовательность мыслей, желаний и чувств» [7, с. 326].

На существование таких смешанных концептов, на их целостность и одновременно двойственность указывает Ю.С. Степанов: «...здесь перед нами – концепт явления, как бы распределенного между материальным объектом ...или средой как причиной и внутренним состоянием как их следствием» [8, с. 422].

Многочисленные исследования в области лингвокультурологии выявили разнообразные пути развития системы смыслов, создавшие возможность появления свойства бистабильности у многих концептуальных структур (см., например, 9, 10, 11, 12). Данные исследования, равно как и проведенное автором статьи, показывают, что одним из условий проявления бистабильности является **оценочная двойственность**, т.е. наличие в структуре концепта составляющих, несущих как положительную, так и отрицательную оценку. Так, если *здоровье плохое*, то это уже *нездоровье, недомогание* или *болезнь*. А *переживание* можно представить биполярной шкалой: *радость – горе; восторг – скука* и т.п. (см. 13), основанной на биполярности оценки: *хорошее* переживание (*радость, восторг*) – *плохое* переживание (*горе, скука*).

Таким образом, мы предлагаем при определении степени бистабильности того или иного концепта руководствоваться тем, насколько ему свойственна **оценочная двойственность**.

И последнее: насколько **постоянно** свойство бистабильности концепта? Здесь опять потребуется определение типа концепта, на этот раз уже лингвокультурного. По нашему мнению, концептами, утрачивающими данное свойство, являются концепты со сформировавшейся интразоной, т.е. характеризуемой «застывшей» стабильностью своего состава и структуры [14, с. 97].

Разработка лингвоконцептологической проблематики выступает

характерной чертой современного языкознания. Появление за последнее десятилетие многочисленных описаний концептов ведет к смене приоритетов и придает особую значимость вопросам структурирования национальных концептосфер путем выявления взаимосвязей лингвокультурных концептов и установления их типологической принадлежности. В статье мы только затронули такую интересную тему как причины бистабильности концептов, более полное раскрытие которой, на наш взгляд, могло бы дать новые возможности для дальнейшей типологизации концептов.

Литература

- 1. Туленинова Л.В.** Концепты «здоровье» и «болезнь» в английской и русской лингвокультурах: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20. «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Л.В. Туленинова. – Волгоград, 2008. – 248 с.
- 2. Делез Ж.** Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари Пер. с фр. С.Н. Зенкина. – М.: Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 1998. – 286 с.
- 3. Слышкин Г.Г.** Лингвокультурный концепт как системное образование / Г.Г. Слышкин // Вестник ВГУ. – Волгоград, 2004. – Сер. «Лингвистика и межкультурная коммуникация». – № 1. – С. 29 – 34.
- 4. Воркачев С.Г.** Вариативные и ассоциативные свойства телеономных концепто: [монография] / Волгоград: «Парадигма», 2005.
- 5. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования:** [монография] / ВолГУ; под общ. ред. проф. С.Г. Воркачева. – Волгоград: ВолГУ, 2007. – 400 с.
- 6. Аскольдов-Алексеев С.А.** Концепт и слово // Русская речь. Новая серия. Вып. II. Л., 1928.
- 7. Вежицкая А.** Язык. Культура. Познание. – М., 1996.
- 8. Степанов Ю.С.** *Константы: словарь русской культуры.* – М.: Академический проект, 2001. – 990 с.
- 9. Жук М.И.** Концепты *вера, надежда, любовь* в идиостиле Булата Акуджавы: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. «Русский язык» / М.И. Жук. – Владивосток, 2007. – 20 с.
- 10. Лагаева Д.Д.** Лингвокультурный концепт счастье в калмыцком и английском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.22. «Языки народов зарубежных стран Европы, Азии, Африки, аборигенов Америки и Австралии (монгольские языки)» / Д.Д. Лагаева. – Элиста, 2009. – 23 с.
- 11. Мальцева Л.В.** Эмотивно-событийный концепт «горе, беда, несчастье» в русской языковой картине мира: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.01. «Русский язык» / Л.В. Мальцева. – Новосибирск, 2009. – 20 с.
- 12. Батюшина О.Н.** Социолингвистическое содержание французских справочных изданий (на материале выражений вежливости): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05. «Романские языки» / О.Н. Батюшина. – Москва, 2009. – 22 с.
- 13. Воробьева И.А.** Психосемантический анализ переживания тоски: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 19.00.01. «Общая психология, психология личности, история психологии» / И.А. Воробьева. –

Хабаровск, 2006. – 22 с. **14. Слышкин Г.Г.** Лингвокультурный концепт: номинативная плотность и номинативная диффузность / Г.Г. Слышкин // Аксиологическая лингвистика: проблемы и перспективы: тезисы докл. междунар. научн. конф. / под. ред. Н.А. Красавского. – Волгоград: Колледж, 2004. – С. 96 – 98.

Туленинова Л.В. Про бістабільність концептів.

Статтю присвячено проблемі бістабільності як властивості концептів, яку автор спостерігає при дослідженні лінгвокультурних концептів *здоров'я* та *хвороба* в англійській та російській мовах. Встановлено, що наявність або відсутність ознаки бістабільності у того чи іншого концепта пояснюється його типом, тим, чи є концепт лінгвокультурним, а його інтенсивність – інтенсивністю цінностної складової концепту.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, бістабільність, типологія концептів.

Туленинова Л.В. О бистабильности концептов.

В статье рассматривается проблема бистабильности как свойства концептов, наблюдаемого автором при исследовании лингвокультурных концептов *здоровье* и *болезнь* в английском и русском языках. Установлено, что наличие либо отсутствие признака бистабильности у того или иного концепта объясняется его типом, а именно, является ли данный концепт лингвокультурным, а его интенсивность – интенсивностью ценностной составляющей концепта.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, бистабильность, типология концептов.

Tuleninova L. Bistability of concepts.

The article focuses on the problem of bistability which some concepts (namely, concepts *health* and *illness*) demonstrate. It is established that presence or absence of the concept's bistability depends on its being a lingo-cultural one. It is suggested that the degree of bistability of a concept is correlated with its axiological essence.

Key-words: lingo-cultural concept, bistability, typology.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2010.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81'27

Н.В. Фатєєва, С.А. Матвєєва

КОМУНІКАЦІЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Інформаційний і культурний вибух останніх років, розвиток нових інформаційних технологій, а також нові соціальні умови, що визначили вступ суспільства кінця ХХ століття до нової – *інформаційної* – стадії, привели до активізації та динамізації певних процесів у різних галузях життя й діяльності людини, зокрема й у комунікативно-мовленнєвій сфері. Ці зміни, у першу чергу, визначили злам і трансформацію не тільки процесів обміну інформацією в цілому, але й міжособистісної комунікації як однієї з основних її форм. Найбільш значущим наслідком подібної трансформації став перехід суспільства до нового етапу розвитку соціальної комунікації – комп'ютерного, або електронного, за якого зберігання, оброблення й передачі інформації найбільш повно та адекватно виконуються технічними засобами. «Прогресуюча активізація та глобалізація інформаційних процесів (засоби масової інформації, масова культура, глобальні інформаційні мережі тощо) у культурі протягом усього ХХ століття визначили визнання виняткової важливості інформаційних процесів для розвитку сучасного суспільства й зробили інформацію предметом не тільки наукового, але й філософського розгляду. Сучасна ситуація нерідко характеризується ... як «інформаційний вибух», «інформаційний бум», обробка інформації розглядається як основний вид діяльності в «постіндустріальному суспільстві», що формується, робляться спроби її філософського тлумачення й передбачення можливих шляхів розвитку «інформаційної цивілізації» [9, с. 158-159].

Одним із найяскравіших утілень результатів процесу інформатизації та ролі соціальної комунікації, що все зростає, став активний розвиток і поширення Інтернету. *Інтернет* – глобальна комп'ютерна інформаційна мережа, що перетворилась останнім часом на один із найбільш важливих і значних факторів розвитку соціального, економічного, культурного, політичного життя суспільства. Надзвичайно широке розповсюдження культури Інтернету, проникнення її в усі сфери життя вимагає детального вивчення цього феномена, а також розуміння його ролі в різних галузях комунікативної взаємодії. За останні роки Інтернет трансформувался з виключно інформаційного середовища в *комунікативно-інформаційне*, надавши тим самим практично необмежені можливості для міжособистісного, міжкультурного спілкування в цій сфері, розширивши діапазон ознак і відкривши додаткові виміри людського спілкування в принципі. При цьому вже сьогодні очевидно, що процес спілкування в Інтернеті має низку відмітних особливостей, що

спричинило формування деяких специфічних принципів організації інтернет-комунікації, а також обумовило поширення в цій комунікативній сфері унікальних за своєю природою та функціонуванням жанрових форм.

Розуміння специфіки комунікації, що представляє сьогодні не тільки вид соціальних взаємозв'язків у суспільстві, але й принцип організації соціального простору, тісно пов'язане з розумінням феномена інформації та інформаційних процесів у сучасному суспільстві. Соціальна динаміка останнього часу спричинила зміну *статусу інформації*, змісту й розуміння цієї категорії.

Термін «*інформація*» походить від латинського *informatio* – роз'яснення, освідомлення, ознайомлення, подання, виклад. Водночас поняття «*інформація*» досі є вкрай дискусійним. Дотепер не існує єдиного визначення, і поняття інформації головним чином уживається в двох основних значеннях: «1) будь-які відомості, дані, повідомлення, передані за допомогою сигналів; 2) зменшення невизначеності в результаті передачі відомостей, даних, повідомлень» [9, с. 156]. До середини ХХ століття поняття «*інформація*» застосовувалося тільки для визначення відомостей і повідомлень, які передаються людиною за допомогою знакових засобів; здатність до передачі інформації розглядалася як відмітна характеристика людини – розумного виду. Однак із розвитком науки й техніки поняття інформації стало застосовуватися й для характеристики процесів обміну сигналами в живій природі (сигнальна поведінка у тварин і рослин, генетична передача даних у клітинах тощо), а також у середовищі автоматизованих засобів.

Вирішальний вплив на розвиток досліджень у галузі інформації зробила поява засобів оброблення інформації (ЕОМ) і кібернетики – науки про зв'язок, керування та інформаційне оброблення. Саме в межах кібернетики виникла й одержала надзвичайно широке розповсюдження культура Інтернету.

Насамперед «*Інтернет* – це «мережа мереж», глобальна комп'ютерна мережа, що використовує стандартизовані протоколи (ТСР/ІР) і об'єднує більше 50 тис. мереж» [17, с. 258]. Наведене визначення серед багатьох існуючих належить до числа найбільш вузьких. За більш глобального підходу Інтернет розглядається як кіберпростір, що породжує кіберкультуру зі своїм способом думки, своєю мовою, своєю естетикою. Саме властивості інтернету-кіберпростору становлять особливий інтерес для вчених, які вивчають різні боки теорії комунікації: лінгвістів, психолінгвістів, психологів, філософів тощо.

Інтернет – глобальна комп'ютерна інформаційна мережа, що стала останнім часом одним з важливих і значних факторів розвитку суспільного, соціального, культурного, політичного життя людей. Надзвичайно широке розповсюдження культури Інтернету, проникнення

її в усі сфери життя вимагає вивчення та розуміння цього феномена в різних його виявах.

Поняття «Інтернет» щільно ввійшло в життя сучасної людини, набуло масового поширення. Про це свідчать і дані лінгвістичних словників останнього часу: «Інтернет – сукупність мереж і технічних систем, а також створюваного ними комунікативного простору» [20, с. 648]. «Глумачний словник російської мови кінця ХХ ст.», що відбив найбільш суттєві мовні зміни на межі ХХ – ХХІ ст. (насамперед у російській мові, але не тільки в ній), включає поняття, що цікавить нас (зі значком «зафіксовано вперше»): «Інтернет й ІнтерНет [англ. Inter й net мережа]. У інформатиці. Всесвітня інформаційна комп'ютерна мережа, що поєднує безліч некомерційних комп'ютерних мереж, які обмінюються інформацією один з одним» [21, с. 273].

Як явище суспільне, що існує в особливих формах соціальної взаємодії та має такі характеристики, як *системність, кумулятивність, знаковий характер, комунікативність*, Інтернет визнається культурою, хоча й такою, що відрізняється безсумнівною своєрідністю. «Сьогодні Інтернет не тільки місце, де шукають інформацію, але й *простір особистого спілкування* й, що ще важливіше, *місце побудови співтовариства*. У мережі люди шукають і знаходять відкрите товариство, що дозволяє їм дістати доступ до відсутніх форм самовираження, спілкування й розвитку, що підтримує їх у русі до відкриття самих себе й навколишнього світу» (виділено нами) [15]. Спілкування в Інтернеті, як й інші види контактів, впливає на процес взаємодії культур учасників, тобто на процес взаємних змін, впливів, обмін духовними, художніми, науковими досягненнями. Під *інтернет-комунікацією* розуміють «спілкування в мережі Інтернет, при якому створюється особлива модель реальності, що характеризується ефектом присутності людини в ній і яка дозволяє діяти з уявленими й реальними об'єктами» [1, с. 9].

Поява в 60-х роках комп'ютерних мереж знаменувало початок модифікації процесу людського спілкування, що триває й дотепер. Ці зміни викликали необхідність усебічного осмислення й вивчення, і вже в 70-ті роки американські фахівці проводять перші соціальні та гуманітарні дослідження особливостей комунікації за допомогою комп'ютера (J.C.R. Licklider, R. Taylor [23], H. Sackman [24]). На початку 90-х років подібні дослідження з'являються й у вітчизняній науці (на пострадянському просторі), що було обумовлено поступовим поширенням Інтернету та інших комп'ютерних мереж, а на початку 2000-х років гуманітарні й соціальні аспекти Інтернету досліджуються представниками різних наук активно й усебічно (Л.Ю. Іванов [4], О.М. Галічкіна [2], Г.Н. Трофімова [22], Л.А. Капанадзе [5]).

Перші дослідження своєрідності інтернет-комунікаційних процесів носять очевидний переважно соціологічний характер: у них вказується на значні соціальні трансформації, що відбулися в суспільстві

й спілкуванні людей з появою Інтернету (В.Ю. Нестеров [12], О.В. Мінаков [11], Н. Петрова [15]). Н. Петрова зазначає, що «Інтернет на сьогодні має соціальну функцію, яку не можуть реалізувати інші засоби масової комунікації. У різних своїх системах (сервера, телеконференції, чаті, ICQ та ін.) вона створює великий простір для спілкування, поле для формування відносин, відмінних від прийнятих у реальному світі, обмеженому ритуалами й межами соціальних систем, культур і субкультур. Інтернет сприяє формуванню відкритого суспільства. Відкрите щодо форм поведінки, видів інформації, кількості й характеру учасників, часу існування співтовариств, активності кожного учасника співтовариств і часу його існування в співтоваристві. Усі перераховані вище складові мають найвищу гнучкість» [15]. Очевидно, що подібна соціальна, психологічна відкритість Інтернету дуже впливає на комунікативно-мовленнєві процеси, що протікають у ньому, а «соціальна спрямованість тексту втілюється у формі особистісно-орієнтованого спілкування» [20, с. 643].

Комунікація – ключове поняття більшості гуманітарних наук нашої епохи. Останнім часом роль комунікації в суспільстві значно збільшилася, що, у свою чергу, змінило й ставлення до неї. Інтенсивний розвиток засобів комунікації привів до того, що результативність практично всіх видів діяльності людини (професійної, соціальної тощо) виявилася багато в чому залежною від успішності його комунікативної діяльності. «Ні в жодному сторіччі не розвивалося стільки різноманітних дисциплін, пов'язаних із впливом людини на людину» [16, с. 13]. Як досить складний процес, об'єктивне розуміння якого може відбутися тільки при поєднанні різних граней цього явища, досліджуваних комплексом наукових дисциплін, комунікація стає об'єктом вивчення таких наук, як антропологія, мистецтвознавство, педагогіка, історія, журналістика, право, філософія, політичні науки, психологія, соціологія й лінгвістика.

У перекладі з англійської слово «communication» означає «1) передача, повідомлення (думок, відомостей, новин тощо), інформація; поширення, передача; спілкування, зв'язок; 2) повідомлення, звістка, лист, послання; 3) зв'язок, повідомлення, комунікація; засіб зв'язку; комунікації, комунікаційні лінії; повідомлення, з'єднання» [14, с. 421]. Існує досить багато визначень процесу комунікації, які ґрунтуються на різних підходах до суті й характеру останньої та функціонують у різних наукових галузях. Так, у філософії комунікація – це «значеннєвий та ідеально-змістовний аспект соціальної взаємодії» [13, с. 497], у культурології – «процес взаємодії між суб'єктами соціокультурної діяльності (індивідами, групами, організаціями тощо) з метою передачі або обміну інформацією за допомогою прийнятих у цій культурі знакових систем (мов), прийомів і засобів їхнього використання» [9, с. 185]. Соціологія розглядає комунікацію як «опосередкована й доцільна взаємодія двох суб'єктів» [19, с. 24],

«соціально обумовлений процес передачі й сприйняття інформації в умовах міжособистісного та масового спілкування на різних каналах за допомогою різних комунікативних засобів (вербальних, невербальних й інших)» [6, с. 9]. Найбільш розробленою (у зв'язку з природою самої комунікації) теорія комунікації представлена в психології, де під комунікацією розуміють «спілкування, передачу інформації за допомогою мови, мовлення або інших знакових систем у процесі міжособистісної взаємодії» [7, с. 76]. Значний внесок у розроблення поняття комунікації внесли «стикові» наукові галузі, що сформувалися в другій половині XX сторіччя, насамперед ті, у яких лінгвістичні явища й процеси були «переломлені» крізь призму гуманітарних наук, що тісно контактують з мовознавством: психології, соціології, філософії тощо. Наприклад, у психолінгвістиці комунікація розуміється як «процес взаємодії двох і більше мовних особистостей з метою передачі / одержання / обміну інформацією, тобто того або іншого впливу на співрозмовника, необхідного для здійснення спільної діяльності» [8, с. 172]. У соціолінгвістиці комунікація розглядається як один з аспектів соціальної взаємодії. Комунікація в лінгвістиці – це «спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями тощо – специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності» [10, с. 233], «процес інформаційного обміну: міжсуб'єктного, об'єктно-суб'єктного, об'єктно-суб'єктно-об'єктного – залежно від типу й способу одержання інформації» [18, с. 324], тобто комунікація, у якій переважає вербальний компонент, основним завданням якої є передача інформації.

Більшість дослідників вказують на значну специфічність інтернет-комунікації в порівнянні зі спілкуванням, що неопосередковане комп'ютером. Так, О. Долгополов відзначає, що «мережа не є безпосередньою копією реального життя, вона має свої функціональні доміанти, зокрема, такі, як зміна суб'єктно-об'єктних відносин, особливості мотивації користувачів, унесеність до процесів комунікації лише деяких соціальних груп, технологічні детермінанти комунікативної дії. Усі вони, так чи інакше, спричиняють зміни будь-якого об'єкта, який приходить в онлайн із оффлайна, а також характерні властивості тих явищ, які виникають безпосередньо в мережному просторі» [3].

Ці та інші особливості Інтернету дали змогу говорити про нього як про особливий вид комунікативного простору, основу якого складає синтез традиційних і специфічних законів комунікації.

Таким чином, найбільш важливі характеристики Інтернету як комунікативного середовища можна звести до таких:

- очевидна обумовленість соціальними факторами;
- особлива відкритість;
- інтерактивність;
- процесуальність;

- розширення (порівняно до традиційного уявлення про комунікацію) діапазону каналів зв'язку й особлива їхня комплексна взаємодія.

Не змінюючи принципово суті комунікативного процесу, названі особливості водночас обумовлюють очевидну трансформацію окремих компонентів комунікативної взаємодії.

У спілкуванні, яке відбувається через комп'ютер, провідна роль зберігається за вербальною комунікацією. Водночас таке спілкування не завжди підпорядковується закономірностям, що збігаються із законами організації мовленнєвої взаємодії, оскільки процес комунікації в Інтернеті має такі характерні риси, як невизначеність, нечітка локалізація, а нерідко розірваність у просторі й у часі. У зв'язку з такою специфікою можна твердити про нові тенденції в організації текстів, що втілюють таку форму комунікації, однією з яких є зміна співвідношення вербальних і невербальних засобів передачі інформації, що веде, зокрема, до очевидного розширення можливостей більш значимого впливу невербальних засобів на змістоутворювання в межах тексту.

Таким чином, активізація й динамізація процесів у різних сферах життя та діяльності людини, зокрема й у користуванні мовою, які викликані інформаційним і, як наслідок, культурним вибухом останніх років, переходом від індустріального до інформаційного суспільства, знайшли своє відбиття й у сплеску комунікативної активності нового типу – спілкування, опосередкованого комп'ютером, що насамперед привело до закономірних перетворень і змін як у мові сучасного періоду, так і в різних наукових сферах, що осмислюють цей феномен. Інтернет як феномен культури ХХ-ХХІ століть, формуючи її особливу галузь, створив якісно інший соціально-культурний простір для комунікативної взаємодії та людей – кіберкультуру, перетворившись при цьому на один із дуже важливих і значних факторів розвитку суспільної, соціальної, культурної, політичної та інших сфер існування сучасного суспільства.

Література

- 1. Асмус Н.Г.** Особенности функционирования полилога в виртуальной среде / Н.Г. Асмус // Житниковские чтения (VII; 2004): Диалог языков и культур в гуманистической парадигме: Материалы Международной научной конференции (5–6 октября 2004 г.). – Челябинск, 2004. – С. 9–13.
- 2. Галичкина Е.Н.** Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 / Е.Н. Галичкина. – Волгоград, 2001. – 19 с.
- 3. Долгополов А.** Свойства и признаки объектов гуманитарного Интернета / А. Долгополов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.relga.ru>.
- 4. Иванов Л.Ю.** Язык Интернета: заметки лингвиста / Л.Ю. Иванов. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.ivanoff.ru>.
- 5. Капанадзе Л.А.** На границе письменного и

устного текста: структура и тенденции развития электронных жанров // Голоса и смыслы. Избранные работы по русскому языку / Л.А. Капанадзе. – М., 2005. – С. 305-320. **6. Конецкая В.П.** Социология коммуникации: Учебник / В.П. Конецкая. – М.: МУБУ, 1997. – 304 с. **7. Конюхов Н.И.** Словарь-справочник практического психолога / Н.И. Конюхов. – Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 1996. – 224 с. **8. Красных В.В.** Основы психолингвистики и теории коммуникации: Курс лекций / В.В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2001. – 270 с. **9. Культурология. XX век. Словарь.** – СПб.: Университетская книга, 1997. – 640 с. **10. Лингвистический энциклопедический словарь** / [гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М.: Сов. энциклопедия, 2002. – 709 с. **11. Минаков А.В.** Социально-психологические аспекты взаимодействия человека с глобальными компьютерными сетями (Интернет) / А.В. Минаков // Тезисы докладов международной конференции ИОЛ-99. – СПб., 1999. – С. 333. **12. Нестеров В.** Карнавальная составляющая как один из факторов коммуникативного феномена чатов / В. Нестеров, Е. Нестерова. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psynet.carfax.ru>. **13. Новейший философский словарь.** – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1280 с. **14. Новый большой англо-русский словарь:** в 3-х т. / Ю.Д. Апресян, Э.М. Медникова, А.В. Петрова и др. – М.: Рус. яз., 1993. **15. Петрова Н.** Русский Интернет как открытое фольклорное общество / Н. Петрова. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.kida.ru>. **16. Почепцов Г.Г.** Теория коммуникации / Г.Г. Почепцов. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 2001. — 656 с. **17. Пройдаков Э.М.** Англо-русский толковый словарь по вычислительной технике, Интернету и программированию / Э.М. Пройдаков, Л.А. Теплицкий. – М.: Издательско-торговый дом «Русская Редакция», 2002. – 640 с. **18. Селиванова Е.А.** Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие / Е.А. Селиванова. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с. **19. Соколов А.В.** Общая теория социальной коммуникации: Учебное пособие / А.В. Соколов. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. – 461 с. **20. Стилистический энциклопедический словарь русского языка** / [под ред. М.Н. Кожинной]. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 696 с. **21. Толковый словарь русского языка конца XX века. Языковые изменения** / [под ред. Г.Н. Скляревской]. – СПб.: Фолио-Пресс, 2000. – 700 с. **22. Трофимова Г.Н.** Языковой вкус интернет-эпохи в России (функционирование русского языка в Интернете: концептуально-сущностные доминанты): Монография / Г.Н. Трофимова. – М.: РУДН, 2004. – 382 с. **23. Licklider J.C.R.** The Computer as a Communication Device / J.C.R. Licklider, R. Taylor // Science and Technology, 1968. – p.21-40. **24. Sackman H.** The Information Utility, Science and Society / H. Sackman // The Information Utility and Social Choice / [editors H. Sackman and N. Nie]. – AFIPS Press, Montvale, N.J., 1970. – 316 p.

Фатєєва Н.В., Матвєєва С.А. Комунікація в умовах інформаційної цивілізації.

У статті розглядається трансформація поняття та процесів комунікації в умовах інформаційної цивілізації. Особлива увага приділяється Інтернету як одному з рушійних чинників зміни ролі й місця комунікації в сучасному суспільстві.

Ключові слова: комунікація, інформація, інформаційна цивілізація, Інтернет.

Фатеева Н.В., Матвеева С.А. Коммуникация в условиях информационной цивилизации.

В статье рассматривается трансформация понятия и процессов коммуникации в условиях информационной цивилизации. Особое внимание уделяется Интернету как одному из движущих факторов изменения роли и места коммуникации в современном обществе.

Ключевые слова: коммуникация, информация, информационная цивилизация, Интернет.

Fatieieva N., Matvieieva S. Communication in information civilization.

The article deals with transformation of concept and processes of communication in the conditions of informative civilization. Special attention is given to the Internet as one of motive factors of communication role and place change in modern society.

Key words: communication, information, informative civilization, Internet.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 821.161.1-32.09+Даль

Н. Л. Юган

**ТЕМА ЛЮБОВНАЯ И ТЕМА СЕМЕЙНАЯ
В ПОЗДНЕМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТВОРЧЕСТВЕ В. И. ДАЛЯ**

Изданный в 1861 г. В.И. Далем цикл «Картины из русского быта» состоит из 100 мелких рассказов и очерков (по 50 произведений в каждой части), которые показывают различные особенности национальной народной жизни [1].

Идейно-художественная специфика далевского цикла мало исследована. В монографии Ю.П. Фесенко рассматриваются его отдельные произведения в связи с эволюцией художественного мастерства автора. Ученый анализирует цензурную историю журнальных публикаций рассказов «Неправедно нажитое» и «Ворожейка», а также проблематику и художественные особенности «Хлебного дельца», «Европы и Азии», «Мертвого тела», «Греха», «Двухаршинного носа», «Рассказа Верховолнцева о Пугачеве» [6, с. 158-161, 171-175]. В статье Н.Л. Юган дан анализ системы персонажей далевского цикла, принципов их создания, охарактеризованы яркие образы [7].

Цель нашей статьи – рассмотреть, как в произведениях «Картин из русского быта» писатель изображает взаимодействия личности в семье и обществе.

Тема любви и семьи – доминирующая в далевском цикле. Ей посвящено 32 произведения (18 в первой части и 14 во второй). Произведения, в которых подняты указанные темы и проблемы, рассредоточены в цикле. Лишь в некоторых случаях они помещены рядом, как бы дополняют друг друга. В № 19 – 20 «Круговая беседа», «Другая круговая беседа» однообразна композиция, однотипно использованы фольклорные источники, в № 32 – 33 «Сын», «Отцовский суд» рассказаны истории о неблагодарном, дурно воспитанном сыне и его наказании.

В текстах «Картин из русского быта» отражаются все этапы досвадебные и свадебного обряда – ухаживание, подбор невесты свахой, смотрины, рукобитье, сватовство, свадьба («Варнак», «Невеста с площади», «Бесчестье», «Петруша с Параней», «Кто кого одурачил?», «Братец и сестрица», «Невольные соперники», «Разсват», «Жених», «Упырь (Украинское предание)», «Смотрины и рукобитье», «Авсень»), а затем и разнообразные аспекты семейной жизни («Беглянка», «Цыганка», «Капитанша», «Светлый праздник», «Крестьянка», «Ваша воля, наша доля», «Вдовец», «Прадедовские ветлы», «Пчелиный рой» и др.). В цикле показана также и платоническая любовь («Любовь по гроб»), развод и повторная женитьба («Четыре брака и один развод»).

Значительное место в «Картинах из русского быта» занимают фольклорные сюжеты о сложных любовных коллизиях. Например, в «Червонорусских преданиях» автор воспроизводит бытовавший в XIX в. в Галичине сюжет о сватовстве к сестре князя Куриятовича чародея Сонливого Баняка. Во время татарского набега на родовой княжеский замок хозяин бежал в ущелье реки Сбруч, а сестра – в Галицию, в с. Голенищево, где построила замок и каменную церковь, дав обет девства. Владетель этой территории чародей Сонливый Баняк, «самовластный, самовольный, свирепый», услышал о молодой прекрасной княжне, захотел ее покорить, заставить нарушить свой обет и выйти за него замуж. «Самый обет казался ему личным для него оскорблением, как нарушение его власти» [2, I, с. 306]. Колдун требовал руки девушки, но получил резкий отказ. Он осадил крепость, однако, «нетерпеливый, своевольный» [2, I, с. 307], не стал выжидать конца этой продолжительной осады: разрушил ее одним взглядом. Ночью на руинах замка стали появляться тени-приведения.

В грустном рассказе «Варнак» В.И. Даль передает историю жизни каторжанина, который был осужден за убийство мужа своей возлюбленной. Трагедия героя коренится в сословном неравенстве. Простой плотник влюбился до беспамятства в дочь богатого купца Марфу Петровну Столешникову. Та в свою очередь также ему симпатизировала. Однако не могло быть и речи о сватовстве, так как будущий варнак был невесте неровня. Своенравный отец девушки нашел, по его мнению, хорошую пару дочери – сына своего давнишнего приятеля, человека не богатого, но из хорошей семьи. Старик надеялся, что зять будет чтить и уважать Столешниковых за оказанную благодетель, за данное состояние, и не станет мотать богатство, а только его приумножать. «Всякая самоуверенность, самонадеянность человека родится от себялюбия и самотности его; оттого, что думаешь только о себе, и что мнение свое считаешь непогрешимым <...> От уверенности, что, коли я выберу, то будет хорош; а коли я жалую его своею милостию и богатством, так он будет в моих руках: что захочу, то из него и сделаю <...>» [2, I, с. 67], – с горечью замечает писатель. Но муж оказался беспутным, пьяницей и буяном, он не уважал тестя и обижал Марфу. На гулянье в Духов день наш герой подрался и утопил обидчика. Совершенно ясно, что социальные и имущественные преграды, установки и стереотипы общественной жизни воспрепятствовали счастью молодых влюбленных.

Между тем в своей исповеди варнак во всем винит себя. Он видит причину своей влюбленности в купеческую дочь в своем характере, а его особенности в воспитании. Герой рассказывает, что в детстве учился вместе с барчонком грамоте и сидел с ним за одним столом. Так повелела барыня – добрая, но «причудливая и бестолковая», которая не понимала, что, приучив крестьянского мальчика к помещицкому образу жизни, она избаловала его, внушила мысли и

представления, которые трудно и даже невозможно будет затем реализовать в его социальном статусе. «Я никак уже не считал себя крестьянином, а по крайности полубарченком. Вот у меня и зародилась дурь немужицкая, а на барскую стать, и все затеи мои стали походить на барские» [2, I, с. 58], – анализирует свое поведение Варнак. Как только герой провинился, барыня разгневалась и приказала отдать его в рекруты. Дядя молодого человека, старый конторщик, с трудом уговорил помещицу вместо солдатства отправить молодого проказника на полуторный оброк. Герой поступил в артель плотников, но, так как был «избалованным полубарченком», а, следовательно, и «белоручкой», то топора держать в руках не умел. Варнак рефлексит: «<...> кого Господь чем захочет взыскать, взыщет, а покарать – так покарает <...> Полубарские затеи у меня не шли с ума; во сне и на яву одно грезится, что я-де молодец из молодцов; детина, какого по белу свету не сыскать и в сказке не сказать <...>» [2, I, с. 64]. Подобное представление о себе, по мнению нашего героя, привело его к жизненному краху.

Напомним, что описанные барские затеи были в дореформенной России не редкостью: крестьянского ребенка брали в дом и давали хорошее образование и воспитание, а затем по безалаберности или за какую-то шалость, провинность, лишали подобных привилегий и отправляли в свою среду, тем самым помещики возбуждали у молодых людей потребности, которые затем не могли и не желали удовлетворять. Такие ситуации часто использовались литераторами в их произведениях. Можно вспомнить, например, повесть В.И. Даля «Вакх Сидоров Чайкин» (1843) или стихотворение Н.А. Некрасова «В дороге» (1845). В первом случае Вакха, воспитанного в господском доме, хозяин не посчитал необходимым вовремя освободить из крепостной зависимости, а потом скоропостижно скончался, наследники же решили «поставить его на место». У Н.А. Некрасова жена ямщика смолоду была учена в барском доме «вместе с барышней разным наукам», «всем дворянским манерам и штукам» (шить, вязать, играть на варгане, читать). Она одевалась в атлас, «ела вдоволь и меду и каши», «вид вальжный имела такой». Когда старый барин умер и зять, муж господской дочери, стал управлять имением, скоро добрался и до Груши: «Знать, она согрubiла ему // В чем-нибудь, али напросто тесно // Вместе жить показалось в дому <...> // Воротил он ее на село – // Знай-де место свое ты, мужичка! // Белоручка, вишь ты, белоличка!» [5, с. 6]. Девушка была отдана замуж за крестьянина, который, хоть и жалел ее по-своему, но не понимал и не мог дать того, к чему женщина привыкла.

В «бывальщине» «Жених» выведен комедийный персонаж – капитан Петушков. Он приехал к тетке найти себе невесту, сватался к Гужовым, Веретенниковым, но в обоих случаях получил резкий отказ. Автор с юмором изображает раздраженного путешественника, который может ругаться, проклинать, угрожать, требуя на станции лошадей, но, по приезду в город, приобретает «известную осанку», «вытягивается»,

«охорашивается», «входит скромным, хотя и твердым шагом» [3, с. 188]. Попав в «высшее» общество захоластного городишка, самодовольный Петушков на званом ужине много шутит, рассказывает истории из армейской жизни, да все невпопад. Создается впечатление, что он какой-то «болван» и «сорвался с цепи» [3, с. 190]. Неудача во втором случае связана с тем, что родители девушки уже подобрали угодного жениха, но, пока дело не сладили, решили придержать и Петушкова. Дважды получив отказ, герой очень озадачен, но совершенно не связывает это с низкой оценкой его личностных качеств: «В самом себе он был уверен как нельзя более, и веры этой не могла поколебать никакая неудача, потому что он всю вину свалил на неспособную к таким тонким делам тетеньку <...>» [3, с. 196]. В.И. Даль в истории сватовства Петушкова демонстрирует пошлость и среды, и героя.

Не менее затхлая атмосфера провинциального города Козогорье воссоздана в рассказе «Смотрины и рукобитье». В начале повествования рассказчик рассуждает о том, что строиться в этом городе не много охотников, т. к. здесь что ни дом, то лазарет или швальня. В.И. Даль предвосхищает известные строки И. Ильфа и Е. Петрова из «Двенадцати стульев», в которых Старгород охарактеризован преобладанием цирюлен и похоронных контор. Так уже с первых строк писатель настраивает читателя на дальнейшее восприятие сатирико-юмористического повествования.

Далее автор переходит к представлению двух главных героев, товарищей-врагов Кондратия Семеныча и Филиппа Ивановича, которых случай свел жить на одной улице и даже на одном проулке. При их обрисовке писатель следует гоголевским традициям.

Писатель подчеркивает их сходство: «<...> оба люди довольно пожилые, однолетки, впрочем, даже некогда товарищи по семинарии, потом товарищи по званию, как вышедшие из духовного звания и посвятившие себя образованию последующего за ними поколения, оба холостяки и наконец оба бывшие учителя уездного училища. Я бы мог преследовать сходство это еще далее, сказав, например, что они оба были довольно лысы, оба по разу или по два в году допивались до чертиков, оба любили дразнить мимоходом собак; но я лучше укажу на разницу их друг к другу <...>» [4, с. 373].

В.И. Даль кратко характеризует этих приятелей-врагов. Кондратий Семеныч, например, до старости остался верен своему званию, посвятив себя точным, отвлеченным наукам. Он не любил никакого корыстного применения или приложения этих наук, потому и ненавидел вопрос о вечном движении и никогда им не занимался; но зато давно разрешил квадратуру круга и разделил угол на три части. Кондратия Семеновича называли за это «плешивым математиком». Филипп Иванович же учил ранее всему, чему его учить заставляли, но только по казенной надобности: для себя он исключительно занимался изящными предметами, то есть скрипкой. Это была его страсть, и он за

нею забывал все, потому его прозвище было «плешивый музыкант». Он был всегда весел, говорил просто и считался приятным собеседником. А Кондратий Семеныч рассказывал всегда и везде чинно, степенно и даже отчасти грозно, а говорил таким отборным языком, что козогорцы сходились около него, чтобы послушать его отборных речей и старались подражать ему в разговоре, нахватавшись разных преученых и превысоких слов.

Сходство и различие нравов Филиппа Ивановича и Кондратия Семеныча заключалось в том, что оба они охотно дразнили собак. Однако «плешивый музыкант» делал это, забавляясь довольно гласно, то есть залавав вслух на сонную собаку и испугав ее или замахаясь на нее палкой; «плешивый математик», напротив, уськал только исподтишка, заметив, что никого поблизости не было, или заглянув наперед мимоходом в калитку и удостоверившись, что людей на дворе нет, толкал тростью и ворота, а сам чинно проходил своим путем, будто и не знал, о чем идет речь, когда собака бросалась с остервенением в подворотню» [4, с. 374]. Автор продолжает, используя алогизм: «Согласно с этими естественными наклонностями, Кондратий Семеныч и ходил постоянно в темном долгополом сюртуке, в высоком галстуке на косичках и сам был довольно высокого росту; Филипп Иваныч, напротив, был некогда рыжеват, а росту остался и поныне поменьше среднего, с подгибными коленями, с косолапыми, выворотными ладонями, сапогами с кисточками, синем, вовсе поношенном фраке и с измятой круглой шляпой» [4, с. 374]. Особенности манеры дразнить собак оказываются в прямой зависимости с внешностью героев, их ростом, одеждой.

Эти два героя были вовлечены в интриги опытной свахи Кузьминичны, которая хотела сбыть «залежалый товар», и козни ее соперницы вдовы Терентьевны, стремящейся навредить конкурентке и самоутвердиться в своей роли сводницы. Первая предложила невесту Кондратию Семенычу, вторая – Филиппу Ивановичу. Когда разодевшиеся женихи столкнулись на пороге одного и того же дома, они очень удивились, а свахи устроили потасовку. После данного недоразумения наши герои возненавидели друг друга с еще большей силой. Они заколотили окна, которые смотрят друг на друга, ежедневные «любезные» пожелания также прекратились.

В рассказах «Картин из русского быта» «Пчелиный рой» и «Капитанша» автор рассматривает семейную жизнь представителей военной среды.

В «Пчелином рое» представлена история жизни офицера Марка Павловича, переданная его близким другом, бывшим сослуживцем. По мнению рассказчика, герой «некогда был порядочный, хоть и не мудрый, но добрый, благородный, не грубый, женитьба погубила его, и он погиб ни за грош», «был человек, а сделали из него горемыку» [3, с. 204-205]. Он был когда-то лихим уланом, но хотел повыгоднее жениться, чтобы

иметь в зрелые годы свой угол и пристанище. На постое герой познакомился с вдовой, шляхтянкой, помещицей Крюкиной, без поместья, но с дочерью. У дочери не было «ни рожи, ни кожи», но ротмистр пленился «сельским одиночеством вдовы» и «щедроватыми щеками дочки». После свадьбы герой узнал подлинный нрав Крюкиной – злой и взбалмошенной бабы. Он был взят под опеку, мать и дочь стали им командовать. Когда пришло время полку выступать, Марк обрадовался этому, но не тут-то было, в доме подняли крик. Рассказчик посоветовал бросить такую семью, но Марка Павловича заставили сказаться больным и подать в отставку. Прошло десять лет, друг застал ротмистра совсем опустившимся: теща кричит, пилит, детям запрещено подходить к отцу, когда бабушка ими не довольна. «Жаль мне было его, как брата, да пособить нечем: сам себя погубил» [3, с. 208], – переживает рассказчик. Марк Павлович получал пенсию, на которую решил построить себе дом. В один прекрасный момент он увидел, что в возводящемся здании завелся пчелиный рой. Теща говорила, что это оттого, что он был построен на несчастном месте. Кончилось тем, что новый дом был брошен, а теперь разрушался. Разрушилась и последняя надежда героя обрести покой и счастье. Марк Павлович осунулся, опустил окончательно, несколько лет прозябал и умер. Рассказ «Пчелиный рой» – грустное повествование о несбывшихся мечтах и надеждах неплохого в сущности маленького человека, и о затягивающем в житейскую трясиину быте, об отсутствии уважения, взаимопонимания и, конечно же, любви в семье.

Тема любви и семейной жизни привносит в цикл лирический, трагический, комический, иронический и сентиментальный пласты. Она тесно соприкасается с темой воспитания. Именно в этих произведениях наиболее глубоко, полно и ярко отражены духовные основы и принципы национальной народной жизни.

Литература

- 1. Даль В.И.** Архистратиг / Сост., предисл., примеч. В. Мельникова; В.И. Даль. – М.: Изд. Сретенского монастыря, 2006. – 464 с.
- 2. Даль В.И.** Картины из русского быта Владимира Даля: Т. 1 – 2 / В.И. Даль. – СПб.; М.О. Вольф, 1861.
- 3. Даль В.И.** Картины из русского быта / Сост., подг. текста и примеч. Б.Н. Романова; В.И. Даль. – М.: Новый Ключ, 2002. – 477 с.
- 4. Даль В.И.** Кружевница. Повести, рассказы, очерки / Предисл. Л.П. Козловой; В.И. Даль. – Красноярск: Красноярск. книж. изд-во, 1986.
- 5. Некрасов Н.А.** Избранные произведения / Н.А. Некрасов. – М.: Худож. лит., 1985. – 511 с.
- 6. Фесенко Ю.П.** Проза В.И. Даля. Творческая эволюция / Ю.П. Фесенко. – Луганск; СПб.: Альма-матер, 1999. – 262 с.
- 7. Юган Н.Л.** Система персонажей в «Картинах русского быта» В.И. Даля / Н.Л. Юган // Литературный персонаж как форма воплощения авторских интенций. Материалы Международной научной интернет-

конференції г. Астрахань, 20 – 25 апреля 2009 г. – Астрахань: Издат. Дом «Астраханский университет», 2009. – С. 18-22.

Юган Н.Л. Тема любовна та тема родинна у пізній художній творчості В.І. Даля.

У статті розглянуто твори циклу В.І. Даля «Картины из русского быта» (1861), присвячені проблемам любовно-родинних стосунків. Кохання, шлюб, сім'я – основа селянського життя. В далівських текстах поєднуються реалістичний та фольклорно-етнографічний плани та пласти розповіді.

Ключові слова: кохання, шлюб, родина, легенди, етнографізм.

Юган Н.Л. Тема любовная и тема семейная в позднем художественном творчестве В.И. Даля.

В статье рассматриваются произведения цикла В.И. Даля «Картины из русского быта» (1861), посвященные проблемам любовно-семейных отношений. Любовь, брак, семья – основа крестьянской жизни. В далевских текстах сочетается реалистический и фольклорно-этнографический планы и пласты повествования.

Ключевые слова: любовь, брак, семья, предания, этнографизм.

Yugan N. Love and family relations in the late creativity of V.I. Dal.

The article deals with the works of cycle of «The Pictures of Russian Living» by V.I. Dal (1861), are devoted to problems of love and family relations. Love, marriage, family make the of peasant life basis. In Dal's texts are combined realism and folklore-ethnographic plans and layers of narrative.

Key words: love, marriage, family, tradition, ethnographism.

Стаття надійшла до редакції 05.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМПТЕНТНИХ ФАХОВЦІВ У ВНЗ

УДК 378.147: 37.091.32

Л. В. Коваль

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА СТУДЕНТІВ (МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ) ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Професія викладача характеризується певними особливостями: його слова являються джерелом нових знань для студентів, а самі студенти — основним об'єктом прикладання професійних зусиль. Тому від якості міжособистісного контакту між ними залежить продуктивність навчання і якість засвоєних знань.

Чи вистачить для викладача професійних якостей, притаманних спеціалістам будь-яких галузей? Над чим треба працювати додатково, і як конкретно це робити? Відповіді на ці питання повинна розглядати і психологія вищої школи, причому не лише на теоретичному рівні. Викладач не лише навчає, він впливає на формування світогляду, переконань і навіть на ставлення до обраної професії. Тому, крім володіння предметом, величезного значення набувають людські якості [7, с. 274].

Значна роль в педагогічній діяльності викладача, жадає від педагога професійного керування своєю комунікативною діяльністю. Це, у свою чергу, припускає наявність цілого ряду комунікативних умінь:

- 1) уміння спілкуватися на людях;
- 2) уміння крізь вірно створену систему спілкування організувати спільну зі студентами творчу діяльність;
- 3) уміння цілеспрямовано організувати спілкування й керувати ним.

Зрозуміло, що це лише найбільш важливі, укрупнені комунікативні уміння педагога, що у свою чергу містять у собі масу інших компонентів: уміння встановлювати психологічний контакт, завойовувати ініціативу в спілкуванні, уміння організувати пристосування в спілкуванні і т.д. Зрозуміло, що такий комплекс складних комунікативних умінь викладач може виробити тільки при наявності певних комунікативних здібностей.

Основним компонентом комунікативних здібностей є товариськість у самих різних її проявах. Ми знаємо товариських людей, що швидко, легко й оперативно організують спілкування; існує так само багато людей, гіпертрофована товариськість яких робить їх настирливими, стомлюючими. У житті зустрічаються люди й

нетовариські, котрі лише беруть участь у розмові, не виступаючи в активній комунікативній ролі. У педагогічній діяльності товариськість виступає не тільки як особистісне, але, головним чином, як професійно особистісна якість людини – педагога.

Істотною ознакою педагогічної комунікабельності є особистісна атракція (лат. *Attrachur* – залучати, притягати) викладача, як передумова переживання студентами радості спілкування з ним.

До ведучих ознак педагогічної комунікабельності можна віднести:

- потребу спілкування зі студентами;
- його позитивну емоційну тональність;
- домінуюче переживання почуття задоволення ним;
- взаємна особистісна атракція;
- розуміння студентів, здатність встановлювати індивідуальний й груповий контакти
- естетика спілкування.

Спілкування в діяльності викладача виступає не тільки засобом наукової й педагогічної комунікації, але й умовою удосконалювання професіоналізму в діяльності і джерелом розвитку особистості викладача, а також засобом виховання студентів як майбутніх викладачів.

Основний засіб спілкування – мовлення усне й писемне – у науковій діяльності, на відміну від педагогічної, відіграє головну роль писемне мовлення у порівнянні з усним. Об'єктивізація результатів наукового пізнання здійснюється, як правило, в писемному мовленні – у процесі наукового спілкування. Усний виклад результатів дослідження в компетентній аудиторії є необхідним засобом перевірки цінності, об'єктивності й доказовості результатів дослідження.

Цікаво відзначити, що комунікативний компонент здібностей – найгнучкіші комунікативні уміння з віком переміщуються у бік регресу. Проблема ефективності спілкування набула останнім часом великого значення. А.К. Маркова серед десяти груп педагогічних умінь виділяє дві групи умінь, що вписуються в область психології пелагічного спілкування:

1. Прийоми постановки широкого спектра комунікативних задач, з котрих найголовнішим є створення умов психологічної безпеки в спілкуванні й реалізації внутрішніх резервів партнерів по спілкуванню.
2. Прийоми, що сприяють досягненню високих рівнів спілкування. До таких прийомів відносяться:
 - уміння зрозуміти позицію іншого в спілкуванні, виявити цікавість до його особистості, орієнтація на розвиток особистості студента;
 - уміння інтерпретувати й „читати” його внутрішній стан по нюансам поведінки, володіння засобами невербального спілкування (міміка, жести) ;
 - уміння встати на точку зору студента;

- уміння створити обстановку довірливості, терпимості до іншої людини;
- володіння засобами, що підсилюють вплив (риторичними прийомами); переважне використання організуючих впливів у порівнянні з оцінюючими, і особливо дисциплінуючими;
- перевага демократичного стилю керівництва;
- уміння з гумором поставитися до окремих аспектів педагогічної ситуації.

Аналізуючи комунікативні уміння викладача, які виділяються в психолого– педагогічній літературі, учені виділяють дві групи:

- Загальні комунікативні уміння (які формуються, або стихійно, або цілеспрямовано – у процесі саморозвитку або в рамках тренінгових груп);
- Спеціальні педагогічні комунікативні уміння (що формуються в ході спеціально організованих практичних занять, а також у педагогічній практиці) [1, с. 201].

Формування обох груп умінь у студентів вищих педагогічних закладах здійснюється в наступних видах діяльності:

1. Засвоєння теоретичних основ комунікативного процесу, особливостей комунікативного компонента педагогічної діяльності.
2. Оволодіння уміннями і навичками соціально-педагогічного спілкування в рамках практичних занять у вищих навчальних закладах, проведених у формі тренінгу.
3. Педагогічна практика.
4. Систематична самостійна робота студентів по оволодінню основами педагогічного спілкування.

Що стосується теоретичних основ педагогічного спілкування, то студенти можуть здобувати ці знання під час вивчення навчальних дисциплін „Психологія і педагогіка”.

Спираючись на наявні теоретичні й експериментальні розробки, у структурі практичних знань можна виділити наступні блоки:

Комунікативний блок спілкування (спілкування як обмін інформацією). У цьому блоці студенти, майбутні викладачі, освоюють загальні вимоги до здійснення інформаційно – комунікативної функції спілкування: точне орієнтування висловлення на співрозмовника, відображення в повідомленні вашого особистого ставлення, добір форм передач інформації, вибір мовних засобів ситуації інформування, передбачення реакції партнера, здатність концентрувати інформацію по ходу висловлювання, пристосувати її до партнера, облік індивідуальних особливостей співрозмовника й ін.

Інтерактивний блок спілкування (міжособистісна взаємодія). У спільній діяльності розрізняють наступні механізми поведінки учасників: сприяння (дії, що ефективно сприяють досягненню результатів); протидія (неузгодженні дії, усвідомлено або неусвідомлено перешкоджаючи

досягненню мети взаємодії); бездіяльність (ухилення, активний відхід від взаємодії з учасниками діяльності).

Перцептивний блок спілкування (сприйняття і взаєморозуміння). Цей процес називається соціальною перцепцією, і студенти, майбутні викладачі вчать мистецтву «читати» і розшифровувати людську поведінку, орієнтуючись на наступні вимоги: бути уважним до партнера по спілкуванню; розвивати комунікативну пам'ять, спостережливість у процесі спілкування (уловлювати найменші зміни в поведінці партнера за рухом очей, мімікою, мікромімікою, експресією); передбачати реакцію співрозмовника; уміти аналізувати зовнішню поведінку людей; учитися усвідомлювати „психологічні сигнали” за зовнішнім малюнком поведінки людини; у процесі спілкуванні постійно думати про партнера; змінювати власну систему спілкування в зв'язку зі змінами у виразній поведінці партнера.

Комунікативні здібності – це не лише знання психології студента, а й вміння їх використати для налагодження продуктивного спілкування, інтерес до окремих особистостей.

Розвиток комунікативних здібностей залежить, по-перше, від особистісних якостей викладача: наскільки він відкритий для спілкування, як ставиться до власної роботи і до людей взагалі. По-друге, від його вміння практично застосувати знання, використати попередній досвід, побачити власні недоліки і працювати над ними.

Із комунікативними здібностями пов'язана проблема педагогічного спілкування [3, с. 94]. Труднощі, що виникають під час роботи, мають дуже різноманітний характер:

1) етносоціокультурні проблеми. Належність до різних націй, релігій, соціальних груп обов'язково впливає на спілкування. Інколи абсолютно різне ставлення до окремих моментів і відповідна реакція на них не просто ускладнюють відносини, а й призводять до конфліктів;

2) статусно-позиційно-рольові труднощі (залежать від того, чи співпадають бачення власного статусу і статусу партнерів у викладача і студентів). Наприклад, чи дотримуються студенти вимог, поставлених педагогом;

3) вікові труднощі. Різниця між поколіннями завжди залишатиметься, але проблемною вона стане у випадку негативного акцентуалізації („У наш час так себе не поводити, не вчилися!” і т.д.). З іншого боку, молодих викладачів часом сприймають як рівних і ставляться відповідно;

4) індивідуально-психологічні проблеми: типові невідповідності особистостей, характерів, темпераментів, пізнавальних процесів тощо;

Певні психологічні якості педагога можуть викликати негативні моменти у процесі роботи:

- неспівпадання установок; негативна установка на аудиторію;
- страх перед аудиторією;
- відсутність контакту (автономність) у проведенні занять;

- звуження функції спілкування до передачі фактичного матеріалу;

- страх помилок, немотивоване наслідування старших, більш досвідчених чи успішних колег.

А.А. Реан та Я.А. Коломенський рекомендують наступні умови успішного педагогічного спілкування: мова викладача повинна бути доступною аудиторії; максимально демонструвати форми спільності (спільні інтереси, цілі, задачі, точки зору); щирий інтерес до проблем аудиторії; іноді доречно вербалізація емоційного стану; активне вислуховування; уникання „позиції зверхності”; не переносити негативну оцінку діяльності на особистість і навпаки [6, с. 150].

Успішна викладацька діяльність можлива лише за постійного розвитку педагогічних здібностей і критичного підходу до власної діяльності.

Викладачам належить стратегічна роль у ході професійного і особистісного становлення студентів. У цьому складному процесі зростає роль особистісних якостей педагога. Звичайно, знання предмету ніколи не втратить свого значення. Але не менш важливо як вони передаються аудиторії. Студенти високо цінують психологічні знання та вміння педагогів. Індивідуальний підхід, орієнтація на побудову партнерських стосунків називаються основними елементами, необхідними для продуктивної співпраці.

Тому наукові розробки питання психологічних особливостей діяльності викладача повинні розвиватися постійно, аби сприяти модернізації вищої освіти.

Література

1. Дьяченко М.И. Психология высшей школы / М.И. Дьяченко, А.А. Кандыбович. — Минск, 1981. — 419 с. **2. Жилаев А.А.** Психологические особенности активизации учебно – познавательной деятельности в ходе лекции / А.А. Жилаев // Инновации в образовании. – 2001. – № 2. – с. 107 – 116. **3. Зимняя М.А.** Возрастная и педагогическая психология / М.А. Зимняя. – Спб., 1999. – 397 с. **4. Изюмова С.А.** Влияние индивидуально-психологических особенностей на обучение студентов / С.А. Изюмова, Е.В. Чмыхова // Инновации в образовании. – 2001. – № 2. – 54 с. **5. Леонтьев А.А.** Педагогическое общение / А.А. Леонтьев. – Нальчик: "Научный мир", 1996. – 286 с. **6. Реан А.А.** Социально-педагогическая психология / А.А. Реан, Я.А. Коломенский. – Спб., 1999. – 388 с. **7. Смирнов С.Д.** Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / С.Д. Смирнов. – М., Издательский центр " Академия", 2001. – 304 с.

Коваль Л.В. Розвиток комунікативних умінь викладачів та студентів (майбутніх викладачів) вищих навчальних закладів.

У статті акцентується увага на мовленнєво-комунікативних уміннях – складової комунікативної компетенції майбутніх спеціалістів. Розглядаються труднощі спілкування та шляхи їх вирішення. Аналізуються види діяльності, що сприяють ефективному розвитку умінь та навичок професійно-педагогічного спілкування.

Ключові слова: комунікативні уміння, педагогічне спілкування, види діяльності, майбутні викладачі.

Коваль Л.В. Развитие коммуникативных умений преподавателей и студентов (будущих преподавателей) высших учебных заведений.

В статье акцентируется внимание на языково-коммуникативных умениях – составной части коммуникативной компетенции будущих специалистов. Рассматриваются трудности общения и пути их решения. Анализируются виды деятельности, которые способствуют эффективному развитию умений и навыков профессионально-педагогического общения.

Ключевые слова: коммуникативные умения, педагогическое общение, виды деятельности, будущие преподаватели.

Koval' L. The communicative skills development of teachers and students (as the future teachers) of institute of higher education.

The article focuses attention on speech communicative skills as a component of the communicative competence of the future teachers. Communicative difficulties and the ways of their solutions are considered. The article analyses the types of activities that favour the effective development of skills and abilities of professional – pedagogical communication.

Key words: communicative skills, pedagogical communication, types of activities, future teachers.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 378.016:811.111

Мацько Д. С.

**ДІАГНОСТИКА МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕРШОКУРСНИКІВ –
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Особливістю сучасного етапу розвитку людства є поглиблення міжнародного співробітництва, що дозволяє більш ефективно реагувати на виклики, які постають перед людиною. Необхідність установа та підтримання ділових контактів зумовлює суттєве підвищення інтересу до вивчення іноземної мови як засобу комунікації між представниками різних народів. Англійська мова є однією з найбільш поширених мов світу та має статус мови міжнародного спілкування. З огляду на вищевикладене кількість бажаючих оволодіти англійською мовою залишається стабільно високою. Реалізація прагнення особистості спілкуватися англійською мовою на побутовому та професійному рівні вимагає підготовки високваліфікованого вчителя із гарним запасом знань філологічного та методичного характеру. Виняткові можливості в закладенні основи знань з англійської мови належить учителю англійської мови в початкових класах, оскільки саме молодший шкільний вік є найбільш удалим для сприйняття та закріплення знань з іноземної мови. Невід'ємною складовою фахової підготовки майбутніх учителів англійської мови початкової школи виступає діагностика мовної підготовки, що здійснюється на першому курсі та дозволяє виявити можливі прогалини в знаннях студентів і, як наслідок, скорегувати програму навчання.

Проблема мовної підготовки особистості знайшла своє відображення, зокрема, в роботах Г. Данилевської-Бабій, А. Літлджона (A. Littlejohn), Д. Мацька, Д. Хікс (D. Hicks). Так, Г. Данилевська-Бабій визначає способи врахування індивідуальних особливостей людини, що впливають на успішність оволодіння англійською мовою [1]. У роботі Д. Мацька діагностика рівня володіння студентами англійською мовою розглядається як інструментарій проведення процедури поділу студентів на групи („streaming”) [2].

Методи аналізу (діагностики) прояву в особистості певної якості або характеристики достатньо ґрунтовно висвітлені в наукових розвідках Г. Валєєва, В. Загвязинського, В. Краєвського, П. Образцова та багатьох інших учених у царині методології емпіричних досліджень.

Утім, аналіз наукової літератури з фахової підготовки вчителів-філологів показав, що проблема діагностики мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи характеризується недостатньою теоретичною розробленістю.

З огляду на вищевикладене мета даної статті полягає в *розробці методичних рекомендацій з організації та проведення діагностики мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи.*

Досягнення окресленої мети передбачає визначення сутності поняття „мовна підготовка”. На наш погляд, під іншомовною підготовкою слід розуміти здатність особистості володіти нерідним мовним кодом і використовувати його в процесі спілкування з представниками інших народів.

Як зазначає Д. Хікс (D. Hicks) аналіз рівня володіння студентами англійською мовою відбувається зазвичай за допомогою відповідних тестів, за результатами виконання яких робиться висновок про рівень мовної підготовки. Утім, на думку вченого, тести являють собою переважно набір граматичних вправ, сутність яких зводиться виключно до заповнення пропусків у запропонованих реченнях. У результаті діагностується виключно рівень знань студентів із граматики іноземної мови, і не виявляються можливі слабкі сторони з інших видів мовної практики [3, с. 28]. Ми вважаємо, що діагностика рівня мовної підготовки майбутніх учителів англійської мови не повинна обмежуватися аналізом лише одного виду мовленнєвої діяльності чи мовного матеріалу, а охоплювати всі види.

У науковій літературі з методики навчання іноземної мови виділяється дві групи видів мовленнєвої діяльності:

- **рецептивні** види мовленнєвої діяльності – види, що спрямовані на сприйняття та осмислення особистістю інформації, поданої іноземною мовою (аудіювання, читання);

- **продуктивні** види мовленнєвої діяльності – види, що спрямовані на продукування особистістю нової інформації іноземною мовою (говоріння, письмо) [4; 5].

Будь-який діагностичний метод має як свої переваги, так і недоліки. *Тестування* являє собою дослідницький метод, що дозволяє виявити рівень знань, умінь і навичок, здібностей та інших якостей особистості [6, с. 100]. До переваг тестової методики слід віднести, по-перше, наявність чіткої та зрозумілої шкали для обробки результатів тесту, що дозволяє швидко обрахувати отримані дані. По-друге, за результатами тесту можна достатньо ясно зрозуміти прогалини в сформованості у студента англійської мовної граматичної компетенції. По-третє, метод тестів може використовуватися також і в процесі діагностики сформованості в майбутніх філологів вмінь читання іншомовного тексту. За допомогою тестових питань викладач може проконтролювати рівень розуміння студентами прочитаного.

Ґрунтуючись на власному досвіді підготовки майбутніх учителів англійської мови початкової школи зауважимо, що ефективність такого роду завдань у діагностиці сформованості вмінь з читання англійського тексту суттєво збільшиться у тому випадку, якщо текст буде не буде

містити вузькоспеціальної термінології, сленгу тощо. Визначальною характеристикою запропонованого для читання тексту (уривку) має бути *зрозумілість* тексту, що виключає наявність в ньому складних граматичних конструкцій та складної лексики. Своєю чергою питання для контролю прочитаного *не повинні бути загальними* (потребувати відповіді „Так” або „Ні”), оскільки за такої ситуації зростає можливість „вгадування” студентом відповіді. Текст не повинен бути зavelиким за обсягом.

Водночас, недоліки використання методу тестів у діагностиці на педагогічних факультетах університетів мовної підготовки студентів I курсу, які за другою спеціальністю є вчителями англійської мови, полягають у тому, що: 1) при виконанні студентами певних видів тестових завдань (зокрема *gap filling*, *multiple choice questions*, *true / false questions* тощо), майбутні філологи можуть просто „вгадати” вірну відповідь; 2) при наданні відповіді (виконанні завдання) студенти можуть спиратися на думку одногрупників; 3) за результатами тесту неможливо перевірити всі види мовленнєвої діяльності (зокрема, продуктивні).

Отриманню об’єктивних даних про рівень володіння студентами англійською мовою сприятиме, на наш погляд, використання в процесі діагностики мовної підготовки різноманітних дослідницьких методів, які дозволяють виявити рівень сформованості чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Так, одним із найбільш ефективних методів аналізу рівня мовної підготовки майбутніх фахівців виступає *вивчення (аналіз) продуктів діяльності*. У літературі з методології наукових досліджень вивчення продуктів діяльності трактується як дослідницький метод, який дозволяє опосередковано вивчити сформованість навичок, інтересів і здібностей людини на основі аналізу продуктів (результатів) його діяльності [6; 7].

Даний метод може бути використаний у процесі діагностики рівня володіння письмом як складової мовної підготовки майбутнього вчителя англійської мови початкової школи. Викладач може запропонувати студентові написати міні-твір (*есе*) обсягом не менше сторінки стандартного зошиту. Успішність виконання письмового завдання зумовлюється зацікавленістю студента в темі (проблемі) твору. Інакше кажучи, із запропонованих викладачем тем студент має самостійно вибирати тему своєї оповіді, а за бажанням – її видозмінювати її в рамках заданого напрямку. На основі аналізу твору можна зробити висновок про рівень володіння студентом англійською мовою. Так, для письмового твору рекомендуємо пропонувати теми (напрямки), що безпосередньо пов’язані з майбутньою професією студентства. Орієнтованою тематикою творчих робіт можуть бути, наприклад, такі проблеми – „*English at primary school: how to teach*”; „*Bringing up children: problems and their solving*” тощо.

Важливе значення для діагностики мовної підготовки майбутнього вчителя англійської мови має *бесіда*. У науковій літературі

бесіда розглядається як дослідницький метод, що вирізняється довільною побудовою, обміном думками, оцінками, пропозиціями [6; 8]. Під час бесіди викладач може виявити рівень володіння лексичним, граматичним матеріалом, навичками спонтанного мовлення. Крім того, будучи за своєю природою діалогічною, бесіда може використовуватися й в аналізі рівня сформованості в молоді умінь аудіювання – розуміння сприйнятого на слух усного мовлення. Можливими темами для спонтанної бесіди можуть виступати такі:

– *нобутові* („Your family”; „Your favourite kind of sport”; „Going in for sports: YES or NO” тощо);

– *кар’єрні* („Your future plans”; „Your choice to enter this University”: „Career or family: what is more important” тощо);

– *культурні* („The hero (character) you want to take after”; „The greatest cultural event of the year” тощо).

Успішності бесіди як методу діагностики мовної підготовки студентів-учителів англійської мови початкової школи сприятиме дотримання низки умов. По-перше, бесіда має ґрунтуватися на принципах взаємної довіри, розкритості учасників спілкування. З огляду на вищевикладене недоцільним вважаємо виправлення викладачем можливих помилок студента, оскільки бесіда спрямована перш за все на виявлення помилок, а не на виправлення останніх. По-друге, бесіда має бути цікавою для студента, що передбачає обговорення важливих й актуальних проблем студентської молоді. До таких проблем ми, зокрема, відносимо питання смислу життя та місця особистості в суспільстві, гармонізації міжособистісних взаємин, подружнього й сімейного життя [9, с. 128]. По-третє, теми бесіди не повинні перетинатися із темами творчого письмового завдання.

Процедура діагностики мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи має складатися із двох етапів:

– I етап, який передбачає виконання студентом таких завдань:

а) надання відповідей на питання за змістом прочитаного тексту; б) виконання тестових завдань з діагностики сформованості в студентській молоді англійської граматичної компетенції; в) підготовка майбутніми вчителями твору (есе) за однією із запропонованих тем або в рамках заданого напрямку. Відведений час на виконання завдань першого етапу має становити 40 – 50 хвилин. Після того, як відведений час спливає, студенти здають викладачеві роботи;

– II етап: спонтанна бесіда студента із викладачем за однією з актуальних проблем сучасності.

Тестові завдання та твори студентів перевіряються викладачем до наступного після написання заняття. Оцінювання можливостей студента вести спонтанну бесіду за заданою темою оцінюється викладачем безпосередньо на занятті. Виявлення рівня мовної підготовки майбутніх педагогів та формування навчальних підгруп з вивчення англійської

мови здійснюється за результатами отриманих студентами балів (оцінок) за виконання усіх запропонованих завдань.

З огляду на вищевикладене було розроблено такі методичні рекомендації з організації та проведення діагностики мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи:

1) під час діагностики необхідно використовувати комплекс методів з метою аналізу рівня володіння студентом всіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо);

2) діагностику доцільно проводити в два етапи. На першому етапі здійснюється читання студентом тексту з подальшою відповіддю на поставлені питання, виконання тестових завдань із граматики, написання твору (есе). На другому етапі відбувається спонтанна бесіда за однією із запропонованих тем;

3) текст для читання має бути невеликим за обсягом і не містити складних для сприйняття мовленнєвих конструкцій, а питання з контролю прочитаного не повинні бути загальними (потребувати відповіді „Так” або „Ні”);

4) тестові завдання з аналізу сформованості в майбутніх учителів англійської граматичної компетенції мають орієнтувати студента на самостійний пошук правильної відповіді;

5) студенти повинні мати можливість вибору (видозмінення) теми свого письмового завдання, що безпосередньо пов'язані з майбутньою професією молоді – викладанням англійської мови в початковій школі;

6) спілкування (бесіда) має носити спонтанний характер, тема бесіди повинна бути цікавою та актуальною для студентської молоді та не перетинатися із тематикою письмових творчих робіт.

Діагностика мовної підготовки, що відбувається на першому курсі, виступає невід'ємною складовою системи професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови. Важливе значення діагностика має насамперед для успішного викладання англійської мови майбутнім учителям англійської мови початкової школи, оскільки здійснений аналіз допомагає виявити прогалини в знаннях студентів і певним чином скорегувати програму навчання. Було доведено, що успішності діагностики мовної підготовки першокурсників з англійської мови як другої спеціальності сприяють: а) використання в процесі діагностики комплексу методів для перевірки рівня володіння студентом всіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо); б) проведення діагностики в два етапи; в) використання невеликого за обсягом та зрозумілого тексту для контролю читання; г) орієнтація тестових завдань на самостійний пошук студентом правильної відповіді; г) надання студентам можливості вибору (видозмінення) теми свого письмового завдання; д) спонтанний характер бесіди та важливість для студентів теми останньої. Безперечно, стаття не

розв'язує всіх аспектів проблеми, що розглядається. Перспективи розробки цієї теми вбачаємо в підготовці завдань для діагностики мовної підготовки першокурсників з англійської мови як другої спеціальності.

Література

- 1. Данилевська-Бабій Г.Я.** Врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання іноземної мови / Г.Я. Данилевська-Бабій // Іноземні мови. – 2001. – № 1. – С. 15.
- 2. Мацько Д.С.** Формування навчальних груп як складова система професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови / Д.С. Мацько // Освіта на Луганщині. – 2008. – № 2 (29). – С. 123 – 125.
- 3. Hicks Diana** Mixed Ability classrooms // Іноземні мови. – 2001. – № 2. – С. 28 – 29.
- 4. Методика** навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / під ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 1999. – 320 с.
- 5. Рогова Г.В.** Методика преподавания английского языка / Г.В. Рогова.– Л.: Просвещение. Ленинградское отделение, 1975. – 311 с.
- 6. Загвязинский В.И.** Методология и методы психолого-педагогического исследования: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М.: Изд. центр „Академия”, 2001. – 208 с.
- 7. Образцов П.И.** Методология и методы психолого-педагогического исследования: Курс лекций / П.И. Образцов. – Орел: Изд-во Орлов. ун-та, 2002 . – 292 с.
- 8. Валеев Г.Х.** Методология и методы психолого-педагогических исследований: учебн. пособие для студ. 3–5-х курсов пед. вузов по специальности „031000 – Педагогика и психология” / Г.Х. Валеев.– Стерлитамак: Стерлитамак. гос. пед. ин-т, 2002. – 134 с.
- 9. Мацько Д.С.** Формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури в процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 04 / Дмитро Сергійович Мацько. – Луганськ, 2008. – 275 с.

Мацько Д. С. Діагностика мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи.

У статті наводяться методичні рекомендації з організації та проведення діагностики мовної підготовки першокурсників – майбутніх учителів англійської мови початкової школи. Визначено процедуру діагностики, переваги й недоліки діагностичних методів, запропоновано перелік можливих тем для контролю умінь іншомовного спілкування.

Ключові слова: діагностика, метод, мовна підготовка, учитель англійської мови початкової школи.

Мацько Д. С. Диагностика языковой подготовки первокурсников – будущих учителей английского языка начальной школы.

В статье приводятся методические рекомендации по организации и проведению диагностики языковой подготовки первокурсников –

будущих учителей английского языка начальной школы. Определены процедура диагностики, преимущества и недостатки диагностических методов, предложен перечень тем для контроля умений иноязычного общения.

Ключевые слова: диагностика, метод, учитель английского языка начальной школы, языковая подготовка.

Matsko D. The diagnosis of the language training of freshmen students – future English teachers of primary school.

The article deals with the problem of the diagnosis of the language training of freshmen students – future English teachers of primary school. The author gives methodological recommendations for conducting the procedure, analyses the advantages and drawbacks of diagnosis methods. A list of possible topics for checking students' foreign-language speaking skills is also given here.

Key words: diagnosis, English teacher of primary school, language training, method.

Стаття надійшла до редакції 15.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК [378.016:811.161.1]: 808.5

Т. А. Одинцова

**ВЫРАЗИТЕЛЬНОЕ ЧТЕНИЕ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА
КАК ИНОСТРАННОГО (ДЛЯ ПЕРВОГО ГОДА ОБУЧЕНИЯ)**

Русский язык как иностранный – учебный предмет в украинских, российских и зарубежных учебных заведениях. Обучение РКИ имеет свои особенности, отличающие его от владения родным языком, который усваивается в раннем возрасте неосознанно и стихийно. Иностранный язык не дает человеку знаний о реальной действительности (в отличие от дисциплин). А.А. Леонтьев отмечал: «Предмет методики обучения РКИ – оптимальная система управления учебным процессом, то есть система, направленная на наиболее эффективное овладение учащимися русским языком» [4, с. 5-34]. То есть овладение средствами изучаемого языка (его лексикой, грамматикой, фонетической системой) – это лишь одна из сторон изучения иностранного языка. Главным является то, для чего они будут использоваться в будущей профессиональной деятельности учащегося. Другой важный момент изучения иностранного языка – это отсутствие границ в его овладении. Беспредельность языка вынуждает преподавателей стремиться к ограничению объема изучаемого языка, достаточного для его практического применения с учетом потребностей

обучающихся. Так, владение 2000 лексических единиц считается вполне достаточным для понимания 75% любого иностранного текста. В результате создаются языковые минимумы для разных этапов и профилей обучения.

Хорошо известно, что восприятие и понимание на слух звучащей речи происходит труднее, нежели понимание письменной. Если письменная, то есть фиксированная речь, позволяет неоднократно возвращаться к содержанию текста для переосмысления и анализа полученной информации, то звучащая речь требует понимания и мгновенной адекватной реакции, тем самым предполагая более высокий уровень навыков речевой деятельности. С другой стороны, и сам студент заинтересован в том, чтобы его смогли не просто выслушать, но и правильно понять. Этим определяется значимость вопросов обучения выразительному произношению, являющемуся залогом свободного взаимопонимания в процессе коммуникации.

При обучении студентов иностранному языку, в том числе и русскому, необходима продуманная система работы по фонетике и, прежде всего, по освоению произносительных норм русского литературного языка. При этом работа над фонетикой должна непременно сочетаться с работой над интонацией и выражением, что в конечном итоге ведет не только к комплексной работе над артикуляционно-ритмической составляющей звучащей речи, но и над эмоциональной выразительностью. В свою очередь, выразительность речи может быть достигнута лишь в результате последовательной, поэтапной и систематической работы, направленной как на тренировку и развитие органов речи, так и на совершенствование свойств голоса. Однако работа над произношением не может быть сведена лишь к формированию артикуляционных навыков. Это только первая ступень в многогранной работе, которая представляет собой сложную систему, включающую, помимо артикуляции, дыхательный тренинг, совершенствования голосоведения, работу над дикцией и интонацией, формирование навыков интонирования намерений и реализации интенций как высшей формы фонетико-интонационного выразительного оформления фонемы, слова, фразы, текста. Такая методическая «сверхзадача» продиктована Государственным образовательным стандартом по РКИ [1, с. 254].

К сожалению, учебные и учебно-методические пособия для обучения иностранных студентов либо не содержат упражнений теоретического и методического характера, направленных на выразительное оформление речи (в том числе и чтения), либо их наличие носит лишь ознакомительный характер. Более того, если методика обучения выразительному чтению в русскоязычной аудитории основательно описана и достаточно подробно освоена, то в методике РКИ выработка умения живописать интонацией в словесном действии пока остается без пристального внимания специалистов. Педагогическая

мысль ориентирована на развитие артикуляционных навыков и формирование произношения как самостоятельного вида речевой деятельности, не имеющего дальнейшего методического интонационно-речевого развития, поэтому целесообразно использовать методические приемы родного языка с учетом психовозрастных и речевых особенностей развития иностранных студентов при обучении выразительному чтению на уроках РКИ.

Известно, что примерно 80% информации, которая усваивается человеком в течение жизни, приобретается путем чтения, что 90% информации так или иначе связано с процессом «чтения». Уточним, что термин «чтение» употребляется в разных значениях: в узком понимании – это формирование навыка чтения, овладение техникой чтения, в широком – техника чтения плюс понимание прочитанного.

Как писал И.М. Берман: «Чтение представляет собой сложный психолингвистический процесс восприятия текста, результатом которого является его понимание» [2, с. 230]. Как считает Л.С. Панова: «В процессе порождения речи мысль, возникающая сначала в каком-то интегральном неязыковом коде (коде смысла), оформляется средством языка, то есть происходит процесс кодирования. При чтении, то есть при восприятии речи, имеет место обратный процесс. Текст представляет собой линейную последовательность графических знаков языка, и задача читающего – декодировать (расшифровать) эти знаки, перевести их в код смысла. Таким образом, то, что для говорящего является исходным (смысл), для читающего становится конечной целью» [7, с. 103].

Остановимся более подробно на таком качестве чтения, как выразительность. Очевидно, чтобы найти оптимальные пути обучения чтению, (в том числе и выразительному) необходимо уяснить, как осуществляется этот процесс. Вероятностная модель процесса чтения, представленная в нижеприведенной схеме, поможет нам в этом.

«При зрительном восприятии текста (блок А), у читающего происходит запуск речевых механизмов, что проявляется, прежде всего, в речедвигательной активности. В результате чего из долговременной памяти извлекаются образы слов и грамматических структур (фразовые стереотипы), которые сопоставляются с воспринимаемым материалом, вследствие чего и происходит восприятие языковых знаков (блок Б). Языковой знак, как известно, имеет две стороны: формальную и содержательную, следовательно, читающий воспринимает и его форму, и содержание» [7, с. 104].

А	Б	В
Письменный текст	Речедвижение: восприятие языковых знаков (слов, грамматических структур)	Смысл

На основе воспринятых значений слов и грамматических структур происходит восприятие смысла у читающего (блок В), что и является конечным звеном процесса чтения.

Чтение включает в себя 4 основных качества: правильность, беглость, выразительность, осознанность. Формирование этих качеств у иностранных студентов тесно взаимосвязано между собой и проходит достаточно сложно в силу возрастных особенностей и особенностей развития речевого аппарата иностранных студентов. По мере изучения языка эти качества развиваются и улучшаются, но ряд проблем все таки остается.

Под выразительным чтением понимают правильное, осмысленное и эмоциональное чтение фразы, текста, произведения. Именно такое чтение значительно повышает качество усвоения материала и содействует его пониманию и осмыслению. Выразительное чтение предполагает выработку у читающего определенного минимума навыков, связанных с произносительной культурой речи. Этот минимум включает в себя следующие компоненты: тон голоса, сила голоса, тембр высказывания, ритм речи, темп речи (ускорение или замедление), паузы (перерывы речи), мелодика тона (повышение или понижение голоса), логические и синтагматические ударения. Все средства интонации, выразительность речи чтения поддерживаются общей техникой речи – дикцией, дыханием, орфоэпическим (правильным) произношением. В.А. Сухомлинский отмечал: *«Уметь читать – это означает быть чутким к красоте слова, к его тончайшим оттенкам. Только тот ученик «читает», в сознании которого слово играет, трепещет и переливается всеми красками и мелодиями окружающего мира»* [8, с. 601] (курсив мой – Т.О.). В основном работа над выразительностью чтения активно ведется в допадежный период изучения языка. Преподаватель на речевой разминке дает специальные задания на дыхание, звукоподражание, повторяются скороговорки и чистоговорки, выполняется артикуляционная гимнастика, хоровое чтение и т.п. По мере продвижения в изучении языка объем и формы упражнений изменяются. Обучение выразительному чтению следует проводить в системе, и, по возможности, не отрывать от изучения программного материала по русскому языку (падежи, виды предложений по интонации, однородные члены предложения, сложное предложение, обращение, прямая и косвенная речь и т.д.). Для того чтобы работа носила систематический, а не эпизодический характер, преподавателю следует включать в каждый урок речевые разминки или речевые пятиминутки. Речевой материал для разминки подбирается в соответствии с изучаемым материалом и направлением обучения студентов. За последние годы увеличилось число исследований, посвященных русской интонации. В частности в трудах Е.А. Брызгуновой «Звуки и интонация русской речи» [3], И.Г. Торсуевой «Интонация и смысл высказывания» [9], Т.М. Николаевой «Фразовая

интонация славянских языков» [6] проведены новые теоретические и лингвометодические исследования.

В монографии Отдела экспериментальной фонетики Института русского языка им. В.В. Виноградова РАН [5, §6–7, с. 86–102] рассмотрена и проиллюстрирована составляющая интонации и отмечено, что продолжается исследование слогового тона и его роли на самых разных уровнях.

Следует помнить, что работа над выразительным чтением дает возможность более глубоко понимать не только научные тексты и правила, но и способствует улучшению усвоения правил синтаксиса и пунктуации русского языка, развитию навыков выразительной речи, развитию речевого слуха, а значит и решению самой важной задачи при обучении русскому языку как иностранному – вхождения в культуру другого народа и снятие языкового барьера.

Литература

1. Андриюшина Н.П. Государственный образовательный стандарт по русскому языку как иностранному: I, II сертификационные уровни: Профессиональные модули / Н.П. Андриюшина, Т.Е. Владимирова, И.Н. Афанасьева – М.: Златоуст, 2000. – 254 с. **2. Берман И.М.** Методика обучения английскому языку / И.М. Берман. – М.: Наука, 1970. – 230 с. **3. Брызгунова Е.А.** Звуки и интонация русской речи / Е.А. Брызгунова. – М.: Просвещение, 1977. – 210 с. **4. Методика** (Заочный курс повышения квалификации филологов-русистов) / Под ред. А.А. Леонтьева. – М.: Русс. яз., 1988. – 180 с. **5. Просодический строй** русской речи. – М. Институт русского языка РАН, 1996. – 256 с. **6. Николаева Т. М.** Фразовая интонация славянских языков / Т.М. Николаева. – М.: Наука, 1977. – 278 с. **7. Панова Л.С.** Обучение иностранному языку в школе / Л.С. Панова. – К.: Радянська школа, 1989. – 143 с. **8. Сухомлинский В.А.** Избранные пед. соч.: В. 3 т. / В.А. Сухомлинский. – М.: Педагогика, 1979. – Т.1. – 604 с. **9. Торсуева И.Г.** Интонация и смысл высказывания / И.Г. Торсуева. – М.: Наука, 1979. – 109 с.

Одинцова Т.А. Виразне читання на заняттях російської мови як іноземної (для першого року навчання).

Стаття присвячена загальним принципам навчання виразного читання на уроках РМІ. Була розглянута необхідність виразного читання, включаючи вимову, інтонацію, швидкість мовлення, паузи, для розуміння тексту та підвищення культури мовлення учнів.

Ключові слова: вимова, виразне читання, інтонація, темп мови, культура мови.

Одинцова Т.А. Выразительное чтение на уроках РКИ (для первого года обучения).

Статья посвящена общим принципам обучения выразительного чтения на уроках РКИ. Рассматривается необходимость обучения выразительному чтению, включая произношение, интонацию, скорость речи, паузы, для понимания текста и повышения культуры речи учащихся.

Ключевые слова: произношение, выразительное чтение, темп речи, культура речи.

Odintsova T. Expressive reading at the Russian as a foreign language lessons (for the first year of studying).

The article is devoted to general principles of teaching expressive reading at RFL lessons. The necessity of studying expressive reading, including pronunciation, intonation, pace of speech, pauses, to understand the text and improve students' speech standard has been considered.

Key words: pronunciation, expressive reading, intonation, pace of speech, speech standards.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 378.016: 811.111

Т. Ю. Осадча

**ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ
СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ**

Загальновідомо, що процес глобалізації кардинально змінив умови соціального життя: людина частіше спілкується з представниками інших культур, як у процесі роботи, так і в побуті. У зв'язку з цим з'являється необхідність навчити студентів успішному спілкуванню на іноземній мові, а також навчити їх осмислювати та рішення культурні конфлікти, що при цьому виникають.

Знання або незнання соціокультурного контексту може виявитися вирішальним чинником при комунікації з носіями мови й культури. У зв'язку з цим виникає необхідність формування в студентів *міжкультурної* або *соціокультурної компетенції*, яка включає загальнокультурну, країнознавчо марковану, культурознавчу, лінгвокультурознавчу, соціолінгвістичну й соціальну компетенції. За словами О.В. Тімашевої „Міжкультурна компетенція – це адекватне розуміння двох учасників комунікативного акту, які є представниками різних культур” [1, с. 26]. В.В. Сафонова вважає, що саме соціокультурна

компетенція допомагає людині орієнтуватися в соціокультурних характеристиках людей, з якими вона спілкується; прогнозувати можливі соціокультурні перешкоди в умовах міжкультурного спілкування і способи їх усунення; адаптуватися до іншомовного середовища; шанобливо ставитися до традицій, ритуалів і стилю життя представників іншокультурного співтовариства [2].

Таким чином, саме міжкультурна компетенція співрозмовників забезпечує успішну міжкультурну комунікацію. Міжкультурна комунікація є такою міжкультурною взаємодією, коли партнери є представниками різних культур та усвідомлюють це, тобто коли присутнє взаємне відчуття „чужості” партнера. За словами Г. Малецьке „під між культурними відносинами маються на увазі усі відносини, учасники яких використовують не лише власну систему кодування, норми, установки і форми поведінки, які є прийнятими в рідній культурі, але стикаються з іншим кодуванням, нормами, установками та побутовою поведінкою” [3]. Найважливіша ціль міжкультурної комунікації – „розшифровка” чужої культури, тобто розуміння чужої поведінки. В своїх роботах перший дослідник проблем міжкультурної комунікації Е. Холл висловив думку, що оскільки культури навчаються, її можна й викладати [3].

Отже, перед викладачами іноземної мови виникають наступні питання, зв'язані з навчанням культурі на уроках з іноземної мови: яким чином (за допомогою яких методик й прийомів) викладати культуру країни, мова якої вивчається; які саме „культурні правила” або явища соціального життя треба виносити на вивчення, яким саме чином (за допомогою яких видів навчальної діяльності, на яких етапах заняття) зв'язати вивчення мови та вивчення культури; доцільним чи ні є виділення одиниці навчання культурі (наприклад, культурами).

Завданнями даної статті є розгляд сучасних підходів до рішення перелічених питань та аналіз можливостей формування міжкультурної компетенції студентів на етапі мовної зарядки. Розглянемо деякі підходи до проблем формування міжкультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови та культури.

Функціоналізм – один з підходів к рішення проблем формування міжкультурної компетенції студентів – розглядає культури як цілісні системи, а „культурні знання” набувають найважливіше значення. В рамках цього підходу викладач повинен виділити такі універсалії, які є загальними для усіх культур і порівнювати дві або декілька культур на основі системи ціннісних орієнтацій, стилів комунікації, поведінки.

Когнітивна антропология надає уявлення про те, що культури мають зовнішній та внутрішній вимір: ментальним категоріям підпорядковуються артефакти і вчинки членів суспільства. Завдання викладача – ознайомити учнів з так званими „культурними правилами” по аналогії з граматичними правилами в викладанні мови.

Символічний інтеракціонізм говорить про те, що особистість не тільки сприймає свою культуру, але й створює її. Даний підхід розкрив значення культури як особистісної системи, а також активної ролі індивідуума в її створенні. Викладач в рамках цього підходу має приділяти увагу мікрорівню конкретних міжкультурних взаємодій.

Культурний релятивізм виходить з рівноправності культур. На думку прихильників даного підходу, єдиною можливістю розуміння поведінки людей іншої культури є вивчення культурних контекстів, які існують в свідомості носіїв мови, тобто активна емпатія. Отже, для зрозуміння поведінки представника іншої культури необхідно знати, наскільки традиційною його поведінка є для його власної культури [3].

Для всіх підходів загальним є визнання того факту, що основою міжкультурної комунікації є уявлення про культуру як комплекс суб'єктивізацій (уявлень, цінностей, норм, установлень і т. і.) та об'єктивізацій (дій, мови, артефактів), які люди засвоюють в процесі інкультурації і використовують для повсякденної орієнтації [3]. Терміном „інкультурація” в різних гуманітарних науках визначається процес освоєння індивідом норм суспільного життя та культури, характерних для певного суспільства [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що основу міжкультурної (або лінгвокраїнознавчої компетенції) складають суб'єктивізації та об'єктивізації або фонові знання типового освіченого представника британської лінгвокультурної спільноти. Словник лінгвістичних термінів дає наступне визначення фонових знань: “Фонове знання – background knowledge. Обопільне знання реалій мовців і слухачів, яке є основою мовного спілкування” [4, с. 498]. Є.М. Верещагин і В.Г. Костомаров вважають, що фоновими знаннями є інформація, відома всім членам національної спільноти [5]. Фонова лексика – це слова або вирази, що мають додатковий зміст і супутні семантичні або стилістичні відтінки, які накладаються на його основне значення, відомі мовцям і слухачам певної мовної культури [6].

Наявність загальних знань є основною передумовою для адекватного спілкування, коли комуніканти відносяться до різних лінгвокультурних спільнот. Викладання іноземної мови передбачає набуття учнями того мінімуму фонових знань, яким володіє носій мови.

В.П. Фурманова виділяє наступні розділи фонових знань, котрими повинна оволодіти особа для успішного впровадження в іншомовну культуру:

1. Історико-культурний фон, що включає відомості про культуру суспільства в його історичному розвитку;
2. Соціокультурний фон;
3. Етнокультурний фон, котрий містить інформацію про побут, традиції, свята;
4. Семіотичний фон, який включає інформацію про символіку [7].

Запропонувавши певну градацію фонових знань, Т.Д. Томахін указав на те, що основним об'єктом країнознавства є знання, пов'язані з національною культурою, властиві певній етнічній і мовній спільноті. Автор вважає неможливим представити фонові знання системно, оскільки вони порівняно, наприклад, з науковими, не впорядковані ієрархічно, а запам'ятовуються й відтворюються за яскравістю вражень [8].

Крім того, слід зазначити, що форова лексика з кожної окремої теми не може бути введена водночас, уся відразу. Це необхідно робити невеликими, строго дозованими порціями. Як же забезпечити таке дозоване введення й закріплення? На думку низки дослідників, до кожної з культурно-побутових тем необхідно повертатися кілька разів, уводячи чергові порції комунікативно-цінної лексики. Творче повторення виражається в створенні умов, коли дії при кожному повторенні мають елементи новизни. Тільки в цьому випадку настає ефект утворення "слідів", тобто засвоєння [6].

Для введення форової лексики дозованими порціями найдоцільніше, на нашу думку, використовувати мовну зарядку, під час якої ефективно відбуватиметься вдосконалення набутих мовленнєвих навичок із використанням соціокультурного компоненту.

Мовна зарядка – це вид спільної навчальної діяльності, наближений до реальної дійсності [9]. Найдоцільніше використовувати цей вид навчальної діяльності на початку кожного уроку іноземної мови, оскільки він дозволяє налаштуватися студентам на роботу, перебудувати розумову діяльність учнів на іноземну мову. Зміст мовних зарядок може бути різноманітним. Завдання не вимагають ґрунтовної підготовки учнів до їх виконання. Мовні зарядки, об'єднані певною тематикою, дозволяють вивчити певне явище іноземної культури або мови.

Наведемо кілька прикладів тем мовних зарядок, націлених на ознайомлення учнів із фоновими знаннями носіїв анґлійської мови, які можна використовувати на початку заняття.

- *Абревіатури та скорочення:*
 1. Ака, a.k.a. – ‘Also known as’ (також відомий як).
 2. P.T.O. – please, turn over;
 3. W.P. – weather permitting;
- *Неологізми:*
 1. Al desko – “під час сидіння за столом”.
 2. As you were – “відставити”, “перепрошую, я зробив помилку, будь ласка, не звертайте уваги на те, що я зараз сказав”.
 3. To speak Moanglish (moan + English) – скаржитися.
- *Прислів'я та приказки:*
 1. The ball is in your court – тобі й карти в руки;
 2. My heart was in my mouth – душа пішла в п'яти;
- *Словосполучення, які не перекладаються дослівно:*
 1. to live up to – бути гідним;

as I live by bread! – чесне слово!

• *Колоквіальні вирази:*

1. to be under the weather – to be ill, to be sick;
2. dough – money;

Таким чином можна зробити *наступні висновки:*

• Сучасне викладання іноземної мови неможливе без викладання іншомовної культури. Опанування фоновими знаннями, засобами виділення культурного компоненту значення слова є важливим завданням навчального процесу, яке стоїть перед викладачем.

• Оскільки проблема формування міжкультурної компетенції студентів, що вивчають іноземну мову, існує в методичній науці досить довго, було розроблено декілька підходів до вирішення цієї проблеми. Загальним для всіх підходів є поняття про фонові знання типового освіченого представника іншомовної культури.

• Перед викладачами іноземної мови та культури постає питання про найефективніше ознайомлення студентів з фоновими знаннями представника іншомовної культури.

• Для введення фонові лексики найдоцільніше систематично використовувати тематичні мовні зарядки, під час яких ефективно відбувається формування міжкультурної компетенції студентів.

Перспективним, на наш погляд, є вивчення можливостей різних видів навчальної діяльності, різних етапів заняття з іноземної мови для формування міжкультурної компетенції студентів немовних ВНЗ.

Література

1. **Тимашева О.В.** Введение в теорию межкультурной коммуникации: Учеб. пособие / О.В. Тимашева; Ун-т Рос. акад. образования. – М.: Изд-во УРАО, 2004. – 192 с.
2. **Сафонова В.В.** Культуроведение в системе современного языкового образования // Иностранные языки в школе. – 2001. – №3. – С. 17–23.
3. **Рот Ю.** Межкультурная коммуникация. Теория и тренинг: учебно-методическое пособие / Ю. Рот, Г. Коптельцева. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 223 с.
4. **Словарь** лингвистических терминов. / Сост. О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1969. – 607 с.
5. **Верещагин Е.М.** Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Рус. язык, 1990. – 246 с.
6. **Тер-Минасова С.Г.** Язык и межкультурная коммуникация: Учеб. пособ. / С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 262 с.
7. **Фурманова В.П.** Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам / В.П. Фурманова. – Саранск: Изд-во Мордовского ун-та. – 1993. – 122 с.
8. **Томахин Г.Д.** Фоновые знания как основной предмет лингвострановедения // Иностранные языки в школе. – 1980. – № 4. –

С. 84–88. 9. **Бялоус Н.И.** “Warming-up” как средство активизации учебного процесса // Иностранные языки в школе. – 2001. – № 1. – С. 7–11.

Осадча Т.Ю. Засоби формування міжкультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови та культури.

У статті розглядаються сучасні підходи до рішення проблеми формування міжкультурної компетенції студентів на заняттях з іноземної мови; наводиться аналіз можливостей формування міжкультурної компетенції студентів на етапі мовної зарядки.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, формування, іншомовна культура, заняття з іноземної мови та культури, мовна зарядка, інкультурація, фонові знання.

Осадчая Т.Ю. Способы формирования межкультурной компетенции студентов на занятиях по иностранному языку и культуре.

В статье рассматриваются современные подходы к решению проблемы формирования межкультурной компетенции студентов на занятиях по иностранному языку и культуре; дается анализ возможностей формирования межкультурной компетенции студентов на этапе речевой зарядки.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, формирование, иноязычная культура, занятия по иностранному языку и культуре, речевая зарядка, инкультурация, фоновые знания.

Osadchaya T. Methods of students' cross-cultural competence formation at foreign language and culture lessons.

Modern approaches to the problem of students' cross-cultural competence formation at foreign language and culture lessons are considered in the article. The analysis of students' cross-cultural competence formation at the stage of 'warming up' is given.

Key words: cross-cultural competence, formation, foreign (target) culture, foreign language and culture lessons, 'warming up' activity, acculturation, background knowledge.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 37.016:811.111

А. С. Чужик

**КОМПЛЕКС ВПРАВ
ДЛЯ НАВЧАННЯ ПИСЬМОВОГО МОВЛЕННЯ В КУРСІ
«ІНОЗЕМНА МОВА ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ»**

Модернізація освіти в Україні здійснюється на основі Національної доктрини розвитку освіти, прийнятої в 2002 році. Даний документ є системою концептуальних ідей і поглядів на стратегію і основні напрямки розвитку освіти в першій чверті ХХІ століття. Згідно Доктрині одним із пріоритетних напрямів державної політики подальшого розвитку освіти є інтеграція української освіти в європейський і світовий освітній простір.

Розширення міжнародного співробітництва в економічній, політичній, науково-технічній, культурній та освітній галузях вимагає від сучасного випускника вищої школи активного володіння іноземною мовою, що знайшло відображення у кваліфікаційних характеристиках фахівця.

Володіння іноземною мовою дозволяє реалізувати такі аспекти професійної діяльності, як своєчасне ознайомлення з новітніми технологіями, відкриттями і тенденціями в розвитку науки і техніки, установлення професійних контактів із зарубіжними партнерами. Воно забезпечує підвищення рівня професійних компетенцій. Отже, загальною метою курсу викладання англійської мови за професійним спрямуванням є формування у студентів професійних мовних та мовленнєвих компетенцій, що сприятиме їхньому ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовищ.

Вивчення мови, таким чином, розглядається як набуття знань та інтегрованих мовленнєвих умінь у їх взаємодії, як цього вимагають життєві ситуації. Ось чому навчання іноземної мови спрямоване на розвиток загальних навичок критичного мислення, вирішення проблем, презентації ідей і таке інше. У такий спосіб розвивається мовна, прагматична та міжкультурна компетенція студентів, а, отже, і їхня здатність до самостійного вивчення мов. Основним результатом навчання іноземної мови буде формування та гармонійний розвиток особистості, повноправного члена суспільства, засвоєння теоретичних знань, набуття практичних навичок, формування комунікативної компетенції на рівні В1 (незалежний користувач) за шкалою Ради Європи, що обумовлює застосування активних форм і методів навчання.

З усіх видів мовленнєвої діяльності звичайно в самому занедбаному стані знаходиться письмова мова і взагалі письмо [3, с. 38]. Слід відзначити, що в процесі навчання комунікації письму надається менше уваги, ніж говорінню, аудіюванню та читанню, що вважаємо

неправомірним, тому що, крім того, що воно використовується як самостійний вид мовленнєвої діяльності, йому належить значна навчальна функція, що зумовлює підтримку процесу аудіювання, говоріння та читання, а також дає можливість одночасно здійснювати індивідуальну продуктивну мовленнєву діяльність студентів, є раціональним засобом контролю рівня володіння деякими мовленнєвими вміннями та навичками. Крім того, соціально-економічні потреби сучасного суспільства обумовлюють зріст важливості цього виду мовленнєвої діяльності. Контакти між країнами збільшилися на всіх рівнях. Як наслідок, назріла необхідність в регулярному листуванні, складанні та оформленні різноманітної письмової документації, обмін інформацією, заповнення анкет і анкетування. Письмовій мові слід навчати на різних рівнях: а) мовного етикету; б) дотримання належного рівня офіційності; в) вибору мовних засобів для вираження комунікативних функцій висловлювання; г) передачі соціокультурних стереотипів мовної поведінки рідною та іноземною мовами.

Метою курсу навчання іншомовної письмової мови є формування у студентів комунікативної компетенції в галузі іншомовної письмової мови, що передбачає розвиток умінь створювати такі типи і жанри письмових повідомлень – текстів, як офіційний лист та есе, що функціонують сьогодні в процесі міжкультурної комунікації, які можуть знадобитися студентам в їх навчальній або професійній діяльності, а також в особистих цілях. До того ж, писемна мова сьогодні необхідна для здійснення будь-яких форм спілкування на відстані на основі інформаційних комп'ютерних технологій (електронна пошта, форуми, чати).

Навчання письмового мовлення – один з важливих аспектів навчання студентів немовних вузів іноземної мови в рамках професійного спілкування, тому що розширення нових соціально-економічних відносин перетворило іншомовне ділове листування на категорію, реально необхідну у професійній діяльності майбутнього фахівця.

Відповідно до вимог програми [1, с. 9] у студентів після закінчення курсу навчання мають бути сформовані в області писемного мовлення такі вміння:

- писати зрозумілі, деталізовані тексти різного спрямування, пов'язані з особистою та професійною сферами (напр., заяву);
- писати у стандартному форматі деталізовані завдання і звіти, пов'язані з навчанням та фахом;
- готувати і продукувати ділову та професійну кореспонденцію;
- точно фіксувати повідомлення по телефону та відвідувачів
- писати з високим ступенем граматичної коректності резюме, протоколи та ін.;

- заповнювати бланки для академічних та професійних цілей з високим ступенем граматичної коректності;
- користуватися базовими засобами зв'язку для поєднання висловлювань у чіткий, логічно об'єднаний дискурс;
- виконувати цілу низку мовленнєвих функцій та реагувати на них, гнучко користуючись загальноживаними фразами.

Незважаючи на те, що в шкільних програмах і підручниках з навчання письмового мовлення присутні такі типи письмових текстів, як письмо (особисте та ділове), заповнення анкети, інструкція та інші тексти, що відповідають сучасним вимогам програм, навчання письмового мовлення на першому курсі починається майже з нуля у зв'язку з несформованістю мовленнєвих умінь в цій області: мовні навички та вміння писемного мовлення, якими учні оволодівають у процесі традиційного навчання іноземної мови, не можуть бути розцінені як володіння письмовою мовою на необхідному рівні.

Однією з головних причин, що обумовлюють складності при навчанні творчої писемної мови, методисти називають недостатню розробленість системи вправ, спрямованих на поетапне навчання писемного мовлення.

При розробці нашого комплексу вправ були використані положення, сформульовані в роботах вітчизняних і зарубіжних методистів (В.А. Бухбиндер, И.Л. Бім, В.Л. Вайсбурд, Н.І. Гез, П.Б. Гурвич, А.Д. Кліментенко, Б.А. Лapidус, А.А. Леонт'єв, А.А. Миролубов, Р.П. Мільруд, О.Д. Митрофанова, Є.І. Пасов, С.К. Фоломкіна і ін).

Будь-яка типологія вправ пов'язується зі стадіями формування знань, умінь і навичок, тому типи вправ, перш за все, відрізняються за своєю метою. Одні вправи мають на меті познайомити студентів з новим граматичним явищем і виробити первинні вміння і навички вживати конкретний лексичний матеріал у нетворчій мові, коли створюються такі умови, в яких студенти концентрують свою увагу на даному мовному явищі і змушені вживати саме цей мовний матеріал (мовні вправи). Інші вправи мають на меті виробити вміння вживати засвоєний матеріал у штучно створених потенційних ситуаціях мовного спілкування, коли форма не задана, і учень повинен вибирати форму, яка диктується ситуацією і завданнями спілкування. На даній стадії навички стають автоматизованими компонентами мовленнєвої діяльності як у процесі мовного спілкування, коли увага направлена на зміст висловлювання. Виконання учнями дій у цих випадках ґрунтуються на навичках, які мають різну ступінь автоматизму (умовно-мовленнєві вправи).

Мовленнєві вправи передбачають створення таких умов на занятті, коли студент постійно залучений до процесу спілкування, тобто до процесу практичного користування мовою в різних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні, письмі.

Завершальним етапом у роботі над письмом є розвиток уміння висловлювати думку в писемній формі. Найбільш розповсюдженою навчальною формою на цьому етапі є твір, який може бути у вигляді опису, розповіді, пояснення, міркування.

Мовленнєві вправи – завжди творчі вправи. Це мовленнєво-розумові завдання різного рівня. Головні характеристики вправ – ситуативність і вмотивованість. Реально-мовленнєва комунікація на уроках здійснюється в трьох різновидах: як рішення іноземною мовою питань, пов'язаних з організацією навчання та уроку; як обмін інформацією та думками про події в житті учнів, класу, школи і як обговорення (в широкому сенсі слова) заданого змісту – прочитаного, побаченого, прослуханого [3, с. 44].

Наведемо приклади інструкцій до вправ у навчанні письму.

Мовні вправи:

1. Join the sentences together.
2. Copy out the true sentences.
3. Follow the example.
4. What is your answer to question 1?
5. Write out the sentences to form a paragraph.
6. Connect these sentences using a relative pronoun.
7. Use linking words/connectors to join/combine the tenses.

Умовно-мовленнєві вправи:

1. Write a sentence to match each picture.
2. Write five true sentences using the information given.
3. Match the questions and answers and then write out the dialogue in full.
4. Write three sentences about yourself using the same patten.
5. Use the information below and model sentences to write about your hometown.
6. Write a paragraph about winter sports using suitable words from the text below.
7. Look at the picture. Then copy out the true sentences and correct the false ones.

Мовленнєві вправи:

1. Produce a report on a recent item in the news.
2. Write a cover letter to your CV.
3. Arrange/Organize your main points into paragraphs.
4. Generate as many ideas as possible to the given topic.
5. Make a list of all the things you want to mention.
6. Develop your ideas in each paragraph.
7. Write a bit more about this problem. Be positive. Express yourself well [7].

Завдання такого комплексу вправ полягає саме в тому, щоб повідомити знання та сформувані вміння вибирати та комбінувати той же мовний матеріал, але в нових умовах спілкування, а також стимулювати вживання структур, типових для даного різновиду, іншими словами – студенти повинні опанувати не тільки практичні вміннями

вживати мовний матеріал у висловленні, а й усвідомити норму мовного стилю, отримавши теоретичні відомості, які диктуються умовами ділового спілкування.

Тому ми можемо говорити про вироблення умінь користуватися матеріалом у ситуаціях ділового спілкування з допомогою мовленнєвих вправ. Застосування зазначеної типології вправ в процесі спілкування навчання діловому письму студентів ґрунтується на формуванні певних умінь, які впливають насамперед із специфіки письмового спілкування, а також із композиційних і лінгвістичних особливостей письмового мовлення [4, 5].

На початковому етапі навчання письмового мовлення в наших умовах студенти вчаться складати план (в питальній, називній і тезисній формах); конспектуванню, тобто вмінню виділити і коротко викласти основні положення почутого або прочитаного тексту; анотуванню (мета – вміння лаконічно передати зміст тексту з елементами аналізу); реферуванню; а також вмінню логічно і розгорнуто висловити власні думки у творі за заданою темою.

При цьому робота ведеться на автентичних текстах, які дають змогу отримувати культурознавчі знання, що включають у себе мовленнєвий етикет, особливості мовленнєвої поведінки різних народів в умовах спілкування, особливості культури, традицій країни мови, що вивчається.

Завданням наступного етапу є формування умінь вести ділову і особисту переписку, складати заяви, заявки, заповнювати формуляри та анкети, робити робочі записи при читанні та аудіювання текстів, що функціонують в конкретних ситуаціях професійно-ділового спілкування. Студенти вчаться вмінню передавати іноземною мовою і коректно оформляти інформацію у відповідності з цілями, завданнями спілкування із урахуванням адресата (фіксація інформації, отриманої при читанні у формі робочих записів, плану; написання ділового листа, резюме для прийому на роботу, заяви, заявки; заповнення формулярів, анкет; написання особистого листа і листівки тощо), здійснюючи при цьому певні комунікативні наміри (запит відомостей/даних, інформування, пропозиція, спонукання до дії, вираження прохання, згоди / незгоди, відмови, вибачення, подяки та ін.).

Як уже зазначалося, навчання здійснюється на основі автентичних матеріалів, представлених в підручниках, навчальних посібниках, наукових текстах, матеріалів мережі Інтернет [2, 6, 7], тощо.

Література

1. Програма з англійської мови для професійного спілкування. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с. **2. Бориско Н.Ф.** Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної міжкультурної підготовки вчителів іноземних мов (на матеріалі інтенсивного навчання німецької мови): дис. ... д-ра наук: 13.00.02 / Наталія Федорівна Бориско. – К.:

КДЛУ, 2000 – 508 с. **3. Гурвич П.Б.** Коррективно-подготовительный аспект методики преподавания иностранных языков. Учебное пособие / П.Б. Гурвич. – Владимир, 1982. – 76 с. **4. Мильруд Р.П.** Методика обучения иноязычной письменной речи / Р.П. Мильруд. – М., 1997. – С. 5–11. **5. Пассов Е.И.** Теоретические основы обучения иноязычному говорению / Е.И. Пассов. – Воронеж: Научное знание, 1983. – 207 с. **6. Полат Е.С.** Современные педагогические и информационные технологии в системе образования / Е.С. Полат, М.Ю. Бухаркина. – М.: Академия, 2007. – 365 с. **7. Evans V.** Successful writing proficiency / V. Evans. – Express Publishing, 1998. – 164 p.

Чужик А.С. Комплекс вправ для навчання письмового мовлення в курсі «Іноземна мова для професійного спілкування».

Дана стаття присвячена комплексу вправ з навчання письмового мовлення. Комплекс вправ передбачає проведення поетапної, послідовної роботи, що включає в себе цілеспрямовані мовні, умовно-мовленнєві і мовленнєві вправи, послідовне виконання яких сприяє оволодінню іншомовної письмовою мовою.

Ключові слова: письмове мовлення, вправа, мовні, умовно-мовленнєві і мовленнєві вправи .

Чужик А.С. Комплекс упражнений для обучения письменной речи в курсе «Иностранный язык для профессионального общения».

Данная статья посвящена комплексу упражнений по обучению письменной речи. Комплекс упражнений предполагает проведение поэтапной, последовательной работы, включающей в себя целенаправленные языковые, условно-речевые и речевые упражнения, выполнение которых способствует овладению иноязычной письменной речью.

Ключевые слова: письменная речь, упражнение, языковые упражнения, условно-речевые упражнения, речевые упражнения.

Chuzhik A. An exercise program for teaching written language in “Foreign Language for Specific Purposes” course.

The article describes an exercise program to teach writing. This program involves a phased, gradual work, which includes language exercises and speech exercises, fulfillment of which contributes to the mastery of foreign language written skills.

Keywords: written language activity, exercise, language exercises and speech exercises.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

УДК 81'253(076)=161.1=581

Я. А. Шпилёва

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ ФОРМЫ В АНАТОМИЧЕСКИХ ОПИСАНИЯХ

Потребность в изучении русского языка как иностранного в условиях развития современных экономических, политических, стратегических интересов возрастает с каждым днем. На современном этапе в теории и методике преподавания русского языка как неродного намечены различные подходы к пониманию коммуникативной компетенции овладения умением обучению воспроизводству и производству формирования коммуникативной компетенции. «Лингвистическая компетенция определяется как способность понимать и порождать правильные в языковом отношении предложения с помощью усвоенных языковых знаков и правил их соединения между собой» [6, с. 143]. Приоритетной целью современного высшего образования является ориентация на развитие активности личности в учебном процессе, которая невозможна без свободного владения и использования знаний по русскому языку как иностранному.

В настоящей статье делается попытка проанализировать одно из направлений обучения практическому курсу русского языка как иностранному в нефилологических вузах. Важнейшей составляющей цели обучения РКИ в неязыковых вузах является формирование у студентов языковых и речевых умений, обеспечивающих, прежде всего, овладение ими специальностью [5, с. 3]. Знакомясь на занятиях по русскому языку со специальной лексикой, читая, слушая и анализируя тексты по специальности, студенты приобретают эти умения. При этом необходимо помнить, что психологическим основанием обучения иностранному языку являются следующие методы: свобода выбора и усвоения материала, мотивированность учащегося, коллективное взаимодействие [3]. Язык, таким образом, изучается ими как средство получения информации, обеспечивающей их будущую профессиональную компетентность, способность «средствами изучаемого языка осуществлять речевую деятельность в соответствии с целями и ситуацией общения в рамках той или иной сферы деятельности» [6, с. 143]. Перед преподавателем РКИ, в свою очередь, ставится задача отбора наиболее значимых и употребительных явлений языка конкретной науки, который, к сожалению, продолжает оставаться недостаточно изученным. Это относится и к языку анатомии, в данном случае, анатомии домашних животных.

Курс анатомии домашних животных студенты будущие ветеринары слушают и изучают на практических занятиях на протяжении первых двух лет основного этапа обучения. Данный предмет

требует и от студента – носителя языка достаточно много усилий, так как его учебный материал велик по объему и труден для изучения. На таких занятиях важную роль играет определение рационального круга языковых фактов и явлений, обусловленных направленностью обучения. Специалисты рекомендуют изучать анатомию по анатомическим препаратам, руководствуясь при этом, в первую очередь, текстом учебника, «что способствует более быстрому и лучшему запоминанию строения органов и его деталей на русском и латинском языках» [1, с. 3]. Поэтому без полного понимания учебного текста процесс усвоения данного учебного материала невозможен.

Тексты по анатомии преимущественно относятся к научным описаниям, что определяется характером самой науки. Свободные правила их построения подчиняются при этом главной коммуникативной цели: «дать характеристику предмету, понятию, явлению с той или иной степенью точности и детализации» [4, с. 29]. Характеристика анатомических объектов содержит в себе информацию об их форме, размере, структуре, месторасположении и функциях. Обратимся к примеру:

Видовые особенности строения тазового и грудного поясов

У собаки тазовая полость конусовидная. Крыло подвздошной кости имеет вид ложечки, седалищная поверхность ямкообразная, подвздошный гребень дугообразный, маклок и крестцовый бугор не выражены. Седалищная ость низкая, маленькая седалищная вырезка плоская. Седалищный бугор пластинчатый [2, с. 6].

Данный фрагмент текста содержит достаточно детальную информацию о форме объекта. Детальность эта достигается, прежде всего, использованием прилагательных формы. Их постпозиционное по отношению к определяемому слову расположение является характерным с точки зрения актуального членения предложения, так как прилагательное здесь выступает выразителем ремы высказывания. Разнообразие анатомических объектов служит причиной многочисленности и неоднородности этой группы слов.

Однако благодаря своей частичной принадлежности к общеупотребительной лексике, а также прозрачности структуры прилагательные, составляющие данную группу, представляют собой достаточно богатый материал для анализа и дальнейшего использования в системе опережающего обучения.

Ядром группы являются широкоупотребительные качественные прилагательные с достаточно общим значением, они образуют антонимические пары такие, как: *длинный-короткий; толстый-тонкий; низкий-высокий; острый-тупой; выпуклый-вогнутый; гладкий-шершавый; узкий-широкий* и так далее. Аналитические и синтетические формы степеней сравнения данных прилагательных тоже находят отражение в текстах.

Особенно часто данные прилагательные употребляются с целью дать сравнительную характеристику для наименования различительных признаков: «У собаки плечевая кость тонкая, длинная, ... У свиньи – короткая, толстая. У коровы – сравнительно короткая».

К этим прилагательным примыкает группа адъективированных страдательных причастий, употребляемых чаще в краткой, чем в полной форме. Например: *вытянут, сжат, изогнут (согнут, загнут), утолщен, округлён, сглажен, выражен* (в значении «имеющий характерную форму и размер»). «Конец кости уплощен и расширен». «Вентральный гребень сглажен». Они могут также употребляться с наречиями *сильно, слабо, относительно*.

Для обозначения более частных признаков используются прилагательные типа: *зубчатый, решетчатый, трубчатый, округлый, желобоватый*, а также имеющие метафорическое значение: *хвостатый, бархатистый* и т. д. Многочисленна также группа прилагательных, образованных от геометрических терминов: *квадратный, треугольный, призматический, трёхгранный, эллипсоидный, цилиндрический* и так далее.

Особое место в анатомических описаниях занимают прилагательные с аффиксоидами *-видный (нитевидный), -образный (дугообразный), -подобный (килеподобный), полу-(полуконический)*. Эти аффиксоидные образования могут также входить в состав сложных прилагательных таких, как, например, *крыловидночелюстной*.

Слова с аффиксоидами *-видный* и *-образный* наиболее многочисленны. Среди них можно выделить прилагательные, образованные от:

- геометрических терминов: *конусовидный* и *конусообразный, ромбовидный, спиралеобразный, дугообразный*;
- медицинских терминов: *сердцевидный, зубовидный, желудкообразный, бородавкообразный* и так далее;
- названий феноменов природы: *бобовидный, миндалевидный, грибовидный, листовидный, гороховидный*;
- названий реалий быта, отличающихся уникальностью формы: *крючковидный, бочкообразный, черпаловидный, шнуровидный, веерообразный, подковообразный, мечевидный, гребневидный, щелевидный* и так далее.

Выражая синтетически конкретный признак, они находятся в более выгодном положении по сравнению с определениями аналитического типа. Последние тоже употребляются в текстах, часто параллельно с прилагательным. Например: *имеет вид ложечки – ложечковидный; форму столбика – столбиковидный*.

Прилагательные формы в связи со структурной и семантической разноплановостью, многочисленностью и значимостью для понимания содержания данной конкретной науки (часть их входит в состав русской анатомической номенклатуры, например: *пластыревидная мышца*,

длиннейшая мышца шеи, короткий подниматель хвоста) требуют более пристального внимания со стороны педагога, преподающего РКИ студентам медико-биологического профиля уже на довузовском этапе обучения. Организуя на занятиях по русскому языку работу с текстами по анатомии, преподавателю следует включать в неё:

- 1 – упражнения, тренирующие употребление наиболее частотных прилагательных формы в паре с антонимами и без;
- 2 – упражнения по образованию прилагательных от геометрических терминов;
- 3 – объяснение словообразовательной модели прилагательных с аффиксоидами с последующей словарной работой;
- 4 – упражнения на отслеживание словообразовательной цепочки страдательных причастий в сравнении с однокоренными прилагательными.

Таким образом, анализ использования прилагательных различных структурных форм и семантической разноплановости на занятиях по русскому языку как иностранному позволяют отметить важность и необходимость их изучения в подготовке профессиональной компетенции студентов-иностранцев в процессе обучения на специальных факультетах, в данном случае конкретной науки – ветеринарии.

Литература

1. Аппарат движения. 2 часть. Череп. Методические указания и тестовые задания по самостоятельной работе студентам факультета ветеринарной медицины / Сост.: В.И. Шарандак, А.А. Зайцева, А.М. Ракитин, А.Ю. Хащина. – 2-е изд. испр., доп. и перераб. – Луганск: ЛНАУ, 2007. – 29 с. **2. Аппарат** движения. III часть. Периферический скелет. Методические указания и тестовые задания к самостоятельной работе студентам факультета ветеринарной медицины., 2-е изд., испр. и доп. / Сост.: В.И. Шарандак, А.А. Зайцева, А.М. Ракитин, А.Ю. Хащина – Луганск: ЛНАУ, 2008. – 29 с. **3. Верещагин Е.М.** В поисках новых путей развития лингвострановедения: концепция речеповеденческих тактик / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Гос. ин-т рус. яз. им. А.С. Пушкина, 1999. – 84 с. **4. Основы** научной речи: Учеб. пособие для студ. нефилол. высш. учеб. заведений / Н.А. Буре, М.В. Быстрых, С.А. Вишнякова и др.; Под ред. В.В. Химика, Л.Б. Волковой. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 272 с. **5. Программа** по русскому языку для студентов иностранцев, обучающихся на нефилологических факультетах вузов СССР. – М.: Русский язык, 1985. – 48 с. **6. Щукин А.Н.** Методика преподавания русского языка как иностранного / А.М. Щукин. – М.: Высшая школа, 2003. – 334 с.

Шпільова Я.А. Використання прикметників форми в анатомічних описах.

У статті висвітлено один із аспектів морфологічної структури наукових текстів стосовно навчання російській мові як іноземній на нефілологічних факультетах. Проаналізовано місце і значення прикметників форми в анатомічних описах. Здійснено спробу систематизації розрізненого фактичного матеріалу. Наприкінці додаються практичні рекомендації, адресовані викладачам російської мови як іноземної.

Ключові слова: прикметникові форми, анатомічні описи, афіксоїд.

Шпилёва Я.А. Использование прилагательных формы в анатомических описаниях.

В статье освещается один из аспектов морфологической структуры научных текстов применительно к обучению русскому как иностранному на нефилологических факультетах. Анализируется место и значение прилагательных формы в анатомических описаниях. Предпринята попытка систематизации разрозненного фактического материала. В заключении даются практические рекомендации, адресованные преподавателям русского языка как иностранного.

Ключевые слова: прилагательные формы, анатомические описания, аффиксоид.

Shpilyova Ya. The adjectives of shape in anatomical descriptions.

The article throws light on an aspect of scientific texts morphological structure as applied to teaching Russian as a foreign language. The author analyzes the place and importance of adjectives characterizing shape in anatomical descriptions. This is also an attempt to systematize the odd facts. The practical recommendations for teachers of Russian as a foreign language are given at the end of the article.

Key words: adjectives of shape, anatomical descriptions, affix.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2009.

Підписано до друку 30.04.2010.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабічева Ганна Сергіївна,

кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Балабан Олена Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного гуманітарного університету (м. Маріуполь)

Балакіна Злата Юріївна,

кандидат філологічних наук РФ, старший викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Кіресько Катерина Володимирівна,

аспірант кафедри української філології та загального мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Кобиленко Наталя Костянтинівна,

старший викладач кафедри грецької філології Маріупольського державного гуманітарного університету (м. Маріуполь)

Коваль Ліна Володимирівна,

викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Коломіць Надія Олександрівна,

аспірант кафедри української філології та загального мовознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Кравченко Наталія Кімівна,

доктор філологічних наук, завідувач кафедри української та іноземних мов Державної академії житлово-комунального господарства (м. Київ)

Матвєєва Світлана Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Мацько Дмитро Сергійович,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри практики мовлення Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Одинцова Тетяна Анатоліївна,

старший викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ)

Окунькова Лілія Олексіївна,

асистент кафедри англійської філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ)

Осадча Тетяна Юріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. (м. Луганськ)

Пастернак Тетяна Анатоліївна,

старший викладач кафедри української та іноземних мов Державної академії житлово-комунального господарства (м. Київ)

Пашко Оксана Володимирівна,

аспірант кафедри літератури та іноземних мов Національного університету «Києво-Могилянська академія» (м. Київ)

Романовська Наталія Ігорівна,

аспірант кафедри російського мовознавства та комунікативних технологій, викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. (м. Луганськ)

Сагасян Асмик Людвигівна,

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземної філології Кримського державного університету (м. Ялта)

Сазонова Євгенія Олександрівна,

викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Санченко Євгенія Миколаївна,

викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Ситникова Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та перекладу Маріупольського державного гуманітарного університету (м. Маріуполь)

Стрельцова Вікторія Юрївна,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Туленінова Лариса Володимирівна,

кандидат філологічних наук РФ, викладач кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Чужик Аза Семенівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Фатєєва Наталія Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки іноземних громадян Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ)

Шпільова Яна Анатоліївна,

викладач кафедри мовної підготовки іноземних громадян Луганського національного аграрного університету (м. Луганськ)

Юган Наталія Леонідівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри всесвітньої літератури Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(філологічні науки)

Відповідальний за випуск:

доц. Сергєєва В. Є.

Коректори: Матвєєва С. А.,

Осадча Т. Ю.,

Перова С. В.,

Туленінова Л. В.

Здано до склад. 30.03.2010 р. Підп. до друку 30.04.2010 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 17,79. Наклад 200 прим. Зам. № 79.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Тел./факс: (0642) 58-03-20.

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.